

**Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат ва жамият қурилиши Академияси**

Қўлёзма ҳуқуқида

ББК: 66.017.71(5У)+
+66.017.88(5У)

Жўраев Нарзулла Қосимович

**ЎЗБЕКИСТОНДА ЯНГИЛАНИШЛАР
КОНЦЕПЦИЯСИНИНГ ЯРАТИЛИШИ, ЭВОЛЮЦИЯСИ
ВА АМАЛИЁТДА ҚЎЛЛАНИЛИШИ**

23.00.02 - Сиёсий институтлар ва жараёнлар

**Сиёсий фанлар доктори илмий даражасини олиш учун
илмий маъруза тарзида ёзилган диссертация
А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И**

Тошкент-2001

323(575:1)(093.13)

ЖС-91

**Диссертация Ўзбекистон Республикаси Президенти
ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши
Академиясининг «Ижтимоий-сиёсий фанлар»
кафедрасида бажарилди**

Расмий оппонентлар: *Сиёсий фанлар доктори,
профессор Баҳодир Иминов,*

*фалсафа фанлари доктори,
профессор Иброҳим Ҳўжамуродов,*

*тарих фанлари доктори,
профессор Каримжон Норматов.*

Етакчи ташкилот: *Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси
И.Мўминов номидаги Фалсафа ва ҳуқуқ
институтини.*

Ҳимоя Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси (700003, Тошкент шаҳри, Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 45) қошидаги фан доктори илмий даражасини олиш учун диссертация ҳимояси буйича Д.005.10.01 Иختисослашган Кенгашнинг 2001 йил «30» сентябрь кунини, соат 14:00 даги мажлисида бўлиб ўтади.

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси кутубхонасида танишиш мумкин.

Автореферат 2001 йил, «28» сентябрь да тарқатилди.

**Иختисослашган Кенгаш
илмий котиби, тарих
фанлари доктори, профессор**

Ш.Мамат

Ш.Маҳмудбеков

ИШНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ

XX асрнинг сўнги ўн йиллиги инсоният тарихида янги даврни бошлаб берди. Тоталитаризм, маъмурий-буйруқбозлик ва зўравонлик ғояларига таянган социализм барбор бўлди. Миллатчилик, irqчилик, фашизм ғояларининг давоми бўлган коммунизм мафқураси инқирозга учраб мустамлакачиликнинг сўнги қўрғонлари қулади. Башарият тақдирида инсон ва жамиятни озод этишнинг янги босқичи, ялпи янгиланишлар жараёни амал қила бошлади. Бундай тарихий ўзгаришлар дунё иқтисодий, маънавий ҳамда ижтимоий-сиёсий жараёнларининг илгари мисли кўрилмаган кенг миқёсда янгиланишлар палласига кирганлигини равшан ифодасидир.

Умумжаҳон янгиланишлар жараёни аввал муайян мамлакат, кейин бир гуруҳ давлатлар, аynи чоғда эса барча мамлакатлар тақдирига, жамиятлар ва жамоалар, алоҳида инсонлар ҳаётига бевосита ва билвосита таъсир кўрсата бошлади. Дунё янгиланишлари жараёнига ҳар бир давлат ўз тараққиёт кўлами, илмий-маърифий ва маънавий савияси, камолоти даражасидан келиб чиққан ҳолда кириша бошлади.

Ўзбекистон умумпланетар ўзгаришлар жараёнлари оқимида ўзининг бетакрор ижтимоий-сиёсий, маънавий янгиланишлари дастурига эга бўлган мамлакат сифатида ўзига хос ва ўзига мос мавқе эгаллади. Янги пивилизация ва инсоният тараққиётига кучли таъсир ўтказишга қодир бўлган давлат сифатида ўзининг кенг имкониятларини намоян эга бошлади.

Ўзбекистонда амалга оширилган фавқулодда кенг кўламдаги ишлар ҳозирги замон жаҳон пивилизацияси билан муштарак эканлиги алоҳида қайд этилиши лозим. Ўзбекистонда миллий, регионал ва умумпланетар мўлжаллар доирасида изчил ва тадрижий кечаётган ялпи ўзгаришларни ўз вақтида ўрганиш, амалга ошириляётган ижтимоий-сиёсий жараёнларни баҳолаш, таҳлил этиш, ҳамда илмий-назарий умумлашмалар қилиш асносида бу жараёнларни мақсадли бошқариш Ўзбекистондаги янгиланишлар ривожига ўзига хос кечаётганлигини ифода этади. Ижтимоий-иқтисодий, маънавий ҳаётни мақсадли такомиллаштириш, бу муҳитни умуминсоний ва миллий тамойиллар уйғунлиги руҳида ривожлантириш, сиёсий плюрализмга шарт-шароитлар яратиш, либерализм муҳитини ҳар томонлама кенгайтиришга лаъбат этиш орқали мамлакатимизда ялпи янгиланишлар жараёнлари бошланишига назарий пойдевор қўйилди. Давлат тузуми, жамият қурилиши ва шахс маънавияти дунёсини тубдан ислоҳ қилиш янгиланган давлат, ўзгарган жамият ва комил шахсни яратиш имконини берди. Давлат, жамият ва шахсни янгилаш жараёнлари, бу жараёнларни мақсадли бошқариш нечоғли ақлий шижоат, доно сиёсат ҳамда матонатни талаб этганлигига бутунги кунда амин бўлиб турибмиз. Зеро, бу бошқарув сермашаққат ва мураккаб кечувчи ижтимоий-сиёсий воқеалар, мафқуравий таъсир ва таъйиқлар, махсус юзага келтирилган молдий-молиявий тапгликлар ҳолатлари шароитида амалга оширилди. Бу бевосита мамлакат раҳбарининг ўзига хос ноёб истеълодидан, фаол сиёсий интеллектуал салоҳиятидан, И.Каримов **шахсининг фавқулодда феномен** эканлигидан далолат беради.

Ўзбекистон ялпи янгиланишлар жараёнини икки ўзаро узвий боғланган йўналишларга амалга оширишга киришди. **Биринчиси**, мамлакатнинг ички дунёсида, яъни иқтисодиёт, маънавият, сиёсат, турмуш тарзида, халқ характери

ва менталитетида режавий асосларда амалга оширилаётган янгиланишлар мажмуидан иборат бўлса **иккинчи йўналиш**, халқаро ижтимоий муҳит манзарасини такомиллаштириш, яъни қарама-қарши кучлар ўртасидаги зиддиятларни барқарорлаштириш, коллизия муҳитидан муроса, ҳамкорлик муносабатлари, тинчлик маланиятига ўтиш, миллатлараро, давлатлараро, конфессиялараро толерантлик муносабатларини чуқурлаштириш, инсониятга умумий хавф туғдирувчи терроризм, наркобизнес, экстремизмга қарши халқаро ташкилот тузилмаларига асос солиш ва бошқа фаолиятлар мажмуидан ташкил топади.

* * *

Мавзунинг долзарблиги: Ўзбекистонда ялпи янгиланишлар жараёни мамлакатимиз Президенти И.А.Каримовнинг **қонулар ўзгаришлар жараёнларидан аввал юриши керак**, деган доно методологик кўрсатмаси асосида амалга оширила бошланди.

Даставвал, Ўзбекистон мустақиллигининг ҳуқуқий-меъёрий асослари яратилди. Мамлакатнинг истиқлол Конституцияси қабул қилинди. Миллий давлат тизими анъанавий давлатчилик ғоялари ва жаҳон давлатчилиги илғор тажрибаларининг синтези шаклида барпо этилди. Бошқарувда янги усуллар қарор топди. Маҳаллий давлат ҳокимияти тизимида туб ўзгаришлар ясалди. Нодавлат тузилмалар, жамоат ташкилотлари ва ўз-ўзини бошқариш органларининг ваколатлари кенгайтирилди.

Кўппартиявийлик тизими таркиб топишига кенг шароит яратилди. Жамият ҳаётида соғлом демократик жараёнлар муҳити вужудга келди ва чуқурлашди. Инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлашнинг ҳуқуқий асослари вужудга келмоқда. Суд ҳокимияти мустақиллик моҳияти ва ҳозирги замон халқаро ҳуқуқ тамойиллари негизида тублан ислоҳ қилинди.

Миллатлараро тотувликни таъминлаш чоралари кўрилди. Миллий хавфсизлик концепцияси ишлаб чиқилди. Мамлакат ҳудудий яхлиглигини ва тинчлигини таъминлашга қодир бўлган замонавий Куролли Кучлар тизими яратилди.

Бозор иқтисодиётига ўтишнинг асосий тамойиллари доирасида аҳолини кучли ижтимоий ҳимоялаш давлат сиёсатининг устивор йўналиши қилиб белгиланди.

Иқтисодий ислохотларнинг «Ўзбек модели» вужудга келди. Макроиқтисодиётни барқарорлаштириш, пул-кредит сиёсати тамойиллари ишлаб чиқилди. Мулкчилик, мулкка эгаллик туппунчалари шаклланди. Мулкдорлар табақаси вужудга келди. Хусусий мулкка эгалликнинг янги тизими барпо этилди.

Ўзбекистонда маънавий-руҳий покланиш, миллий қадриятларни тиклаш, ворислик анъаналарига садоқатли авлодни тарбиялаш ва амалиётга жорий этиш концепцияси ишлаб чиқилди. Мамлакатимизни озод ва обод жамиятга айлантирувчи, ватан равнақини маънавий таъминлаб берувчи миллий истиқлол ғояси шаклланди.

Миллий истиқлол моҳияти ва мустақиллик ғояларини англашда тарихий шохлар, буюк алломалар ва саркардалар, хусусан, Аҳмад Фарғоний, Имом Бухорий, Ал-Мотуридий, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур, Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур ва бошқа улуғ аждодларимиз ҳақидаги тарихий ҳақиқатнинг рўёбга чиқиши катта аҳамиятга эга бўлди.

Миллий урф-одатлар, қадриятлар ва анъаналарнинг тикланиши, янги жамият қуришда маънавий-маърифий тарғибот ва таълим-тарбиянинг роли

опирилди. Бу соҳани тубдан ислоҳ қилиш ва янгилаш жараёнлари изчил амалга оширилмоқда.

Мустақил Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятиниң тенг ҳуқуқли ва фаол субъектига айланди. У Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигида ўзига хос ва ўзига мос ўринга эга бўлиб, минтақа тараққиётида муҳим роль ўйнай бошлади. Марказий Осиё давлатлари билан ўзаро ҳамкорлик ва қардошлик муносабатларини янада ривожлантиришниң стратегик йўналишлари ишлаб чиқилди.

Бундай кенг қўламдаги ўзгаришлар ва янгиланишлар жараёни чуқур асосланган илмий-назарий таҳлилни, назарий умумлашмалар, ҳулосалар чиқаришни, амалий тавсиялар ишлаб чиқишни ижтимоий-гуманитар фанлар олдига долзарб муаммо сифатида қўймоқда.

Дарҳақиқат, ялпи ўзгаришлар жараёнларининг пировард натижасида ижтимоий онг мазмунида ўзгаришлар юз бера бошлади. Одамлар тафаккурида, феъл-атворида, саъй-ҳаракатларида янгича қарашлар қарор топди. Ҳаётга муносабатлар тизими ўзгарди. Ўзбек менталитети, миллий характер мазмунида янги жиҳатлар таркиб топа бошлади. Бу бевосита сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий ва маънавий соҳада туб янгиланишларга, ўзгаришларга маънавий асос бўлиб хизмат қилди.

Мамлакатда ҳуқуқий демократик давлат қуриш ва фуқаролик жамиятини шакллантиришниң ўзбекона тамойиллари вужудга келди. Сиёсий, иқтисодий, ижтимоий барқарорликка эришилди. Маънавий-руҳий покланиш, миллий кадриятларнинг тикланиши орқали **истиқлол даври фуқароси** вужудга келди.

Хуллас, Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига хос ва ўзига мос ўринга эга бўлганлиги, Юрбошимизнинг дунё муаммоларини ҳал этишда, жаҳон ижтимоий-сиёсий жараёнларини умуминсоний тамойиллар ва умуман яхшилиқ сари буришда фаол саъй-ҳаракатлар зарурлигини асослаб бераётганлиги мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятиниң фаол субъектига айланаётганидан далолат беради.

Ўзбекистоннинг куҳна дунёни ислоҳ қилиш, уни янги ғоялар асосида ўзгартириш концепциялари дунё жамоатчилиги томонидан тўла маъқулланиб, қўллаб-қувватланаётганлиги ўзбек характери ўзгарганлиги, халқ онги, руҳияти, менталитети янгиланаётганлигидан далолат беради. Ана шундай шароитда, яъни, истиқлол даври фуқароси таркиб топганлиги ва янгиланишлар жараёнининг узвий-узлуксиз ривож топаётганлиги ҳамда маънавият мамлакатимиз ижтимоий-иқтисодий, маънавий-интеллектуал тараққиётининг ҳаракатлантирувчи кучи бўлиб бораётганлиги бу масалаларни илмий-назарий асослаш заруриятини кун тартибига қўймоқда.

Шу боисдан ҳам озод ва обод жамият қуриш назарияси, кучли давлатдан кучли жамиятга ўтиш тамойиллари асослаб берилганлиги, эркинлаштириш сиёсати ижтимоий ҳаётнинг ҳамма соҳаларида амал қила бошлаганлиги иқтисодиёт, маънавият, маърифат борасида туб ўзгаришлар концепциясида ўз ифодасини топганлиги ва амалиётда фаол қўлланила бошлаганлиги масалаларини илмий назарий тадқиқ этиш тадқиқотимиз долзарблигини белгилаб беради.

Тадқиқот мақсадини истиқлол даври тарихий жараёнларини ўрганиш, уни илмий-назарий мушоҳада қилиш, воқеликни англаш тапшиқил этади. Бу масала эса ижтимоий онг, халқ табиати, орзу-ўйлари, интилишлари, маслак ва эътиқодларидаги ўзгаришлар жараёнлари билан узвий боғлиқдир. Шу нуқтаи назардан қараганда **фуқаролар онги ва тафаккурини ўзгартирмасдан туриб ислоҳотлар моҳиятини англаш ва самарадорлигини ошириш мумкин эмас. Шу**

боисдан ҳам Президент И.А.Каримов одамлар тафаккурида ўзгариш ясамагунча жамиятни янгилаш мумкин эмаслигини аниқ равшан курсатиб берди.

Жумладан, Президент И.А.Каримов «Жамиятни маънавий янгилашдан қўзланган бош мақсад - юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ эркинлиги ва фаровонлигига эришиш, комил инсонни тарбиялаш, ижтимоий ҳамкорлик ва миллатларга тотувлик, диний бағрикенглик каби кўп-кўп муҳим масалалардан иборат,¹ - деган эди. Бу вевосита жамиятни тубдан янгилашни, инсонни «янгилаш», инсон тафаккури, руҳияти, кайфияти ва онгини ислоҳ қилиш орқали амалга оширишни тақозо этадиган ҳодисадир.

Истиқлол эволюцияси бевосита одамлар тафаккури, уларнинг сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий ва ижтимоий онгининг такомиллаиши жараёнлари билан боғлиқ бўлган ҳодисадир. Шунинг учун ҳам диссертацияда Ўзбекистонда кенг миқёсда ислохотларни инсон онги ва қалби орқали ўтказиш, бу жараёнларни ҳар томонлама ижтимоий фаол фуқарони шакллантириш иши билан уйғун ҳолда олиб борилганлиги илмий таҳлил ва тасниф қилинади, назарий умумлашмалар илгари сурилади, амалий савб-ҳаракатлар тизими қиёсий ўрғанилади.

Тадқиқот вазифалари: тўрт йирик йўналиш доирасида истиқлол даврида мамлакатимизда амалга оширилган ислохотлар ва янгиланишлар жараёнлари тадқиқига бағишланган бўлиб, куйида уларнинг ҳар бирига алоҳида тўхталамиз:

Давлатчилик соҳасида:

- давлатнинг ялпи ислохотлар ўтказишда ташаббускорлиги, аҳоли бунёдкорлик ва яратувчанлик фаолиятларининг рабатлантирилиши;
- ҳуқуқий демократик давлат қуришда миллий ва умуминсоний тамойилларнинг уйғунлаштирилиши;
- қонун олдида аҳоли барча қатламлари тенглигининг таъминланиши. қонун устуворлиги тамойилларининг умумжамият томонидан қабул қилинган воқеликка айлантирилиши;
- жамият аъзолари моддий, маънавий ва ижтимоий имкониятларининг мамлакатни озол ва обод ўлкага айлантириш гоъларига сафарбар этилиши;
- аҳолининг мулкдорлар қатламини шакллантириш борасидаги савб-ҳаракатлар, аҳоли турли табақалари турмуш тарзида ҳаддан ташқари фарқлар юзага келиб қолишининг олдини олиш;
- халқаро иқтисодий ҳамкорликнинг янада такомиллаштирилиши. бир мамлакат билан яқинлашув бошқа давлатлар билан узоқлашув ҳолатига олиб келмаслиги тамойилининг изчил амалга оширилуви.

Сиёсий соҳада:

- халқнинг ҳам бевосита, ҳам билвосита, яъни ўз вакиллари орқали давлат ҳокимиятини бошқаришда тўлиқ иштирок этиши лозимлигининг асосланиши;
- ҳокимиятнинг умумэтироф этилган қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниш тамойилини жорий этиш асосида демократик бошқарув тизимларининг амал қила бошлагани, миллий давлатчилик тузилмаларининг барпо қилиниши;
- жамият сиёсий тизимида плоралистик ёндошувлар тизимининг юзага келиши. кўп вариантли баҳолаш майдонларининг таркиб топгирилиши;
- бир мафкуранинг, бир дунёқарашнинг яққоҳокимлигилан воз кечиш, сиёсий ташкилотлар, мафкуралар ва фикрлар хилма-хиллигини тан олишининг ижтимоий зарурлиги тамойилининг ишлаб чиқилиши;

¹ Каримов И.А. «Озол ва обод Ваган, эркин ва фаровон турмуш пировард мақсадимиз». «Ўзбекистон». Т., - 2000, 499-бет.

- фуқароларнинг жамоа, жамият ва давлат олдида ҳамда давлат ва жамиятнинг шахс олдидаги масъулияти масалаларида адолатли мувозанат концепциясининг яратилиши;

- Ўзбекистонда туғилиб, унинг замида яшаётган, меҳнат қилаётган ҳар бир киши миллий мансублиги ва диний эътиқодидан қатъий назар мамлакатнинг тенг ҳуқуқли фуқароси бўлиши учун ҳуқуқий, сиёсий ва маънавий шарт-шароитларнинг амал қилишига эриштирилиши.

Иқтисодий соҳада:

- юрт тинчлиги, халқ фаровонлигини таъминлайдиган барқарор ривожланиб боровчи иқтисодиётнинг барпо этилиши;

- ижтимоий йўналтирилган бозор муносабатларига босқичма-босқич, эволюцион ўтиш назариясининг асосланиши ва амалиётда муваффақиятли қўлланилиши;

- мулк эгалари ҳуқуқларининг ҳимоя қилинишини таъминлаш ва мулкчиликнинг барча шакллари ҳуқуқий тенглигини мустаҳкам қарор топтирилиши;

- иқтисодиётни давлат томонидан бевосита бошқарилиши тизимидан воз кечилиши, корхоналар ва ташкилотлар мустақиллигининг кенгайтирилиши, муассасаларнинг хўжалик фаолиятига бевосита аралашув амалиётига барҳам берилиши.

Ижтимоий ва маънавий соҳада:

- умуминсоний тамойиллар, эзгулик ғояларига содиқлик, инсон ҳаёти ва шахсий дахлсизлиги, озодлиги, қадр-қиммати, касб-кор ва яшаш жойларини эркин танлаш ҳуқуқларининг таъминланиши;

- ҳурфикрлик, виждон ва дин эркинлигининг қарор топтирилиши;

- ижтимоий адолат қондаларининг рўёбга чиқарилиши, аҳолининг ҳимояга эҳтиёжманд қатламлари - кексалар, ногиронлар, кўп болали оилалар, уқувчи-ёшларнинг давлат томонидан ижтимоий ва маънавий муҳофаза этилиши;

- фуқароларнинг ўз интилишлари, имкониятлари ва қобилиятларини намоён қилишлари учун зарур шарт-шароитларнинг яратилиши.

Тадқиқотнинг методологик ва назарий асослари. Тадқиқотни амалга ошириш мобайнида ишмининг методологик манбаи сифатида ижтимоий сиёсий институтлар, жараёнлар ва жамоалар мазмунига тизимий ёндошув, воқеликни яхлит мушоҳада этиш, ижтимоий ўзгаришлар моҳиятини эволюцион жараёнларда англаш, шунингдек, илмий билишнинг узвийлик, тарихийлик ва қиёсий таҳлил тамойилларидан келиб чиқилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг китоблари, рисоалари, нутқлари ва маърузаларида ижтимоий воқеликни ялпи янгилаш, ижтимоий ўзгаришлар маъносини шахс манфаатларига йўналтириш, комил инсонни таркиб топтириш, жамиятнинг юксак маънавий-ахлоқий қиёфа касб этишига доир концепциялар мажмуи, уларнинг ижтимоий муҳитда амал қилиш жараёнлари ишмининг назарий-методологик пойдевори вазифасини ўтади.

Шунингдек, инсониятнинг онгли беш минг йиллик тарихи мобайнида амалга оширилган ўзгаришлар жараёнлари, бу ўзгаришлар жараёнларига асос солган ва бошқарган улўф шахслар, ҳукмдорлар, президентлар, аллома ва мутафаккирларнинг назарий мушоҳадалари ҳамда тарихий сабоқларига ҳам гаянилли.

Ўзбекистонда ижтимоий ўзгаришлар ва янгилашлар концепциясини ўрганиш асноларида Шарқ ва Ғарб мутафаккирлари, антик давр олимлари, хусусан, Платон, Аристотель, Фукидид, Лаэртсий, Спиноза, Зардушт, Имом

Бухорий, Форобий, Маргиноний, Юсуф Хос Хожиб, Махмуд Қошғарий. Беруний, Амир Темур сингари¹ мутафаккирлар ва давлат арбобларининг асарлари, Гегель, Фрейд, Бердяев, Тойнби, Пошпер, Ясперс, Хоманс, Неру, Губман ва бошқа² алломаларнинг илмий-назарий қарашлари таҳлил этилиб, назарий умумлашмалар илгари сурилди.

Тадқиқотнинг назарий ва амалий аҳамияти. Ижтимоий онг мазмунининг тобора инсоний моҳият қасб эта бориши, шахс ҳақ-ҳуқуқлари барқарорлашаётганлиги, халқаро маконда меҳр-шафқат, бағрикентлик, одамийликка доир умумлашмалар майлнинг кучайиши жамият, жамоа ва шахс маънавиятида янгиликларни жараёнларини амалга ошириш билан беvosита боғлиқдир. XX аср сўнгига келиб инсоният ўз қазоси ҳам, ўз давоси ҳам ўз қўлида, реал саъй-ҳаракатларида, тафаккур тарзида эканлигини тула англаб етди. Дунё ўз-ўзини асраш исгинтини ишга солиш таралудини кўрмоқда.

Ана шу жараёнларда марказий масалалардан бири ҳамма саъй-ҳаракатларни инсонга, унинг реал манфаатларига, руҳий интеллектуал соғломлигига, маънавий тарбиясига қаратиш вазифасидир. Президент И.А.Каримов янги янгиликлар ва туб ўзгаришлар моҳиятини худди ана шу омилларда кашф этиб, ислохотлар барча жабҳаларини айна инсон орқали амалга ошириш назариясини асослаб берди.

Янгиликлар жараёнларининг пировард натижалари ҳам инсон имкониятларини тулароқ юзага чиқишига, шахс потенциали, салоҳият заҳиралари намоён бўлишига кенг йўл очишдан иборатдир. Илмий тадқиқотимиз ижтимоий фанлар тараққиётининг методологик йўналишлари, назарий негизларида ижтимоий янгиликлар концепцияси эгаллани лозим бўлган илмий-назарий ҳулосалар ва амалий тавсиялар муҳимлигини асослаб беради.

Шу билан бирга тадқиқот натижаларидан «Давлатшунослик», «Сийosatшунослик», «Мантиқ», «Фалсафа», «Маънавият», «Рухшунослик», «Демократик жамият қуриш», «Маданиятшунослик», «Социология», «Ўзбекистоннинг янги тарихи» фанларини ўзлаштиришда, бошқариш соҳаси ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш, аҳолининг турли табақалари ижтимоий фаоллигини таъминлаш жараёнларида, «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати, «Маънавият ва маърифат» Кенгаши фаолиятида, узлуксиз таълимнинг барча бўғинларида мафкуравий, маънавий-маърифий ва маданий-оммавий ишларни олиб боришда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги Ўзбекистонда янгиликлар концепциясининг яратилиши, эволюцияси ва амалиётда қўлланилиши миллий

¹ Қошғарий Махмуд. «Туркий сўзлар девони» («Девону луғатит турк») 1-том, Т.,-1960, 2-том, Т.,-1961, 3-том, Т.,-1963, Уз ССР ФА нашриёти; Хожиб Юсуф. «Қутадғу билги». «Чулпон» Т.,-1990. Форобий Абу Наср. «Фозил одамлар шайхри». Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. Т.,-1993; Маргиноний бурхоншишди. «Хидоя». «Адолат». Т.,-2000; Имом Бухорий. «Ҳадислар» 4-томлик. Энциклопедия Бош таҳририяти. Т.,-1999; Беруний Абу Райҳон. «Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар». Танланган асарлар, 1-том. «Фан». Т.,-1968; Амир Темур. «Темур туҳуллари». «Нур», Т.,-1992.

² Фрейд З. «Методика и техника психоанализа». Госиздат, М.,-1923; «Введение в психоанализ». Наука, М.,-1989; Монтескье, Шарль Луи. «Избранные произведения». Госполитиздат, М.,-1955; Платон. «Государство законы. Политик». «Мысль», М.,-1998; Фукидд. «История», том 1-2, М.,-1915; Шинноза Б. «Избранные произведения». Т-1-2, М.,-1957; Маркс К. «Капиталь». Избранные произведения. Т-3, М.,-1967; Неру Дж. «Взгляд на всемирную историю». Издательство «Прогресс», М.,-1989; Гегель, «Философии права». Издательство «Мысль» М.,-1990; Бердяев Н. «Смысл истории». Издательство «Мысль» М.,-1990. Тойнби А. «Постижение истории». Издательство «Прогресс», М., - 1991; Губман Б.Л. «Смысл истории». Издательство «Наука», М.,-1991; «Цивилизация перед судом истории». Сборник. Санкт-Петербург, «Прогресс», «Культура», «Ювента», 1996. Пошпер К. «Открытое общество и его враги» Международный фонд «Культурная инициатива». М.,-1992. Ясперс К. «Смысл и назначение истории». Издательство «Республика» М.,-1994.

давлатчиликни яратиб ва инсонларвар демократик жамият барпо этиш тизимиинг негизи эканлиги илк бор илмий-назарий жиҳатдан асослаб берилишида намоён бўлади. Тадқиқотда янгиланишлар жараёни Президент И.А.Каримов томонидан яратилган назарий концепциялар, саъй-ҳаракатлари мамлакатимизда олиб борилаётган оқилона сиёсатнинг маҳсули эканлиги, бу жараёнлар эса жамиятни мақсадли ўзгартириш тенденциялари билан уйғунлиги илмий янгилик сифатида асослаб берилади.

Шунингдек, тадқиқотда жамиятнинг тубдан янгиланиш жараёнлари, сиёсий ҳокимият ва бошқарув тизими моҳият ва мазмуни, сиёсий етакчининг ўрни ва ролига кўн жиҳатлардан боғлиқлиги омиллари очиб берилади.

Тадқиқотда янгиланаётган жамият ўзгараётган онг ва ўзгараётган тафаккур маҳсули эканлиги, маънавият ва маърифат асосида тикланаётган жамиятда аҳолининг онглилик даражаси юқори бўлиши, маънавият - жамиятни ривожлантирувчи асосий омил эканлиги назарий тадқиқ этилади.

Тадқиқот ишида ислохотлар жараёнларининг муҳим ифодаси сифатида Шарқ ва Ғарб давлатчилиги анъаналари ва илғор тажрибаларининг синтези тарзида вужудга келаётган ўзбек миллий давлатчилигининг шаклланиш тенденциялари таҳлил этилади ва тараққиёт истиқболлари илмий прогноз қилиб берилади.

Тадқиқотнинг яна бир янгилиги демократик давлат тузилмалари, эркин фуқаро ва озод шахс маънавиятини таркиб топтириш тамойиллари бир томондан миллий характер, менталитет ўзига хослиги, халқимизнинг диний, сиёсий ва маънавий бағрикенглиги анъаналарини ҳисобга олган бўлса, иккинчи томондан эса бу жараённинг жаҳон тажрибаси билан узвий боғлиқ ҳолда амал қилаётганлиги илмий-назарий ўрганилганлигидир.

Тадқиқотнинг илмий янгиликлари жумласига юртбошимизнинг минтақалараро ва миллатлараро муаммоларнинг оқилона ечимларини топиш ҳамда мазкур мураккаб муносабатларни инсоний ўзанларга йўналтира олиш салоҳиятини, миллий хавфсизлик ва ташқи хавфдан мудофаа имкониятларимизнинг таъминланиши, иқтисодий ислохотлар борасида халқимизга хос ва мос «ўзбек модели»нинг ишлаб чиқиши ва бошқаларни киритиш мумкин.

Ишнинг жамоатчилик эътиборидан ўтиши. Тадқиқотнинг асосий мазмуни муаллифнинг ўндан ортиқ монографиялар, дарсликлар, олий ва ўрта махсус билим юртлари учун чоп этилган ўқув-қўлланмалари, тавсияномалар ва ўқув дастурларида¹ ўз аксини тошган. Тадқиқотнинг муҳим хулосалари, синтетик муноҳадалар «Шарқ машъали», «Жамият ва бошқарув», «Тафаккур», «Жаҳон адабиёти», «Мулоқот», «Ўзбекистон матбуоти», «Қонун ҳимоясида», «Хўжалик ва ҳуқуқ» журналларида нашр қилинган 26 мавзудаги мақолаларда баён этилган.

¹ Жўраев Н. «Уйғоқ нигоҳ». «Ўзбекистон» нашриёти, Т.-1995 йил. 7 б.т.; «Юксалиш». «Ўзбекистон» нашриёти, Т.-1995 йил. 6 б.т.; «Ватан гўйуси». (ҳаммуаллифликда: А.Иброҳимов, Х.Султонов) «Ўзбекистон» нашриёти, Т.-1996 йил. 25 б.т.; «Мустақиллик - курашлар дари». «Ўзбекистон» нашриёти, Т.-1997 йил. 6 б.т.; «Агар огоҳ сен...». «Шарқ» нашриёт - матбаа концерни, Т.-1998 йил. 15 б.т.; «Ўзбекистон тарихи». 11-синф учун дарслик. (ҳаммуаллифликда). «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни, Т.-1998 йил. 23 б.т.; «Агар огоҳ сен...». (тўлдиритган, қайта ишланган 2-нашри) «Ёзувчи» нашриёти, Т.-1999 йил. 16 б.т.; «Тарих фалсафаси». «Маънавият» нашриёти, Т.-1999 йил. 10 б.т.; «Тиклендў». (Қорақалпоқ тилида) «Билгим» нашриёти, Нукус - 1999 йил. 7 б.т.; «Ўзбекистон тарихи» академик пилейтар учун ўқув дастури. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Урта махсус ва касб-ҳунар таълими маркази, 1999 йил. 2 б.т.; «Истиқлол ва тарихий жараён». (Т.Файзуллаев билан бирга) Ғ.Ғуллом номидаги Алабёт ва санъат нашриёти, Т.-2000 йил. 5 б.т.; «Мустақил Ўзбекистон тарихи». 3-китоб (ҳаммуаллифликда). «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни, Т.-2000 йил. 35 б.т.; «Ўзбекистон тарихи». 11-синф учун дарслик. Тўлдиритган, қайта ишланган 2-нашри. «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни, Т.-2000 йил. 25 б.т.; «Мафкуравий иммуниетет». «Маънавият» нашриёти, Т.-2000 йил. 1 б.т.; «Ўзбекистон тарихи». 11-синф учун дарслик. (ҳаммуаллифликда) «Билгим» нашриёти, Нукус-2000 йил. 22 б.т.; «Ўзбекистон тарихи». Академик пилейтар учун ўқув дастури. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълими вазирлиги тасдиқлаган. Т.-2000 йил. 2 б.т.

Шу билан бирга 19 та халқаро, минтақалараро ва маҳаллий илмий-амалий конференцияларда тадқиқот натижалари илмий жамоатчиликка етказилган.

Ўзбекистонда янгилаштирилган жараёнининг илмий асосланганлиги, миллий ва умуминсоний тамойиллар негизда бошқарилувчи ҳодиса эканлиги диссертантнинг мамлакатимиз қатор олий ўқув юртлири, хусусан, Ўзбекистон Республикасини Президенти ҳузурдаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси тингловчиларига, Жаҳон тиллари университети, Маданият институти талабаларига маърузалари тарзида апробация этилган.

Диссертант мамлакатимиз ва хоризждаги газеталарда мазкур мавзуга бағишлаб юзлан ортиқ мақолалар чиқарган. Мустақиллик ғоялари, миллий истиқлол мафқураси, истиқлолнинг эволюцион тараққиёти ва ижтимоий тафаккур динамикаси масалаларига бағишланган «Озодлик» номли етти қисмли телефильм, бир қатор телекурсагулар тайёрланиб эфирда тарқатилган. Нашр этилган монографиялар, дарслик ва рисоалар буйича матбуотда ижтимоийет, сиёсатшунослик, фалсафа, бошқарув соҳаларининг йирик мутахассислари, экспертларнинг қирқдан ортиқ тақризлари ва мақолалари чоп этилган.

Ишнинг тузилиши. Тадқиқот илмий маъруза шаклида бажарилган ва жамики ишларнинг синтетик ифодаси, йиғма қўриниши шаклида бўлиб, у кириш, 13 қисм, хулоса ва алабиётлар рўйхатидан иборат. Авторефератда янгилаштирилган концепциясининг яратилиши, эволюцияси ва амалиётда қўлланилишинига доир хулосалар алоҳида қисмлар қўринишида берилган.

Тадқиқотнинг асосий мундарижаси

1. Давлат ва жамият даражасида ижтимоий-иқтисодий хаотик ҳолатларни тартибга солиш, аномия ҳолатларини жамият томонидан қабул қилинган умумий меъёрларга келтириш жараёнлари

Қизил империя ва халқаро коммунистик мафқура XX асрнинг 80-йилларига келиб таназзулга юз туга бошлади. Тоталитар режим инқирози даставвал ўзининг қизил мафқураси таназзулидан бошланди.

Собиқ иттифоқ ҳудудида демократик жараёнларнинг чуқурлашиши, аниқроқ қилиб айтганда «демократия ўйин»ларининг авж олиши бутун мамлакат ҳудудида сиёсий жараёнларни фаоллаштириш билан бирга гуруҳларнинг манфаатлари, айрим шахсларнинг сиёсий мавқе учун интилишлари беқарор сиёсий муҳитни вужудга келтирди. Халқ депутатлари съезллари ва коммунистик партиянинг нуфузли йиғилишларида сиёсий можаролар, ўзаро тортишувлар, шахсий адоват ва манфаатнинг кескинлашуви ҳолатлари юзага келди. Ўзаро тўқнашувлар авж олиб мамлакат олий раҳбарияти ўртасида парокандалик, ўзаро келишмовчиликлар, тарафкашлик ва гуруҳбозлик кучайди, сиёсий мавқеини йўқотаётган раҳбар шахслар ўртасидаги курашлар мамлакатни фожеали оқибат гир-лобига торта бошлади.

Кремлдаги бунлай келишмовчиликлар, ўзаро ички зиддиятлар Марказ билан иттифоқдош республикалар ўртасидаги муносабатларнинг кескинлашувига ҳам олиб келди. Асабий кайфият, руҳий беқарорлик, озурдалик туфайли ҳатто Россиянинг ўзида - Москвада, Ленинградда (ҳозирги Санкт-Петербург) Кремлга ишонсизлик билдиришлар, мамлакат раҳбариятига таъна-дашномлар ёғдиришлар авж олиб кетди. Дастлаб, сиёсий аномия ҳолати вужудга келди. Умумдавлат манфаатига хизмат қиладиган ғоялар атрофида аҳолини зўрлаб

бирлаштириш учун энди аввалги қудратли тазйиқ машинаси иш бермай қуйган эди. Ана шундай ижтимоий-сиёсий, маънавий-руҳий ва иқтисодий беқарорликдан талвасага тушган мамлакат раҳбарияти фуқароларни чалғитиш йўли билан давлатнинг ҳудудий яхлитлигини сақлаб қолишга интила бошлади. Ўз мақсадларига эришиш учун ҳатто турли миллий ва миллатлараро можароларни уюштиришдан ҳам тойишмади.

Сорбқ иттифоқда қонун ҳокимияти йўқлиги боис, сиёсий ҳукм-тазйиқ ўтказиш орқали бошқариш вазифаси қизил мафкура зиммасига юклатилган эди. Мафкуравий таъсирнинг барҳам топиши, ҳуқуқий доктрина йўқлиги, маъмурий-буйруқбозлик тизими тобора чуқурлашганлиги, боз устига бозор иқтисодиёти элементларининг пайдо бўла бошлаши, миллий онг ва миллий уйғошиш жараёнларининг кучайиши мамлакатда умумий хаос ҳолатини таркиб топтирди. Ижтимоий тартибсизликлар, миллий, жамоавий, минтақавий ва шахслараро қарама-қаршиликлар кучайиб, бундай вазият жамиятдаги деструктив ҳолатларни чуқурлаштира бошлади. Сиёсий аномия доиралари кенгайиб, иқтисодиёт ва ижтимоийётнинг барча соҳаларини қамраб олди. Натижада тоталитаризм билан демократия, коммунистик мафкура билан умуминсоний қадриятлар ўртасида жиддий тўқнашувлар содир бўлди. Бу Грузияда Тбилиси воқеалари, Озарбайжон ва Арманистонда Тогъи Қорабоғ, Қирғизистонда Ўш, Ўзбекистонда эса «пахта иши», «Ўзбеклар иши», сўнгроқ Фарғона, Андижон, Гулистон, Бука ва Паркент воқеалари шаклига юзага келди.

Ўзбекистондаги ижтимоий-сиёсий муҳит таҳликали ва зиддиятли тус олди. Яъни:

Биринчидан, «пахта иши» ва «Ўзбеклар иши» деган айбловлар билан янги қатагон даври бошланди. Кузга кўринган тажрибали раҳбарларнинг асосий қисми жинойи жавобгарликка тортилди. Оқибатда бутун мамлакатда парокандалик, лоқайдлик ва ишончсизлик кайфияти чуқурлашди.

Иккинчидан, Фарб демократиясига тақдир қилиб, унга кўр-кўрона эргашган сохта демократлар ижтимоий фикрни чалғитиб халқни майдонларга чорлай боштадилар. Минглаб одамларни ўзларига эргаштириб норозилик митингларини уюштирдилар. Фуқаролик уруши хавфи юзага келди.

Учинчидан, республикада норозиликни кучайтириш, одамларни чалғитиш, миллатни бўлиб тапшан мақсадида туманлар, вилоятлар ва турли вазирликлар қўшиб юборилди.

Туман ва вилоятларнинг қўшиб юборилиши мамлакат иқтисодий тараққиётига кескин зарба бериш билан бирга одамлар кайфиятига ҳам салбий таъсир кўрсатди.

Тўртинчидан, аҳоли тигиз жойлашган, ижтимоий муаммолар кескинлашган, моддий жиҳатдан қийналиб қолган минтақаларда миллатлараро низоларни келтириб чиқаришди ва шу йўл билан аҳолини мустақилликка эришишдан иборат асосий мақсад ва йўналишлардан чалғитишга интилдилар. Натижада Фарғона, Андижон, Гулистон, Бука, Паркентда қонли тўқнашувлар вужудга келди.

Бешинчидан, коммунистик мафкуранинг «дин-афъюндир» деган даҳрийлик шиори одамлар қалбини жароҳатлади. Жамиятда юз берган парокандалик ва тартибсизлик пайтида Ислom динидан ўз манфаати йўлида фойдаланувчи ақидапарастлар пайдо бўлиб, лийний партиялар атрофила бирлашиб, ҳокимият учун курашни авж олдирдилар. И.А.Каримов ана шундай

муаммолар қалашиб кетган мураккаб ва зиддиятли пайтда ҳокимият тепасига келди.

Республикадаги ялпи аномия ҳолатини тартибга тушириш **ахлоқий-меъриий мувозанатни қарор топтириш** маънавий бўшлиқ, ижтимоий ҳаётдаги парокандаликни бартараф этиш зарур эди. Маъмурий тизимнинг бўшлиғи, маҳаллий ҳокимият органлари фаолиятининг сустлашганлиги, тартибсизликнинг авж олганлиги каби жамият ва одамлар ҳаётида хавф тундирувчи ҳолатни бартараф этиш лозим эди. Президент И.А.Каримов Республика раҳбари сифатида фаолият кўрсата бошлаган дастлабки кунлариданоқ ўзбек халқи манфаатлари, шаъни ва гурурини ҳимоя қилишга киришди. Юртбошимиз ўзбеклар шаънига ёғдирилган бўҳтонларга жавобан: **«Ўзбек халқининг виждони пок. Фарғона воқеалари ўзбек халқининг иродаси билан содир бўлмади. Бу воқеаларга тутуруқсиз ва гаразли мақсадларни кўзлаб, ким қандай бўёқ бермасин, тарих албатта ўзининг адолатли ҳукмини чиқаради. Байналмилалчилик, меҳмондўстлик, яхшилик, қалб саховати ҳамиша ўзбек халқига хос фазилатлар бўлиб келди. Халқимиз ҳеч қачон бошқа халқларга нисбатан душманлик кайфиятида бўлмаган. Бу қадимий ва ҳозирги тарихимиздан олинган кўпгина мисоллар билан исбот қилинган»**,¹ деган пуқтаи-назарни қатъият билан илгари сурди ва мавжуд гасаврулар мазмунини ўзгартира билди.

Жамиятда мавжуд хаос ва аномия ҳолатларига барҳам берилди. «Пахта иппи» билан боғлиқ оммавий қатагон ишларига нуқта қўйилди. Вилоятлар, туманлар маъмурий-иқтисодий ҳудудлари қайтадан кўриб чиқилди. Миллатлараро муносабатларни барқарорлаштиришнинг янги концепциялари ишлаб чиқилди. Динга муносабат ўзгартирилиб, Ислом динининг маънавий, маърифий ва тарбиявий ғояларидан кенг фойдаланиш чоралари кўрилди. Маънавий ва руҳий ангиланишларнинг амалий якуни сифатида Президент И.А.Каримов **«Барча масалаларни ҳал этиш учун сиёсий системани ислоҳ қилиш зарур»**,² деган масалани ўртага қўйди.

Ана шундай ғоялар ва ислоҳотларга тайёргарлик концепцияси мустамлакачиликдан озод бўлиш, мустақилликка эришиш ғоялари билан уланиб кетди. Мамлакат раҳбари И.А.Каримов ўзининг стратегик мақсадини аниқ ва равшан ўртага ташлади: **«Мамлакат катта фалокат ёқасига, жар ёқасига келиб қолганини кўриб турибмиз. Халқ ўзининг эртанги кунига ишончини кундан-кунга йўқотаяпти. Одамлар ўзларининг, оиласининг, бола-чақасининг тинчлигига кафолат истайди. Тўқис, хотиржам ҳаёт талаб қиляпти. Бу истаклар, бу талаблар сафсатабозлик ва ваъдабозлик остида кўмилиб кетаяпти.**

Ўзбекистон раҳбарияти ҳеч қачон, қандай иттифоқ бўлмасин, ким билан иттифоқ бўлмасин, қандай шароит бўлмасин, иккинчи даражали ролга рози бўлмайди, бунга йўл ҳам қўймайди».³

Президент И.А.Каримов сиёсий алдовлар, ваъдаларга ишонмади, халқимиз учун иккинчи йўл қарамлик ва мутелик эканлигини англаш зарурлигини ижтимоий сиёсат даражасига кўтарди. Қалди ва қалби забун ҳақимиз учун фақат битта йўл - мустақиллик йўли бор. деган ишонч билан қатъий ҳаракат қилди. Ана шу сиёсий қатъият, кучли ғоявий эътиқод ва шахсий ирода кучи жарга қулаётган республикани асраб уни муқаррар ижтимоий фалокат ва ҳалокатдан

¹ «Совет Ўзбекистони» газетаси. 1989 йил 20 август.

² Ушша газета.

³ «Халқ сузи» газетаси. 1991 йил 1 сентябр.

сақлади. Жамиятда аста-секинлик билан, босқичма-босқич барқарор маънавий-руҳий, сиёсий-ижтимоий муҳит вужудга кела бошлади.

2. Янги давлатчилик тизимини вужудга келтириш концепцияси

Ўзбекистоннинг бугун 3 минг йиллик тарихи мобайнида бирор бир миллат номига қўйилган давлат ёхуд империя амал қилмаган. Мовароуннаҳр ва унинг атрофини қамраб олган катта геополитик маконда фақат сулолавий ёхуд жуғрофий номланишларда салтанатлар, давлатлар халқларни сиёсий жиҳатлардан уюштириб келган. Ҳозир биз гувоҳи бўлиб турган Ўзбекистон давлати халқимизнинг асрий орзу-умидларини, илк мустақил давлатчилигимизни ифодаловчи улуғ воқелик, тенги йўқ буюк қадриятдир. Юртбошимиз Ислоҳ Каримов эса шу улуғ воқеликнинг ижодкоридир. Тадқиқотда миллат тақдири ва давлатчилигимиз тарихида Президент И.А.Каримовнинг ўрни ва роли умумжаҳон ижтимоий-сиёсий жараёнлари билан уйғун ҳолда таҳлил этилади.

Маълумки, Ўрта Осиё халқлари ўзиниш мишг йилликлар мобайнида шакланган бошқарув сиёсати, серқирра ҳамда теран илдизли давлатчилик аънаналари билан жаҳон давлатчилиги тараққиётига кучли таъсир кўрсатиб келди. Шарқ давлатчилиги тарихида теран из қолдирган Афросиёб, Сомонийлар, Қорохонийлар, Маҳмуд Ғазнавий, Муҳаммад Хоразмшоҳ томонидан алодат ва инсонпарварликка таянган давлат тизимларининг шакллантирилиши, соҳибқирон Амир Темурнинг марказлашган давлат тузини ва миллат ифтихори учун куралиши, салкам 500 йил амал қилган буюк темурийлар салтанатига асос солиши. Мирзо Улугбекнинг фан ва маданият равнақиға, Ҳусайн Бойқаронинг адабиёт ва санъат, илм равнақиға йўл бериши, хунар аҳлига раҳнамолиги, Заҳриддин Муҳаммад Бобур, Ҳумоюн, Акбар шоҳ, Шоҳ Жаҳонларнинг турли дин ва маъбадлага халқларни бирлаштириб, оидил ва инсонпарвар давлат таркиб топтириш йўлидаги тажрибалари кишиликнинг ижтимоий, маъмурий бирлашув жараёнлари тарихидаги муҳим босқич сифатида тан олинган.

Жаҳон сиёсатдонлари мамлакатимизда эркинлик тамойиллари ижтимоий муҳитнинг барча жаҳаларида амал қила бошлаганлигини, қонунга ҳурмат билан қараш, қатъий интизом турмуш тарзига сингиб бораётганлиги, умум томонидан қабул қилинган олатий ҳолатларга айланиб бораётганлигини эътироф этмоқдалар. И.А.Каримов миллий давлатчилик пойдеворларини тиклаш асноларида юзага келган муаммовий вазиятларни ҳал этиш ҳамда ижтимоий воқелик жараёнларига ёндошишда ана шу тарихий тажрибалар ва фуқаролар маънавий-руҳий эҳтиёжларидан келиб чиқиб таҳлил этади.

Немис файласуфи Гегель ибораси билан айтганда «Ҳар бир давлат курилиши маълум халқ миллий-маънавий маҳсули, ўзлигини намоён этиш ва маънавий-онглилик тараққиётининг пиллапоясидир. Бу тараққиёт зинани қадам-бақдам босиб, бир меъёрдаги ҳаракатни, вақтдан ўзиб кетмасликни тақозо этади. Вақт ҳамма нарсага қодир. Унда тафаккур, фалсафа... ҳамма нарса мужассам».¹

Давлат тизимининг таркиб топиш эволюцияси, унинг ўзига хос қонуниятлари, мураккабликлари ва талаблари хусусида гапирар экан, Гегель ижтимоий ўзгаришларни инқилобий усулларда амалга ошириш нечоғли зарарлиги хусусида алоҳида тўхталиб, янгиликларни инқилобий тарзда жорий этиш ҳамма вақт вайронгарчиликларга олиб келади, янги шаклларни эса фақат

¹ Гегель. «Философия права». М. - 1990. стр. - 469.

тадрижий тартиботларда секинлик билан амалга ошириш зарурлигини уқтиради. Давлат қурилиши жонли ҳодиса сифатида доимий ҳаракатда. Ўзгаришлар асосидадир,¹ - деган фикрни асослайди.

Ўзбек миллий давлатчилиги, унинг шаклланиш жараёни хусусида гап борар экан, шу ўринда, Гегель фалсафаси ва унинг эволюцион қонуниятларидан фарқ қилиб Президент И.А.Каримов ишлаб чиққан давлат қурилиши ва амалиётга доир концепциянинг янги давр шарт-шароитларини пухта ҳисобга олувчи маънавий тизим сифатида муҳимлиги ва ижтимоий қимматига кўра мукамал назария эканлигига амин бўлиш мумкин. **Гегель таълимотида урғу берилмаган бир муҳим жиҳат - маҳаллий шарт-шароитлар, миллий руҳ, мингақадаги ижтимоий-тарихий тажрибаларнинг ўрни ва роли** И.А.Каримов асарларида чуқур илмий-назарий асослаб берилди ва амалиёт орқали синовдан муваффақиятга ўтказилади. Дарҳақиқат, миллий менталитет ўзига хослигига дунёқарашларга, анъаналар ва эҳтиёжлар мантисига асосланмаган ҳар қандай давлат тизими узоқ яшай олмаганлиги тарихий тажрибалардан маълумдир.

Жаҳон давлатчилиги тарихи ижтимоий тузумнинг бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтиши каби инқилобий ўзгаришлар жараёнини кўп кўрган. Ана шундай мураккаб шароитда турли давлатлар турлича йўл туттишган. Бироқ, тажриба шуни кўрсатадики, губ бурилишлар пайтида кучли ижро ҳокимиятини вужудга келтириш, қатъий тартиботлар, ҳуқуқий бошқарув тизимини маҳкам тутиш ўта зарурдир.

Мамлакатда қонун устуворлигига эришиш, бутун бошқарув тизимида ижро интизоми мавқеини ошириш, қонунга бўйсуниб яшашни аҳолининг турмуш тарзига айлантириш демократик давлатнинг сифат кўриниши, фуқаролик жамиятининг хусусиятларидир. Бироқ, мамлакатда ана шундай ҳолатни барқарор таъминлашнинг ўзига хос мураккаб томонлари бор. Булар:

- **биринчидан**, аҳоли дунёқарани, ҳуқуқий, сиёсий ва иқтисодий билимлар даражасини доимий ва изчил юксалтириш билан боғлиқ муаммолар;

- **иккинчидан**, маънавий ва ахлоқий баркамолликка интилишни ҳаётий зарурат даражасига чиқариш, ҳар бир фуқаронинг ўзини-ўзи бошқариши ва ўзини-ўзи назоратга олиши каби мураккаб, вақт талаб эталиган маънавий-руҳий ўзгаришлар билан боғлиқ муаммолар;

- **учинчидан**, ижтимоий адолат тамойилларининг давлат ва жамият тизимида ҳал қилувчи қоидалар даражасига юксалтириш билан боғлиқ муаммолардир.

Инсон руҳияти, онги ва дунёқарашда жиддий тадрижий ўзгаришлар юз бераётган, вақт ва сабр талаб эталиган мураккаб жараёнлар амалга ошаётган. Кучли ижроия ҳокимиятига эҳтиёж кучайган тарихий шароитларда мамлакатимизда мавжуд вазият тақозосига кура мантиқан тўғри йўл тутилди. Аммо бу борада қилинган саъй-ҳаракатлар, яъни раҳбарнинг шахсий масъуллиги ва жавобгарлиги масалаларига, қатъий тартиботларга кўпроқ урғу берилмаганлиги, давлат бошқарув органларининг баъзи бўғинларини уз ваколатига ола бошлаганлиги айрим сиёсатчилар чиқишларида бир мунча танқид қилина бошланди.

Аммо юқорида айтилгани каби, ўтиш даврида бошқарув жараёнларига ёндошув ўзгача бўлиши, унинг хаотик ҳолатларда кечилишига йўл қўймаслик муҳим аҳамиятга эгадир. Мамлакатимиз Президенти айни пайтда Вазирлар Маҳкамасининг Раиси сифатида ижроия тузилмалари фаолиятларини

¹ Гегель. «Философия права». М. - 1990.

мувофиқлаштириш масъулиятини ҳам ўз зиммасига олиб келмоқда. Парламентар-республика бошқаруви жорий этилиши тарафдорлари тарихий тажрибани билмасликлари ва энг муҳими мамлакатимиздаги тинчлик ва барқарорликка ғаразли қарашлари оқибатида бошқарувнинг президентлик - республика шакли тоталитар тузумга олиб келиши мумкинлигини рўқач қилмоқдалар.

Аслида эса президентлик - республика бошқарувида ҳокимиятни демократик негизларда бўлинишини адолатли тарзда амалга ошириш имкони бор. Яъни қонун чиқарувчи, ижро ва суд ҳокимияти бир-бирига дахлсиз ҳолда иш олиб боради. Президентлик - республика бошқарувида ижро ҳокимияти Президент қўлида бўлади. Бу усул имкониятларини халқаро ҳамжамият аллақачон тан олган.

Бошқарувнинг парламентар - республика усулида Президент парламент йиғилишида, унинг аъзолари томониан сайланади. Президентлик - республика бошқарувида эса умумхалқ сайлови йўли билан барча фуқароларнинг овоз бериши асосида сайланади. Бунда Президент ўз ваколатини парламентнинг санокли аъзоларилан эмас, балки кенг халқ оммасидан олади. Қолаверса, бунинг сиёсий, ҳуқуқий, маънавий ва демократик мазмунни кенгроқ эканлиги кўпгина сиёсатшунос олимлар томонидан эътироф этилган.

Мугахассисларнинг фикрича, кейинги йилларда давлат бошқарувининг парламентар - республика ва монархия шакли ўрнатилган мамлакатларда ҳам ҳукумат - олий ижро органи асосий ўринни эгалламоқда. Масалан, Олмония, Буюк Британия, Италия, Япония ва бошқа мамлакатларда ана шундай ҳодиса юз бермоқда.

Умуман олганда, Президент И.А.Каримовнинг бошқарув фаолиятида қатъийлик, ижро интизомидаги собитлик хусусиятлари диктатура кўриниши ёки давлат қурилишидаги нуқсон эмас, аксинча юксак талабчанлик ва катта масъулиятни чуқур ҳис этиш ифодасидир. Буни Президент И.А.Каримовнинг «Комсомольская правда» газетаси мухбири саволларига берган жавобларида яққол кўриш мумкин. Жумладан, у шундай дейди: «Мухолифларим мени диктатор қилиб кўрсатишни жуда хоҳлайдилар. Тан оламан: эҳтимол менинг ҳаракатларимда авторитаризм нишонлари бордир. Аммо, мен бунинг фақат бир нарса билан изоҳлайман: тарихнинг муайян давларида, ҳуқуқий давлатчилик қарор топаётган пайтда, айниқса бир тизимдан иккинчисига ўтиш даврида, ҳар ҳолда кучли ҳокимият зарур. Қон тўкилишига ва қарама-қаршиликка йўл қўймаслик, минтақада миллатлараро ва фуқароларнинг тотувлиги, тинчлиги ва барқарорликни сақлаш учун шундай бўлиши зарур. Бу йўлда мен жонимни фидо қилишга тайёрман».¹

Давлат бошқарувининг президентлик - республика шаклида диктатура чуқурлашади, тоталитаризмга кенг йўл очилади, деган нуқтани назар асосан давлат бошқаруви билан сиёсий режим ўртасидаги фарқни ажрата билмаслик оқибатида юзага келгандир. Чунки бир қатор мамлакатларда бошқарув турлича бўлгани билан сиёсий режим бир хиллигича қолиши мумкин. Ёки аксинча, масалан, Олмонияда - давлат бошқарувининг парламентар - республика, Францияда эса дуалистик - республика шакллари мавжуд. Бироқ, уларнинг барчасида бир хил сиёсий тартиботлар - демократик режим амал қилади. Шундай экан, Ўзбекистонда ҳам давлат бошқарувининг қайси усули амал қилмасин,

¹ Каримов И.А. «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура» «Ўзбекистон», Т., - 1993. 141-бет.

пировард мақсад ва интилишларимиз халқ ҳоқимияти асосидаги фуқаролик жамияти қуриш экан, демократик режим ҳаёт тарзига айланиши ҳаёт тақозосидир.

Умуминсоний тамойиллар устиворлигини тан олмайдиган, пировард мақсадлари мавҳум, жамоатчилик фикрини чалғитадиган, бир-бирига антогонистик ғоялар ва қарашлар амал қиладиган давлат тузуми ҳеч қачон узоққа бора олмайди. Сиёсий йўналишлари ва тамойиллари тез-тез ўзгариб турадиган, аниқ позицияга эга бўлмаган бошқарув тизимида парокандалик юз беради. Буни Югославия, Индонезия, Филиппин, Украина ва МДХ таркибидаги кўпгина мамлакатлар мисолида яққол кўришимиз мумкин.

Давлат тизимини изчил мустақамлаб бориш, бошқарув жиловини маҳкам тутиш, қонун устиворлигига эришиш сиёсий ва ижтимоий зарурат эканлигини буюк файласуф Абу Наср Форобий ҳам таъкидлаган эди. Форобий маънавий камолотга эришиш шахсларнинг ўз-ўзига бўлган масъулияти, инсоний интизомининг печоғли юксаклигига боғлиқлигини асослаб беради. Улуғ мутафаккир камолотга эришилш йўлини ҳар бир киши ўзи учун муқаддас сулук, илоҳий қонун даражасида англамоғи зарурлигини таъкидлайди. У илоҳий қонунни идрок этиш учун икки нарсага эътибор беришни тавсия қилади: «Биринчиси, саъй-ҳаракати, ҳиялари ва мақсадлари ҳоқимга (давлат раҳбарига - Н.Ж.) қарши бўлган ёвуз ниятни одамлардан шахарни (мамлакатни - Н.Ж.) тозалашдир. Бошқа бир ғоя - пайл-насиҳат йўли билан фаровонликка интилиш ва одамларнинг илоҳий қонунни осонликча ва қувонч билан қабул қилишларини таъминлашдир».¹

Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги эълон қилинганидан кейинги тарихий вазият шундай эдики, энди давлатимиз мустақил бўлди, халқ эса ўз тақдирини ўзи белгилайди, деб эълон қилишнинг ўзигина кифоя эмас эди. Мамлакатда Давлат мустақиллиги билан боғлиқ қонунлар тизимини яратиб зарур эди. Айни пайтда истиқлол ғоясини ҳам фақат бир томонлама - ҳавойи ва юзаки талқин қилиб бўлмас эди. Бинобарин, эришилган мустақилликни собитқадамлик билан мустақамлаш йўлида изчил курашишга даъват этадиган, миллиат шаъни ва ориятини кўзгатадиган кучли миллий истиқлол ғоясини яратиб ва халқ ошғига сингдириш лозим эди.

Ўзбекистон мустақил давлат деб эълон қилинган куннинг ўзидаёқ давлатчилик атрибутларини жорий қилиш юзасидан амалий чоралар кўрила бошланди. Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи, герби ва мадҳиясининг муסיқий баёни ҳақида махсус қарор қабул қилинди. Унда Конституция комиссиясининг эксперт гуруҳига Давлат байроғининг вариантлари устида ишлашни давом эттириш. Олий Кенгашнинг тегишли қўмиталарига Конституция комиссияси ижодий гуруҳи билан ҳамкорликда Давлат байроғи, мадҳиясини тақдим этиш топширилди.

Истиқлол йўлимизни қонунлар билан мустақамлаш, унинг жаҳон ҳамжамиятида тан олинishi Ўзбекистоннинг халқаро ижтимоий-сиёсий муҳитда эътироф этилишининг муҳим йўлларида бири сифатида қаралди. Бир қатор ёп мустақил мамлакатларда турли сиёсий коллизиялар авж олиб, фикрлар чуваланиб, «қалаванинг учи топилмай қолган» бир пайтда Ўзбекистон ўзининг ҳар бир кунига ва олис истиқболига қатъий ишонч билан қаради. Шунинг учун ҳам у, энг аввало, давлат рамзларини, истиқлолимиз атрибутларини қабул қилиш, мамлакатнинг ҳуқуқий пойдеворини тиклаш йўлидан борди.

¹ Форобий А.Н. «Фозил одамлар шаҳри». А.Қодирий номидаги халқ мероси пашрети, Т., - 1993. 37-бет.

Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигига эга бўлганлиги буюк тарихий аҳамиятга эга воқеа ҳисобланиши қуйидаги омишларга кўра янада раванқлашади.

Биринчидан, ўзбек халқи уч минг йиллик тарихи мобайнида **илк бор ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқига эга бўлди**, сермусибат халқимиз мустақил давлат ҳокимиятининг бирдан-бир соҳибига айланди.

Иккинчидан, Ўзбекистон мустақиллиги мамлакатда **адолатли, демократик, инсонпарвар жамият қуриш** учун йўл очиб берди, ўз миллий давлатчилиқ тизимини барпо қилишга имконият яратди.

Учинчидан, мустақиллик туфайли Ўзбекистон халқаро миқёсларда ўзини танитиш, айни чоқда халқаро ҳуқуқ меъёрлари асосида **жаҳондаги барча давлатлар билан тенг ҳамкорлик қилиш имкониятини қўлга киритди**. Жаҳон харитасида Ўзбекистон тўла ҳуқуқли мустақил давлат сифатида ўз ўрнига эга бўлди.

Тўртинчидан, **иқтисодиётда туб ўзгаришлар қилиш учун имконият** яратилди. Яъни жаҳон амалиёти исботлаган бозор иқтисодиётига ўтиш учун шароит барпо этди. Мулкка муносабат тубдан ўзгариб, жамиятда мулкдорлар синфини шакллантириш учун имкон очилди.

Бешинчидан, мустақиллик халқнинг **маънавий уйғониши учун имконият** сифатида юзага келиб, бой маданий меросга эгалик, ворислик анъаналари амал қила бошлади. Юрт тарихи, қадимий маданият тиклана бошланди. Халқнинг азалий урф-одатлари, маънавий қадриятлари қайтарилди. Динга муносабат ижобий томонга узгарди.

3. Иқтисодий соҳада таркибий ўзгаришларнинг амалга оширилиши

Истиқлол даврида иқтисодий инфратузилмалар таркиби тубдан ўзгаририлиб, мамлакатнинг ички эҳтиёжлари ҳамда ташиқ интеграциялашув мақсадлари асосидаги яхлит ишлаб чиқариш комплекси вужудга келтирилди. Тарқоқ, узук-юлуқ, собиқ иттифоқ манфаатларини ифодаловчи ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятларини қайта қуриш, янгиларини барпо этиш асосида мустақил давлатнинг ягона ишлаб чиқариш тизими юзага келтирилди. Бошқача қилиб айтганда, мамлакатда **собиқ иттифоқ манфаатларига йўналтирилган координацияга барҳам берилиб, ички ва тенг ҳуқуқли, фойдали ҳамкорлик асосидаги халқаро координациялашув жараёни вужудга келтирилди**. Шундай қилиб Ўзбекистон мустақилликка эришгач, унинг иқтисодини четдан туриб бошқаришга чек қўйилиб, ички имкониятлардан келиб-чиқиб бошқариладиган ягона, мустақкам асосларга эга тизим вужудга келтирилди. Айни пайтда жаҳон иқтисодий тизимининг муҳим бўғинига айлана бориб, Ўзбекистон халқаро иқтисодий координациялашув жараёнига фаол киришти. Унинг узвий ва нишончли бўғини, кенг имкониятли субъектига айланди.

Жаҳонда ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг ҳаммабол тавсиялари, гайёр андозалари бўлмайди. Айниқса, маданий, маърифий, тарихий тажрибалари асрлар мобайнида шаклланган, мустақкам ва барқарор анъаналар мамлакатга ҳисобланган Ўзбекистондай қадимий маконда ўзига хос ва ўзига мос йўл танланганлиги истиқболни дошпимандларга хос башорат қилишнинг ёрқин намунаси эди. Зеро, шу нуқтаи назардан Президент И.А.Каримовнинг, «**мустақил**

Ўзбекистон туғилган куніёқ оёққа туришга, ўзи юришга мажбур эди»,¹ - дейишида чуқур мантиқий асос бор, эди.

Бинобарин, истиқлол йули тараққиёт тамойилларини ишлаб чиқиш жараёниларида И.А.Каримов собиқ совет тузумидан мерос қолган тажрибаларни мустақил тараққиётнинг дастлабки йилида амалга оширилган ижтимоий-иқтисодий ислохотларни чуқур таҳлил қилиб, «сохта инқилобий сакрашларсиз, фожиаи оқибатларсиз ва кучли ижтимоий ларзаларсиз, эволюцион йўл билан нормал, маданиятли тараққиётга ўтиш - танлаб олинган йўлнинг асосий мазмун ва моҳиятидир»² - деган хулосага келади.

Айни чоғда Президент И.А.Каримов «Ўзбекистон ўзи учун танлаб олган йўл ижтимоий соҳага йўналтирилган, республиканинг манфаатларига, шарт-шароитлари ва хусусиятларига энг кўп даражада мос келадиган бозор иқтисодиётини шакллантиришга қаратилгандир. Айни мана шундай йўл Ўзбекистон халқининг муносиб турмушини, унинг ҳуқуқлари ва эркинликларини кафолатлаши, миллий анъаналари ва маданиятининг қайта тикланиши, инсонни шахс сифатида маънавий, ахлоқий камол топишини таъминлаши мумкин»,³ - деб қатъий кўрсатиб берган эди.

Президент И.А.Каримов мамлакатнинг дастлабки йиллардаги ривожланиш жараёниларини чуқур таҳлил қилиб, Ўзбекистонда миллий давлат қурилиши ва иқтисодиётини ислоҳ қилиш дастурининг ўзаги сифатида куйидаги бешта асосий қоида ни ўртага ташилади:

Биринчи қоида иқтисодий ислохотларнинг сиёсат ортида қолмаслиги. бирор мафкурага бўйсундирилмаслиги қоидаси.

Иккинчи қоида ўтиш даврида давлатнинг бош ислохотчи бўлиши, ислохотларнинг устувор йўналишларини белгилаб бериши, узгаришлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан ўтказиши қоидаси.

Учинчи қоида қонунларга риоя этиш устувор тамойил бўлиши. демократик йўл билан қабул қилинган истиқлол Конституцияси ва қонунларни ҳеч истисносиз ҳамма томондан ҳурмат қилиниши ва уларга оғинмай риоя этилиши қоидаси.

Тўртинчи қоида аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда кучли ижтимоий сиёсат ўтказилиши қоидаси.

Мамлакатимизда бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақтла аҳолини ижтимоий ҳимоялаш юзасидан олдиндан таъсирчан чоралар қўрилиб борилди ва бу масала бозор иқтисодиёти йўлидаги энг долзарб вазифа бўлиб қолди ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади.

Бешинчи қоида бозор иқтисодиётга ўтишда объектив иқтисодий қонунлар талаблари ҳисобга олинган ҳолда «инқилобий сакраш»ларсиз, яъни эволюцион йўл билан пухга уйлаб, босқичма-босқич амалга оширилиши қоидадир.⁴

Ана шу муҳим қоида - тамойиллар Ўзбекистоннинг мустақил ривожланиш ва тараққиёт йўлига асос қилиб олинди ҳамла янги ижтимоий-сиёсий тизимга тадрижий ўтиш жараёнларининг негизини ташкил этди. Истиқлол даврининг ўтган ўн йили шуни яққол исботлайдики, ривожланишнинг машҳур беш тамойилининг амалга оширилиши мамлакатда ижтимоий-сиёсий

¹ Каримов И.А. «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура». 1-жилд. «Ўзбекистон» нашриёти. Т., - 1996. 4-бет.

² Уша манба, 301-бет.

³ Уша манба, 190-бет.

⁴ Қаранг Уша манба, 300-301-бетлар.

барқарорликни, энг муҳими бозор муносабатларини жорий этиш йўлидан изчил ҳаракат қилишни тўла таъминлади.

Президент И.А.Каримов ўзининг «Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида» номли китобида иқтисодиётни тубдан ислоҳ қилиш концепциясини яна ҳам чуқурроқ кўрсатиб беради. Унда назарий, илмий ва ҳаётий жиҳатдан муҳим ҳулосалар асосланиб, бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтишининг Ўзбекистон учун афзалликлари махсус ёритиб берилди. Жумладан, «бир босқични тамомлагандан кейингина, зарур шарт-шароитларни яратиб, янги босқичга ўтиш мумкин, - чунки - Ҳар бир босқичда тафаккуримизни устириб, эришилган реал натижалар билан одамларни янги тузумнинг афзаллигига ишонтирибгина ислоҳотларни охиригача амалга ошира оламиз. Иқтисодий структураси ривожланган, самарали ижтимоий муносабатларга эга бўлган жамиятни қура оламиз».¹

Ушбу китобнинг иккинчи қисмида И.А.Каримов мамлакатни иқтисодий ривожлантириш борасидаги асосий вазифалар - хусусийлаштириш ва рақобатчилик муҳитини шакллантириш жараёнларини чуқурлаштириш, макроиқтисодий барқарорликка эришиш, миллий валютани мустаҳкамлаш, ижтимоий кафолатлари кучли бўлган демократик давлатни шакллантириш қабиларни белгилаб, муаммоларнинг назарий, илмий ва амалий ечимини топиб беради. Шундай экан, мазкур масалалар ривожининг устувор йўналишлари қуйидагича бўлиши ҳаёт мантинининг тадрижий ўзгаришларига ҳам айна мувофиқ келади:

Биринчидан, мулкчиликнинг барча шакллари эркинлик берилиши, шахсий ташаббус ва ишбилармонликка йўл очини, талбиркорликни қўллаб-қувватланиши;

иккинчидан, иқтисодни жонлантириш учун хусусийлаштириш жараёнининг тезлашуви, мулкчилик, мулкка эгаллик ҳуқуқининг кенгайтирилиши;

учинчидан, миллий валютанинг жорий қилиниши, жаҳон молия тизими майдонларига эндиgina кириб келган валютамиз қадр-қиммати барқарорлик даражасининг таъминланиши;

тўртинчидан, иқтисодий сиёсатда деҳқончиликка, умуман қишлоқ ҳаётига анъанавий муҳим тармоқ сифатида қаралиши;

бешинчидан, ўғмиш маданияти ва қадриятларини тиклаш ишларини йўлга қўйиш, бу борада изчил талбирларни амалга оширишдан иборат концепция ва иқтисодий ислоҳот назариясининг яратилиши - мустақил Ўзбекистонда давлат мустақиллигини амалга ошириш ва жамият ривожини таъминлашда устувор йўналишлардир.

Президент И.А.Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» номли илмий-назарий асарида ислоҳотларнинг «Ўзбек модели»га хос янги давр талабларига монанд тамойилларини ўртага ташлади ва кечаётган жараёнлар моҳиятини очиб берди.

Кейинги йилларда ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларида, энг аввало, иқтисодиётда руй берган ўзгаришлар Ўзбекистонда бозор иқтисодиёти асосларини шакллантиришга қаратилган туб ислоҳотларни босқичма-босқич, изчил, ҳар томонлама ўйланган ёндошув, илмий-назарий жиҳатдан пухта ишлаб

¹ Каримов И.А. «Ватан сажладоҳ каби муқаддасдир». 3-жилд. «Ўзбекистон». Т., - 1996. 180-бет.

чиқилган концепция асосида амалга ошириш ишончли ҳодиса эканлигини кўрсатди.

Мамлакатда мавжуд имкониятлардан рационал фойдаланиб, тараққиёт эҳтиёжларига тўла жавоб берадиган ислохотни амалга ошириш қуйидаги масалаларни ҳал этиш имконини берди:

Биринчидан, ўтказилаётган иқтисодий ислохотларнинг мсёбрий-ҳуқуқий базаси яратилди. Қабул қилинган янги қонушлар ҳозирги кунда бозор иқтисодиётининг метёр ва тамойилларига мувофиқ келадиган шарт-шароитларни шакллантирмоқда. Иқтисодий эркинликлар ва хусусий мулк ҳуқуқининг мустақкам юридик ҳимоясини таъминламоқда. Иқтисодиётнинг турли соҳаларида бозор механизмларининг самарали ишлаши учун кенг ҳуқуқий майдонни яратмоқда.

Иккинчидан, маъмурий-буйруқбозлик тизими тартиботлари ва тузилмаларига барҳам бериш, институционал қайта қуришларни амалга ошириш, бир томондан, иқтисодиётни ташкил этишнинг бозор принципларига ҳос бўлган тузилмаларини яратиш, тармоқ вазирликларини тугатиш, давлат мулки ҳиссасини давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш ҳисобига кескин камайитириш, кўп укладли иқтисодиёт ва уни бошқариш тузилмаларини яратиш.

Учинчидан, 80-йиллар охиридаги чуқур иқтисодий таназзудни енгиб ўтиш, собиқ нўролар ҳудудидаги биринчи мамлакатлар қаторида макроиқтисодий ва молиявий барқарорликни таъминлаш, барқарор иқтисодий ўсини учун замин яратиш. Айнан иқтисодий ислохотлар «Ўзбек модели»нинг амалга оширилиши туфайли ислохотларнинг дастлабки йилларида ишлаб чиқаришнинг кескин, ҳалокатли пасайишини тўхтатишга, иқтисодий ва ишлаб чиқариш имкониятларини сақлаб қолишга, миллий иқтисодиётни тиклашнинг мустақкам асосларини яратишга эришилди.

Тўртинчидан, мамлакатнинг иқтисодий мустақиллигини, Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодий тизимида кенг қўламда қўшилишини таъминлашга йўналтирилган иқтисодиётнинг чуқур таркибий қайта қуриш дастурини амалга оширишга киришилди. Қисқа давр мобайнида иқтисодиёт тармоқларини ва аҳоли эҳтиёжларини ўзимизда ишлаб чиқарилган энергетика ресурслари, сифатли нефть маҳсулотлари ҳисобига таъминлаш масаласи тубдан ҳал қилинди. Ғалла мустақиллиги чоралари қурилди.

Шундай қилиб, ёнилғи ва доп мустақиллигига эришилди, бу эса мамлакатнинг барқарор тараққиёти ва одамлар фаровонлигининг асоси ва кафолатидир. Мамлакатнинг дон ва нефть бозорларидаги жаҳон нархларининг ўзгариб туришига тобелиги анча чеклапти, улардан бўшаган валюта манбалари эса замонавий ускуна ва технологиялар харид қилишга йўналтирилди.

Бешинчидан, бозор инфратузилмаси асослари, замонавий икки даражали банк тизими яратилди. Ҳозирги кунда республикада суғурта компаниялари, товар-хом ашё биржалари, сармоя фондлари тармоғи ишлаб турибди, фонд биржаси ва қўчмас мулк биржаси, Марказий депозитарий ва иккинчи даража депозитарийлари, лизинг ва консалтинг компаниялари, Бизнес-фонд, Товар ишлаб чиқарувчилар ва тadbиркорлар палатаси, Деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмаси фаолият кўрсатиб келмоқда. Буларнинг ҳаммаси фаол тadbиркорлик фаолияти учун зарур шарт-шароитларни яратишга хизмат қилишга йўналтирилган.

Олтинчидан, кучли ижтимоий сиёсатни, аҳолининг муҳтож қатламларини муҳалли ижтимоий ҳимоя билан таъминлаш чора-tadbирларини амалга

ошириш, жамиятда ижтимоий барқарорликни, фуқаролар осойишталигини ва миллатлараро тотувликни таъминлаш борасида аниқ натижаларга эришилди.

Мустақиллик йилларида содир этилган иқтисодий ўзгаришлар натижаларига берилган бундай умумий баҳо ҳам ислоҳ қилиш дастлабки bosқичларининг асосий вазифи ва мақсадлари муваффақиятли амалга оширилганлигидан далолат беради.

Давлат иқтисодий ислоҳотлар ўтказиш учун ҳуқуқий, ташкилий ва иқтисодий шароитлар яратиш билан бирга айрим корхоналарни, соҳаларни, баъзан эса бутун иқтисодни бошқаришнинг бозор тамойилларига ўтишини таъминлашга ҳаракат қилди. Бунда давлат бошқаруви вазифалари ва механизмлари тубдан ўзгариб, маъмурий-бўйруқбозлик тамойиллари ўрнига иқтисодий ва молиявий тартибга солиш тамойилларининг роли тобора кучайиб борди.

4. Ижтимоий ҳимоя концепцияси

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг, марказлашган режавий ҳўжалик тартиботларидан бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида аҳолининг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш давлат сиёсатининг муҳим йўналишига айланди. Бинобарин, мамлакатда ўтказилаётган барча **ислоҳотларнинг асл мақсади инсонга муносиб турмуш шароитларини вужудга келтиришдир.**

Президент И.А.Каримов томонидан ишлаб чиқилган, халқаро муҳитда синчиклаб ўрганилаётган беш тамойилнинг муҳим бир йўналиши аҳолини кучли ижтимоий ҳимоялаш эkanлиги ҳам шу билан боғлиқ.

Ўзбекистон ҳукумати ана шу беш тамойил асосида ўтин даврида аҳолини ижтимоий ҳимоялаш юзасидан зарур чоралар кўрди. Бу чоралар одамларнинг турмуш даражаси кескин пасайиб кетишининг олдини олишда муҳим роль ўйнади ҳамда мамлакатда осойишталик ва барқарорликни сақлаш омили бўлди.

Масалан, истиқлол йўлининг дастлабки мураккаб, иқтисодий танглик йилларида одамларнинг турмуш даражасини мўътадиллаштириш мақсадида аҳолининг ижтимоий ҳаётини давлат йўли билан бошқаришнинг кўплан-кўп усуллари ва услубларидан фойдаланилди. Жумладан, миқдори доимо ўзгариб турилган иш ҳақи, пенсиялар, стипендиялар, турли нафақалар, компенсация тўловлари тарзидаги бевосита пул тўловлари, имтиёзлар ва турли дотациялар шаклидаги тўловларни жорий қилиш усуллари кенг қўлланилди.

1991-2000 йилларда энг кам иш ҳақи ва пенсиялардан солиқ олинмайдиган бўлди. Корхоналарнинг ўз ходимларига ижтимоий ёрдам кўрсатиш соҳасидаги харажатларидан бир қисми бюджет маблағлари ҳисобидан қопланиб турилди. Кенг истеъмол моллари ва хизматларнинг кўшигина қисми бўйича нархлардаги тафовутларнинг ўрни қопланди. Шу билан бирга кўшимча ижтимоий имтиёзлар ҳам жорий қилинди. Масалан, бошланғич синф ўқувчилари ва ёлғиз пенсионерлар учун бепул нонушталар, 2 ёшгача бўлган болалар учун бепул овқат, мактаб ўқувчилари ва талабалар учун овқатнинг арзонлаштирилиши каби имтиёзлар берилди. Шунингдек, кўпгина тоифадаги фуқароларга турар-жойи шахсий мулк қилиб бепул берилди. Баъзи турдаги коммунал хизматлар ҳақини тўлашда энгилликлар жорий этилди ва ҳоказо.

Мустақилликнинг дастлабки давридан бошлаб аҳолининг кам таъминланган қисмини қўллаб-қувватлаш борасида қурилган чора-тадбирлар ижтимоий сиёсатни амалга оширишнинг муҳим йўналишларидан бири бўлди.

Ана шундан келиб чиқиб, «Ислохотларимизнинг муҳим тамойилларидан бири аҳолининг кам таъминланган табақаси, болаларни муҳофаза остига олиш, уларни пухта ҳимоялашдир. Ёшларнинг билим олиши, касб-ҳунар эгаллаши, иш билан таъминланишига ҳар томонлама ёрдам бериш давлатимизнинг муқаллас бурчидир»¹ - деб айтган эди И.А.Каримов.

Шунга биноан 1994 йилга келиб Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш тизими тубдан ўзгартирилди. Ижтимоий кўмак беришнинг мутлақо янги, илғор тизими шакллантирилди. Ўтиш даврида жамиятдаги мулкнинг тенгсизлик меъёрларини адолатли регуляция қилиш негизини муҳим омиллар ташкил этади.

Жумладаг:

- Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг такомиллашган тизими вужудга келди. Бу «Маҳалла», «Нуроний» жамғармалари, «Оила маркази», «Соғлом авлод учун» халқаро хайрия жамғармаси, хотин-қизлар қўмитаси ва унинг жойлардаги бўлимлари;

- бир қатор нодавлат ташкилотлар ва жамиятлар;

- айрим мулк эгалари, сармоядорлардан иборат кўпгилли ҳомийлар;

- халқаро ташкилотлар, инсонпарварлик ёрдами кўрсатадиган хорижий ҳомийлар ижтимоий аҳволни яхшилашга қаратилган аниқ режалар асосида ҳаракат қиладилар.

Мамлакатда ҳамма нафақалар ва моддий ёрдам фақат оила орқали етказиб берилди. Оила асосий мавқега эга бўлди. Бундай ёндоқув умуминсоний қадриятларга, миллий анъаналарга ва халқимиз руҳиятига мос келади. Шунингдек, бундай ёндоқув мамлакатимизда барпо этилаётган фуқаролик жамияти талабларига, бу жамиятда оила институти эгаллаши лозим бўлган муносиб мавқега айна мувофиқ келади. Бундай миллий ва халқона тамойиллар асосан Президент И.А.Каримовнинг «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида» номли концептуал аҳамиятга молик бўлган китобида алоҳида таъкидланган. Жумладан, унда «**Биз ижтимоий ҳимоялашнинг асосиз тенглаштириш тизимдан қатъиян воз кечиб, Шарқда неча минг йиллар давомида ҳарор топган маънавий-ахлоқий қадриятларга, турмуш тарзи ва дунёқараш хусусиятларига мувофиқ келадиган ўз йўлимизни танлаб олдик**»² - дейди.

Мулкчиликка муносабатда ҳам Президент И.А.Каримов том маънодаги инсоний ёндоқув, ижтимоий адолат тамойилининг тарафдори сифатида намоён бўлади. Юрибонимиз «**Давлат жамиятнинг кескин табақаланишига - ошиб-тошиб кетган бойлару камбағал-қашшоқларга бўлиниб кетишига йўл қўймаслиги керак**»³ - деган нуқтаи-назарни собитқадам илгари суради.

Аввало таъкидлаш жоизки мамлакатимизнинг мулкни хусусийлаштирилиш ва янги иқтисодий тизимни жорий этиш борасидаги фаолияти жаҳон жамоатчилиги томонидан кенг қўллаб-қувватланмоқда. Бу - **биринчидан**.

Иккинчидан, мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар мавжуд сиёсий, ҳуқуқий, маънавий-ахлоқий мезонлар нуқтаи назаридан пухта ҳисобга олинганлиги билан ажралиб туради. Чунки, ўтиш даврида қонунчилигимизнинг ҳали тўла шаклланмаганлиги, айрим ҳолларда эса мавжуд қонунларга ҳам ҳали бўйсуниб яшашга одатланмаганимиз натижасида турли

¹ Каримов И.А. «Биздап озод ва обод Ватан қолсин». 2-жилд. «Ўзбекистон». Т., - 1996. 309-бет.

² Каримов И.А. «Ватан сажлағоқ каби муқалласдир». 3-жилд. «Ўзбекистон». Т., - 1996. 268-бет.

³ Каримов И.А. «Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболнинг асосий тамойиллари» «Ўзбекистон». Т., - 1995. 14-бет.

хилдаги суиистеъмоликлар юз бермоқда. Натижада иқтисодий қонунбузарликлар (фойдани яшириш, солиқдан қочиш) ва бошқа қўзбўямачиликлар туфайли кимлардир ортиқча бойиб кетиб, кимлардир қаншоқлашиб қолиши мумкин. Ана шундай пайтда қонун устиворлигини таъминлашда, аҳоли турли табақалари турмуш тарзида алоқатли мувозанатни сақлаб туришда давлат муҳим роль ўйнайди.

Учинчидан, Президентимиз И.Каримов мамлакатни адолат тамойилларига мустаҳкам таянган ҳолда инсон ҳақ-ҳуқуқларини бутун чоралар билан ҳимоя қилиш йўлидан собитқаламлик билан илгари бошламоқда. Аҳолини турли сиёсий бўҳронлардан асраб қолиш, уни ижтимоий муҳофазалаш, табақаларга бўлинмаслиги, яшаш ҳуқуқи каби олий ҳуқуқларни муқаддас тутиш - юртбошимиз инсонпарварлик сиёсатининг туб мазмунини ташкил этади.

Бу эса жаҳон жамоатчилиги томонидан қўллаб-қувватланган, беш тамойилдан бири - **Ўтиш даврида давлатнинг бош ислоҳотчи бўлиб туриши кераклиги** қоидага айнан мос келади.

5. Миллий хавфсизлик концепцияси

Истиқбол йилларида мамлакатда давлат мустақиллигини мустаҳкамлаш, Ватанимизнинг ҳудудий яхлитлиги, дахлсизлиги ва осойишталигини таъминлаш асосий вазифа сифатида ҳамisha давлатнинг диққат-этиборида бўлди. Шу давр мобайнида Ўзбекистонда миллий хавфсизликнинг кенг қамровли концепцияси ишлаб чиқилди.

Ўзбекистон ўз мустақиллигининг тарихан жуда қисқа даврида жаҳон сиёсатининг узвий бўлиши сифатида жараёнлар оқимида сезиларли таъсир ўтказа бошлади. Жаҳон сиёсати йўналишларида унинг ўзига хос тамойиллари, ёндошиш усули, ижтимоий-сиёсий жараёнлар боришини йўналтириб туришдаги услубига эътибор кучайди.

Биринчидан, 1990 - йилларнинг биринчи ярмида бир қатор мустақил давлатларда демократик жараёнларни чуқурлаштириш асосида воқеалар ривожини йўналтиришнинг уйдасилан чиқа олмаслик ҳолатлари кўзга ташланиб келди. Натижада мустақилликни мустаҳкамлаш, умумхалқ ва умумдавлат манфаатлари йўлида бирлашиб курашиш ўрнига ҳокимиятда шахсий таъсирни кучайтириш, гуруҳбозликка йўл очиб берилди. Бир қатор мамлакатларда эса ҳаёто ички эллик ва конфессиянал зиддиятлар кучайиб кетди. Турли гуруҳларнинг манфаатпарастлиги ва жаҳолати мамлакат манфаатларидан голиб келди. Натижада фуқаролар урушлари келиб чиқди.

Ўзбекистонда эса босиқ мулоҳазакорлик, вазминлик, ақл-идрок асосида иш тутилиб, сиёсий, иқтисодий қийинчиликларни сабот, матонат билан енгиб ўтишга киришилди. Халқ ва мамлакат манфаатига зид бўлган ҳар қандай сиёсий «ўйин»ларга, талбирбозлик ва ортиқча шов-шувларга чек қўйилди.

Иккинчидан, мустақилликни қўлга киритган бир қатор мамлакатларда иқтисодий танглиқдан ва сиёсий сиқувлардан талвасага тушиш ҳоллари юз берди. Натижада улар жорий масалалар, кундалик юмушларни бажариш гирдобидан чиқа олишмади. Узоқни кўзловчи истиқбол режалари тузилмади. Ўзбекистонда эса истиқбол режаларидан оғишмаслик ва аҳоли умумий ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий сўғиёжларини тезкорлик билан ҳал этиб бориш негизларида ислоҳотларга кенг йўл очиб берилди. Узоқни кўзлаган, ҳаёт ҳақиқати мантқиқларига ҳамда халқаро ислоҳотлар тажрибаларига таянган дастурлар асосида иш олиб борилди.

Учинчидан, мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов Ўзбекистон ҳукумати номидан турли мустақил давлатларнинг иқтисодий, сиёсий, маънавий жиҳатдан манфаатдорлигини назарда тутиб, янгича шароитларда, янгича шакл ва мазмундаги давлатларaro ижтимоий ҳамкорликни вужудга келтириш ташаббуси билан чиқди. Бу Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги, Марказий Осиё мамлакатлари ҳамкорлиги сингари кўп томонлама ижтимоий-иқтисодий манфаатлар асосида қурилган ташкилотлар шаклида вужудга келди.

Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятига ўзига хос ва ўзига мос муносабатлар билан кириб борди. Дунё тақдирини ва инсоният тараққиётини белгилайдиган хавфсизликни таъминлашнинг ўзбекона шакли «Ўзбек модели» вужудга келди. «Ўзбекистон Республикасининг миллий хавфсизлик концепциясини тасдиқлаш гўрисида»¹, «Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида»² Ўзбекистон Республикаси Қонунлари ушбу соф инсонпарвар ғояларнинг ҳуқуқий асоси сифатида дунёга келди.

Президент И.А.Каримов томонидан назарий асослаб берилган миллий хавфсизлик концепциясининг икки муҳим жиҳатига алоҳида тўхталамиз.

Биринчиси - ташқи хавф:

- мамлакатимизга таҳдид солаётган ташқи хавф манбаларини бартараф этишнинг донишмандона ечимлари тавсия этилди ва амалиётда синовдан ўтказилди. Улар қуйидагича тасниф этилади.

- низоларни бартараф қилишнинг босқичма-босқичлиги;

- барча манфаатдор томонларнинг музокара жараёнида ишгирок этиши;

- томонларнинг бир-бирига ён бериш ва мурося йўли билан бир-бири томон яқинлашуви;

- терроризм, нарқобизнес ва экстремизга қарши халқаро ташкилотлар тузиш заруратини асослаш ва бу борада амалий саъй-ҳаракатларни фаоллаштириш;

- бу жараёнда БМТ, ЕХҲТ, ИКТ ва бошқа халқаро ташкилотларнинг фаол ишгирок этиши ва ҳомийлик қилиши;

- ҳар бир мамлакат ҳудудий яхлитлигининг сақланиши;

- қай шаклда бўлмасин, ташқаридан таъсир ўтказиш ва аралашувга йўл қўймаслик;

- маҳаллий можаролар зоналарига қурол етказиб берилгани қатъиян таъқиқлаб қўйиш.

Шунингдек, нашр этилган китоб ва мақолаларимизда Президент И.А.Каримовнинг айна халқаро терроризмнинг вужудга келиши, шаклланиш жараёнлари ва оқибатлари хусусида чуқур илмий ва назарий хулосалар, сиёсий жиҳатдан ўзига хос ёндошиш усуллари махсус тадқиқот объекти сифатида атрофлича ўрганилди.

Айна пайтда И.А.Каримов ғоялари нафақат мустақиллик, балки янги даврнинг тўб моҳияти, мантиқий тафаккур тарзининг маҳсули сифатида ҳам вужудга келди. Жумладан, бутун терроризм ва ислом, исломнинг сиёсийлашуви, ислом ниқобидagi найранглар хусусидagi хулосаларида яққол кўрамыз: «Сўнгги йилларда воқелар фожеали тус олганлигининг яна бир сабаби шундаки, афғон можароларига маълум этник низолардан ташқари яна диний тус ҳам берилди. Исломнинг кескин сиёсийлашув жараёни содир бўлмоқда. У ўта радикал тус олди - ҳокимият тепасига чиқишга даъвогарлик қилиш ва барча диндошларни мададга

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси. 1997. 11-12-сонлари.

² Уша манба, 1997. 2-сон.

чақирган ҳолда бунга қуроли йўл билан эришишга очикдан-очик уриниш юз бермоқда. Динимизнинг инсонпарварлик ғоялари ва асосларига ҳеч бир алоқаси бўлмаган ана шу жараён тоғли Бадахшондан тортиб то Каспийгача бўлган жуда катта ҳудуддаги ижтимоий-сиёсий вазиятга бевосита ёки билвосита салбий таъсир кўрсатди. Минтақадаги давлатларда афгон сценарийсини ўз халқларига зўрлаб қабул қилдиришга тайёр турган экстремистик кайфиятдаги унсурлар топилиб қолди. Афғонистон воқеалари эса фожеали оқибатларга олиб келганлигига ҳали биз ҳам баҳо берамиз, келгуси авлодларимиз ҳам баҳо беради».¹

Президент И.А.Каримов минтақавий моjarолар хусусида ва терроризмнинг ривожланишига имкон берадиган омиллар ҳақида гапирар экан, яна бир муҳим ҳолатга алоҳида тўхталади ва уни эътиборсиз қолдириб бўлмайдиган ниҳоятда катта потенциал хавф-хатар, деб атайди. Mojarолар, келишмовчиликлар ва зиддиятларнинг келиб чиқиш омилли сифатида чегаралар орқали бўлиб юборилган халқлар тақдирига таҳдид солиш, уларнинг ўзаро муносабатларига путур етказиш, азалдан қондош-жондош, бир миллат вакили бўлиб келган, қариндош-уруғ бўлиб кетган аҳолини чегаралар туфайли бир-бирига қарши қўйиш ҳоллари ҳам мавжудлигини уқтириб ўтади. Ана шундай ҳолатни назарда тутиб, «Афғонистон билан чегаранинг икки томонидаги тожиклар ёки ўзбекларни, ё бўлмаса пуштун қабиаларини бирлаштириш фойдасига сунъий далиллар тўпланмоқда. Мавжуд чегараларни этник асосда ўзгартириш йўлидаги ҳар қандай уриниш қандай оқибатларга олиб келишини тасаввур қилишнинг ўзи даҳшатли, минтақамиздаги чегараларни ўзгартириш бутун жаҳон ҳамжамияти учун даҳшатли оқибатларни келтириб чиқариши мумкин. Ҳатто Босния ва Герцеговинадаги моjarолар бу мудҳиш воқеалар олдида «ҳолва» бўлиб қолиши ҳеч гап эмас»,² дейди.

Иккинчиси - ички хавф:

Бу бевосита оломончилик кайфияти, ички бирдамликнинг йўқлиги, парокандалик ва ўзаро низоларнинг авж олиши мумкинлигилан иборат ижтимоий-сиёсий хавфли жараёнлардир. Президент И.А.Каримовнинг истиқлол йўлининг дастлабки йилларидаги сохта демократларнинг эҳтиросли чиқишларига берилган жавоблари Тошкентда талабалар шаҳарчасидаги воқеаларга ўз вақтида баҳо берганлиги, миллатлараро низоларнинг олдини олиш мисоллари унинг ички хавфларнинг олдини олиш борасида нечоғли хушёрлиги, сиёсий тийраклиги, оқил йўлбошчилигилан яққол далолат беради.

Қариндош-уруғчилик кайфияти жамиятда беқарорликни келтириб чиқарадиган омиллардан бири. Шунинг учун ҳам Президент И.А.Каримов қариндош-уруғчилик ва маҳаллийчилик ҳолисасига алоҳида эътибор билан қарайди. Буни у қўйидаги икки муҳим жиҳатнинг хусусиятларидан келиб чиқиб изоҳлайди.

Биринчидан, уруғ-аймоқчиликнинг худбинлик, шахсий манфаат, алоҳида гуруҳларнинг мол-дунёга ружу қўйиш билан боғлиқ бўлган жиҳатларидир. Бу, айтиш мумкинки, уруғ-аймоқчилик мамлакат тараққиётига, миллий тикланиш ва юксалиш жараёнларига таҳдид соладиган кучли ижтимоий хавфдир.

Иккинчидан, қариндошчилик, уруғ-аймоқчилик манфаатлари доираси кенгайган сари у энди бир сулола доирасидан чиқиб, корпоратив моҳият касб эта боради. Қариндош-уруғчилик асосидаги корпоратив бирилашувлар жамиятнинг

¹ Каримов И.А. «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари». «Ўзбекистон». Т., - 1997. 27-бет.

² Ўша манба. 28-29-бетлар.

ички бирлигини таназзулга олиб келади. Бундай сепаратизм ижтимоий хавфлилиги жиҳатидан маҳаллийчилик иллати билан ҳамоҳангдир.

И.А.Каримов маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик хусусида фикр юритар экан, “қариндош-уруғчилик, ҳудудий ёки этник принциплар асосида давлат тузилмаларида ёки бошқа тузилмаларда тор гуруҳчилик манфаатлари билан иш кўрадиган, айнан шу манфаатларни биринчи ўринга қўядиган уюшмалар (кўпинча норасмий уюшмалар) умумий ишга, умумдавлат, умумхалқ манфаатларига зарар келтирган ҳолда шаклланиб, ўз мақсадларига эришиш учун аъзоларини мавжуд давлат, ҳокимият ва бошқа поғоналарда юқори кўтаришга ҳаракат қилар экан, бу ҳол хавфли бўлиб қолади. Ана шунда жамиятнинг барқарорлиги ва хавфсизлигига реал таҳдид солувчи маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик ҳақида гапиришга тўғри келади”,¹ - дейди.

Маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик инсоният тарихида машъум иллат сифатида алоҳида ўрин тутати. У турли минтақаларда турли халқлар ҳаётини бир-бирига ўхшамаган, аммо мазмунан бир хил бўлган фожиаларга олиб келган. Уруғ-аймоқчилик ривожланган мамлакатларда ҳам, эндигина тараққиёт йўлига чиқиб олган давлатларда ҳам ўзининг таҳдид ва таҳликаси билан алоҳида мавқега эга бўлган. Дарҳақиқат, уруғ-аймоқчилик миллий равноқ душмани сифатида ҳаминша тараққиёт йўлига ғов бўлган.

Президент И.А.Каримов маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик иллатларини миллий равноққа таҳдид солувчи хавфли ижтимоий-ахлоқий омил эканлигини ва унинг давлат ҳамда ижтимоий бошқарув тизимларини мувозанатдан чиқариш хавфи хусусида алоҳида тўхталди. Юртбошимиз бу иллатнинг миллатни ич-ичидан кемирадиган, зил кетказадиган ва аста-секинлик билан бутун мамлакатни ҳам, халқни ҳам хонавайрон қиладиган ҳодиса эканлигини назарий асослаб, чуқур маънавий кучи билан суғорилган умумлашмаларни жамоатчилик эътиборига қўйди.

Дунёда миллатнинг ўзини-ўзи кемиришидан, ўзини ўзи хонавайрон қилишидан кўра обирроқ таҳдид йўқ. Миллатнинг ўз-ўзини қурбон қилиш каби фожиали таҳликага ҳеч нарса тенг келмайди. Буни бир қатор мамлакатлар мисолида, жумладан, Афғонистон, айрим Африка мамлакатлари - Судан, Сомали, Замбия, Зимбабве, ҳамдўстлик мамлакатларидан Тожикистон, Россия Федерацияси сингари мамлакатларда айрим гуруҳлар манфаатларининг давлат миқёсига чиқиб олганлиги, умумий мамлакат сиёсий ва иқтисодий имкониятларининг бир гуруҳ одамлар учун қурбон қилинаётганлиги фикримизнинг ёрқин далилидир.

6. Мудофаа ва барқарорлик концепцияси

Ўзбекистон Республикаси давлат суверенитети ва ҳудудий яхлитлиги, фуқароларнинг Конституциявий ҳуқуқ ва эркинлигини ҳимоя қилиш мақсадида Мудофаа ишлари вазирлиги ва Миллий гвардияни тузиш зарур эканлиги дастлаб Олий Кенгашнинг 1991 йил, 31 августда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида»ги баёнотида кўрсатилган. Бу баёног худди шу кўни қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги² Қонунда суверен мамлакатнинг Мудофаа

¹ Каримов И.А. «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари». «Ўзбекистон» Т., - 1997, 99-бет.

² «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Советининг Ахборотномаси. 1991, 11-сон.

ишлари вазирлиги ҳамда Миллий гвардияни тузиш ҳуқуқи билан бирга муқобил хизматни ташкил қилиш, шунингдек Ўзбекистон ҳудудида жойлаштирилган собиқ СССР Қуролли Кучларини бошқариш масалаларида ҳарбий сийёсатни амалга ошириш ҳуқуқи кўзда тутилган эди. Ушбу ҳужжатлар Ўзбекистон Республикасининг ўз Қуролли Кучларини тузишда ҳуқуқий асос бўлди.

«Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»¹ги Конституциявий қонунни бажариш юзасидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1991 йил, 6 сентябрдаги Фармонида асосан Мудофаа ишлари вазирлиги ташкил қилинди.

Мудофаа вазирлиги Бош штаби, бошқармаси ҳамда уларнинг жойлардаги қуйи бўлинмалари тузилди. Вазирлик зиммасига қуйидаги вазифалар юклатилди:

- ҳарбий сафарбарлик талбирлари;
- миллий гвардия тузиш ва таълим бериш;
- фуқаролар мудофаасини амалга ошириш;
- ҳарбий билим юрларини комбилектлаш;
- олий ўқув юрларидаги ҳарбий кафедралар ва мунтазам ҳарбий тайёргарлик мактабларини бошқариш;

муқобил хизматни ташкил қилиш;

- уруш қатнашчилари ва байналмилалчи жангчилар билан ишлаш;
- ҳарбий хизматга чақириш, қўшинларни жойлаштириш, ҳарбий машқлар ўтказишни мувофиқлаштириш, қўшин ва ҳарбий объектларни янги жойга кўчириб жойлаштириш;

ҳарбий хизматчилар ва уларнинг оила аъзоларини ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилиш;

- ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва ҳоказолар.

Ўзбекистон Қуролли Кучлари қатъий, босқичма-босқич режа асосида, тасдиқланган дастурга мувофиқ шакллана борди. У мамлакатимиз давлат суверенитетини ва ҳудудий яхлитлигини мустақкам ҳимоя қилинишини таъминлайдиган даражада куч-қудратга эга.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ўз фаолиятини:

- қонун устиворлиги;
- марказлашган бошқарув ва яқкабошчилик;
- жанговар ва сафарбар ҳолатларга доимо тайёрлик;
- фуқароларнинг умумий ҳарбий мажбурияти;
- коллектив хавфсизлик тизимини барпо қилиш;
- ҳарбий интизомга риоя қилиш;
- партиясизлик;

ҳарбий хизматчилар ва уларнинг оила аъзоларини ижтимоий ва ҳуқуқий ҳимоя қилишни таъминлаш тамойиллари асосида ташкил қилади ва амалга оширади.

Ўзбекистонда мудофаа ва барқарорлик масаласи мустақил давлат ҳудудий яхлитлигини таъминлаш, мамлакатда тинчлик ва осойишталикни сақлаш манфаатлари билан уйғун ҳолда олиб борилди. «Ўзбекистон Республикасининг ҳарбий доктринаси тўғрисида»²ги Олий Мажлис қарори, Ўзбекистон Республикасининг «Муқобил хизмат тўғрисида»³ги, «Мудофаа тўғрисида»⁴ги,

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Президенти Девони Ахборотномаси. 1991, 2-сон.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг Олий Совети Ахборотномаси. 1995, 9-сон.

³ Ўзбекистон Республикаси Олий Совети Ахборотномаси. 1991, 11-сон.

⁴ Ушба мавба. 1991, 10-сон.

«Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида»ги¹ қонунлари қабул қилинди. Бу ҳужжатлар мамлакатда ҳарбий сиёсатни, мудофаа ва барқарорлик концепциясини амалга оширишнинг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилмоқда.

Умуман, Ўзбекистон Республикасининг Куроли Кучлари - бу ҳарбий тузилмалар, ҳарбий ўқув юртлиари ва бошқа ҳарбий қисмлардан иборат. Улар давлат томонидан ташкил қилинган ва таъминланган бўлиб, уруш ва бошқа ҳарбий можароларнинг олдини олиш, Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини, ҳудудий яхлитлигини, аҳолининг типч ҳаёт кечиршини ва хавфсизлигини таъминлашга қаратилган.

Минтақавий хавфсизликни таъминлаш соҳасидаги йирик амалий тадбирлардан бири Давлатлараро Кенгашнинг Бирлашган Миллатлар Танкилоти раҳнамолигида тинчликни ўрнатиш машқларида қатнашишга мўлжалланган Козовистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон Республикаларининг тинчлик ўрнатувчи батальони (Центразбат) ташкил этиш, моддий-техник жиҳатдан таъминлаш ва унинг фаолиятига доир махсус Низомни тасдиқлаш тўғрисидаги қарори бўлди.

Тинчлик ўрнатувчи батальонни (Центразбат) ташкилий жиҳатдан мустақкамлаш мақсадида Давлатлараро Кенгашнинг қарорига кўра ушбу батальонни «Тинчлик йўлидаги ҳамкорлик» дастури доирасида Америка ва Европа қитъаларида ўтказиладиган тинчликни ўрнатиш машқларига тайёрлаш ва иштирок этиш ҳамда БМТ раҳнамолигида куп миллатли кучларни жалб этган ҳолда Марказий Осиёда машқлар ўтказиш кузда тутилган.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганининг дастлабки кунлариданоқ Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига аъзо давлатлар билан ҳарбий соҳада ҳамкорликка муҳим аҳамият бера бошлади. «Ўзбекистон, дейди И.А.Каримов, - аини шу сабабли минтақада ва собиқ Иттифоқ ҳудудида коллектив хавфсизлик тизимини барпо этиш тапаббускорларидан бири бўлди. МДҲ мамлакатлари ўртасида тузилган коллектив хавфсизлик тўғрисидаги шартномаларнинг дастлабкиларидан бири 1992 йил май ойида айнан Тошкентда имзолангани ҳам гасодиф эмас.²

Ўзбекистоннинг мудофаа ва барқарорлик концепцияси мамлакатни, мустақиллигини ҳамоя қилиш, давлатнинг ҳудудий яхлитлигини таъминлаш сингари тамойиллар билан дунёга тинчликни сақлашга, дунё можароларини ҳал этишда ўзига хос ёндошуви борлигини кўрсатди.

7. Ижтимоий-сиёсий, маънавий ва иқтисодий муҳитни эркинлаштириш концепцияси

Ўзбекистон танлаган йўл инсон манфаатлари тўла ҳамоя қилинган, унинг эрки, озодлиги ҳар томонлама ҳуқуқий қафолатланган фуқаролик жамиятини шакллантириш йўлидир. Бу албатта, инсон онги ва тафаккурини ўзгартириш, турмуш тарзини янгилаш орқали очик жамиятни вужудга келтиришнинг яхлит ва тўлақонли тизимини ишлаб чиқишини, мазкур тизимни ижтимоий амалиётга йўналтириш йўриқларини барпо этишни тақозо этмоқда.

Биринчи омил, эскилик ва янгилик ўртасида гоҳ ошқора, гоҳ яширин кечувчи зиддиятлар, мазмунида намоён бўлади. Эски тузум иллатлари яшашни истайдн, шу боисдан у ўз ўрнини бўшатишни хоҳламайди. Янги тузум гоьлари

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Совети Аҳборотномаси. 1992, 10-сон; 1993, 6-сон; 1994, 11-12-сон; 1997, 2-сон; 1998, 9-сон.

² Каримов И.А. «Ватан сажлагоҳ каби муқаддасдир». 3-том. «Ўзбекистон» нашриёти. Т., - 1996, 50-бет.

эса жамиятни янгилаш заруратидан келиб чиқади ва ўзгаришларни ҳаёт-мамонт моҳиятига, ҳар бир фуқаро тақдирига, маънавий ва руҳий эҳтиёжига айлантириб боради, янгитдан шаклланаётган турмуш тарзи ва дунёқарашнинг моҳиятини танқил этиб, уни ҳар жиҳатдан ҳимоя қиладиган фикр сифатида майлонга келади. Бу гоёнинг яшаши ва турмуш тарзига айланиши кўпинча эскилик иллатлари билан курашнинг нақалар оғир ва ҳатто изгиробдилиги, баъзи ҳолларда эса боши берк кўчага кириб қолганлиги каби ҳолатлар билан белгиланади.

Иккинчи омил. фуқаролар онги ва тафаккурининг жамиятни тубдан ўзгартириш ва янгилаш жараёнларига сиёсий ва маънавий жиҳатдан қай даражада шайлиги омилдир. Бу омил фавқуллодда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, мустамлакачиликнинг 130 йиллик даврида аҳолининг ижтимоий-сиёсий фаоллиги ҳар томонлама бўғиб келинган, одамлар ҳамиша воқеалар ордидан эргашиб яшашига ўрганиб қолган эдилар. Фикрий танбаллик, фикрий боқимандалик кўникмалари вужудимизга чуқур сингдирилган бўлиб, шахсий нуқтаи-назарлар, индивидуал мулоҳаза ва ҳулосалар таъқиб остига олинар эди. Шу боисдан ҳам юртбошимиз ижтимоий янгиланишлар муваффақияти шахснинг индивидуал эркинлиги, воқеликни нафақат ўзлаштирувчи, балки ўзининг фаол иштироки билан уни ўзгартирувчи субъект сифатидаги ўрни ва ролига кун жиҳатдан боғлиқлигини асослаб берди.

Учинчи омил, янгиланишлар тизимини ҳаётга жорий этиш ва чуқурлаштириш шароитида фуқароларни демократик жараёнларни ташкил этувчи, бошқарувчи ҳамда фаол ва ҳимоячиси сифатида тайёрлаш омилдир. Бу уга мураккаб, серқирра ҳамда вақт талаб этадиган ҳодисадир. Чунки, мустамлакачилик даври иллатларидан қутулиш «азоби»ни, фикрлаб яшаш, ақл-идрок йуриғи билан кун кўриш «манлаққати»ни енгилш учун инсонда ички ирода, маънавий қудрат керак. Ана шу ирода ва қудратни уйғотиш, шакллантириш, ушга қувват бахш этиш осон иш эмас.

Ўзбекистон фуқаролик жамиятини барпо этиш йулида инсон онги ва қалби билан боғлиқ бўлган, уни ислоҳ қилиш, «янги»лаш, маънавий-руҳий «таъмирлаш» каби сермашаққат йўлдан борди. Бу жуда катта сабр-бардош сиёсий қудрат, сиёсий маданият ва сиёсий ирода талаб этадиган ижтимоий заруратдир.

Президент И.А.Каримов «Аҳолимизнинг сиёсий фаоллиги ҳали замон талаблари даражасида эмаслигини, ҳамон суст эканлигини қайта-қайта айтишга тўғри келмоқда. Тан олишимиз керак: эски андозалардан тўлиқ қутила олмаямиз. Барча муҳим қарорлар юқоридан қабул қилиниб, бизларни бор-йўғи итотли ижрочиларга, баъзан ўйланмай қабул қилинган қарорлар қурбонига айлантирган маъмурий-буйруқбозлик, мустабид тузум иллатларидан жудо бўлишимиз қийин кечяпти»,¹ - деган эди. Бу жамиятни эркинлаштириш ва шу асосда демократик жараёнларни чуқурлаштиришда энг катта ғов бўлаётган ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий ҳолатлардан биридир.

Сиёсий маданият, сиёсий онг даражаси жамият ҳаётида инсон иштирокининг қандайлигини белгилайди. Зотан, сиёсий маданият ва сиёсий онг юксак бўлган жойда одамлар ҳокимият ишида фаолроқ иштирок этишади. Қарорлар қандай қабул қилиниши, унинг ижроси қандай назорат қилинаётганлигини кузатиб боришади, муносабат билдиришади. Ўз ҳаётларига дахлдор бўлган маъмурий талбирларга бефарқ қарашмайди. Аксинча, уларни

¹ Каримов И.А. «Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қурамит». 7-жилд «Ўзбекистон». Т. - 1999, 383-бет.

тайёрлашда иштирок этишади, натижада қарорлар ижроси учун ўзлари манфаатдор сифатида масъулиятни ҳис қилишади.

Ўзбекистонда нодавлат ва жамоат ташкилотлари фаолиятини чуқурлаштиришнинг ўзига хос тизими мавжуд. Давлат боп ислоҳотчи сифатида булга алоҳида эътибор беради. Президент И.А.Каримов Олий Мажлисининг XIV сессиясида сўнги беш йил ичида мамлакатимизда жамоат бирлашмалари ва нодавлат ташкилотлар сони 1500 тага кўпайиб, 2300 тага етганини, улар энди одамларнинг ижтимоий фикрини шакллантиришда фаол таъсир кўрсатаётганини алоҳида таъкидлади. Ана шу мисолнинг ўзи жамиятимизда эркинлаштириш жараёнининг кўлами ва миқёсини белгилайди.

Президент И.А.Каримов аҳолининг сиёсий фаоллигини кучайтириш, жамиятга **манфаатлар ва қарама-қарши кучлар ўртасида мувозанатни таъминлайдиган кучли механизмларни шакллантириш зарурлигига** алоҳида эътибор беради. Бу механизм энг аввало, жамиятни эркинлаштириш орқали одамларнинг сайловларга муносабатини ўзгартиришни, яқин утмишимизга хос хусусият бўлган сохта сайловбозлик ва сиёсий ўйинлардан воз кечишни тақозо этади. Одамлар ўз манфаатлари ва мақсадларини амалга ошириш, ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун сайловларда иштирок этиш зарурлигини англай бошладилар. Сайлаш ва сайланиш ҳуқуқи ҳар бир фуқаро сиёсий фаоллигини, жамият тараққиётига дахлдорлигини белгиловчи омил сифатида намоён бўлмақда.

Ўзбекистонда сайловлар ўтказишнинг демократик тамойиллари жаҳон сайлов ўтказиш тажрибалари асосида дунёга келди ва шаклланди. Фуқаролар эса уни тўла-тўқис қўллаб-қувватламоқда.

Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш, унинг эҳтишжларини қондиришда давлат қурилини, бошқарув тизими ва жамиятни эркинлаштириш алоҳида аҳамиятга эга. Бу борада Президент И.А.Каримов мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ мамлакатнинг стратегик мақсадларини аниқ ва равшан ифодалаб берди ва давлат ваколатларини аста-секинлик билан, **босқичма-босқич нодавлат ва жамоат ташкилотлари зиммасига ўтказиш, фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органларининг ролини ошириб бориш** орқали демократик жараёнларни чуқурлаштириш зарурлигини айтган эди. Ана шу тамойилнинг ўзи фуқароларнинг бир жиҳатдан эркинлиги ва озодлигини таъмин этса, иккинчи томондан ўз ҳаётларини изга солишга, демакки, жамиятни бошқаришга иштиёқини кучайтиради. Шахс ўзини жамият ҳаётининг ҳамма соҳаларига дахлдор, унинг олдида бурчли ва масъулиятли эканлигини англаб боради. Бу мамлакатда амалга ошириляётган сиёсий, иқтисодий ва ҳуқуқий ислоҳотлар сингари инсонни «ислоҳ» қилиш, янги жамият фуқаросини шакллантириш, эски тузумда туғилиб, дунёқарашлари чекланган инсонни «янгилаш», **тасаввурини кенгайтириш сингари «инсоний ислоҳотлар»**нинг самарасини кўрсатади.

Президент И.А.Каримов тараққиётнинг Ўзбекистонга хос ва мос тамойилларни ишлаб чиқар экан, аввало, ярагилажак жамият қандай бўлишига эътибор беради ва **Ўзбекистонда бунёд этиладиган жамият барча «изм»лардан холи ва у қандай помланишидан қатъи назар, адолатли, халқчил, инсонпарвар жамият бўлмоғи лозим** эканлигига алоҳида урғу беради.

Шунинг учун ҳам, мамлакат ички ва ташқи сиёсатининг асосий йўналишлари пировард натижада чинакам мустақил Ўзбекистонда янги, адолатли жамият барпо этишга қаратилди. **«Республикада собитқадамлик билан халқчил, адолатли жамиятни бунёд этиш - бош вазифадир, -** деб уқтиради Президент. Бу борадаги фикрини давом эттириб у **«Ўзбекистон келажаги буюк давлат. Бу -**

мустақил, демократик, ҳуқуқий давлатдир. Бу - инсонпарварлик қондаларига асосланган, миллати, дини, ижтимоий аҳволи, сиёсий эътиқодларидан қатъи назар, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаб берадиган давлатдир. Халқ давлат ҳокимиятининг манбаидир»¹ - деган қондани илгари сурди.

Ижтимоий ҳаёт, мамлакатда юз бераётган жиддий ўзгаришлар ва инсон ҳаёти лаҳзасизлиги омилнинг чуқурлашуви шахснинг давлат ва жамиятга бўлган муносабатларига доир янгидан-янги муаммоларни келтириб чиқаради. Одамлар эса ана шу муаммоларни бирин-кетин ҳал этиш жараёнида ўз эрки ва ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиб бораверади. Жамият тараққиётига мос равишда аҳоли «тарбияланиб», шаклланиб, баркамоллашиб боради. Айни пайтда биз худди ана шундай жараёнларни бошдан кечираёғимиз.

Юқоридаги хулосалардан келиб чиқиб Президент И.А.Каримов мамлакатнинг сиёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилишини янада эркинлаштиришнинг янги концепциясини ишлаб чиқди. Унда қуйидаги масалаларга алоҳида эътибор берилди:

- демократик институтлар фаолиятлари қўламларини кенгайтириш;
- аҳолининг сиёсий фаоллигини кучайтириш ва сиёсий маланиятини ошириш;
- жамиятда маффаатлар, турли хил қарашлар, сиёсий ва эътиқодий рақобатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлаш;
- жамоат бирлашмаларининг ҳозирги босқичдаги ижтимоий мавқеини ошириш;
- сиёсий партиялар фаолиятини такомиллаштириш;
- иқтисодий ҳаётни эркинлаштириш;
- давлат қурилишини эркинлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш;
- ҳокимият бўлиниши принципининг инсоният томонидан умум эътироф этилган тамойилларини амалга қўллаш;
- давлат ҳокимияти органларининг ваколатини нодавлат ва жамоат ташкилотларига ўтказиш ва бошқалар.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган ялпи янгиланишлар жараёнида юқоридаги тамойиллар алоҳида ўрин тутади. У демократия жараёнларини чуқурлаштиришда, жамиятни эркинлаштиришда, фуқаролар сиёсий ва ижтимоий фаолигини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Айни пайтда туб ўзгаришларнинг «ўзбек модели» сифатида жаҳон ислоҳчилик тажрибасида ўзига хос ва ўзига мос ҳисса бўлиб қўшилади. Бошқача қилиб айтганда, жамиятни эркинлаштиришнинг бундай тамойиллари **Ўзбекистонда вужудга келтирилди ва ижтимоий бошқаришнинг халқаро андозаларига мувофиқ самарали йўналиши сифатида намоён бўлмоқда.**

8. Қадриятлар устиворлиги концепциясининг яратилиши.

Маънавият - ижтимоий тараққиётни ҳаракатлантирувчи куч сифатида

Қадриятларга муносабатни ўзгартириш, уни тиклаш, мавқеини ошириш, халқ маданий мулки сифатида қадрлаш масаласи Ўзбекистонни янги ижтимоий-сиёсий тузум талаблари доирасида умумий ислоҳ қилишнинг муҳим бўғинига

¹ Каримов И.А. «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, маффура». 1-жилд. «Ўзбекистон», Т., - 1996. 44-бет.

айлантирилди. Қисқа давр мобайнида халқнинг азалий удумлари, асрлар синовидан ўтган миллий анъаналари қайтадан тикланди. Халқимиз ўз тараққиётининг янги босқичини миллий тикланиш ва маданий янгиланиш борасидаги ворислик ҳуқуқларини қўлга киритиш асосида амалга ошира бошлади. Миллий қадриятларни миллий гуруҳ ва ифтихорни шакллантириш ишларига хизмат қилдириш, келажакка қатъий ишонч билан қараш омилига айлантириш жараёнлари фаоллаша бошлади.

Жамиятни ҳаракатга келтирувчи кучларнинг манбалари хусусида турли даврларда, турли ёндошувлар мавжуд бўлган ва унинг хилма-хил концепциялари асослаб келинган. Бундай ёндошувлар ҳамда концепциялар назарийгчилари ўз ғояларини мантиқан асослаш ва исботлаш учун жиддий ҳаракат қилганлар.

Жумладан, коммунистлар доҳийси Карл Маркс жамиятни ҳаракатга келтирувчи куч иқтисод деган ғояни илгари сурган.¹ Монтескье назарияси бўйича ижтимоий тараққиётда географик муҳит аҳолига ўрин тутади.² У мамлакатнинг жўроғий иқлими ва геополитик ўзига хослигига тараққиётнинг бош омили сифатида қарайди. Фрейд эса либидо - хоҳиш-истак жамият тараққиётига кучли таъсир кўрсатади, деган назарияни илгари суриб, инсоний майл, қизиқишлар ижтимоий тараққиёт суръатлари моҳияти ва мазмунини ташкил этишини асослашга интилади.³

Шунингдек, рус олими Н.Бердяев ижтимоий тараққиёт мавҳум тушунча бўлмасдан, ҳар қандай жамият аъзоларининг камолот даражалари мажмуидан иборат эканлигини асослашга уринади.⁴ Ҳаёт, кишиликнинг онгли тарихи бу ғояларнинг барчаси муайян рационал жиҳатлари булгани ҳолда қайсибир даражада бир ёқлама эканлигини кўрсатади. И.А.Каримов асарларида маънавият ижтимоий тараққиётнинг бош ҳаракатлантирувчи кучи сифатида асосланади ва амалиётнинг барча жабҳаларида синовдан ўтказилиб, ҳаётчанлиги ва ҳаққонийлик даражаси юқорилиги илмий-назарий ва амалий жиҳатдан исботлаб берилди.⁵

Айтиш мумкинки, маънавият нафақат мамлакатимизнинг кўп минг йиллик тарихи, ижтимоий тараққиётининг барча жабҳаларига бевосита таъсир кўрсатган, айни чоғда халқимиз менталитети ҳам маънавий қадриятлар асосида шаклланиб ва Шарқ цивилизацияси бевосита маънавият, илм-фан ахлоқ, руҳий покизалик асосида юзага келган. Худди шу жиҳатдан ҳам Шарқ инсоният тараққиётига, жаҳон цивилизациясига ўзига хос маданият ва маърифат олиб кирган.

Маънавият ўз навбатида жамиятнинг ҳам умумий манзарасига, ҳам ҳар бир шахс интеллектуал-руҳий қиёфасига мутаносиб таъсир кўрсатади. Фуқароларнинг маънавий-маърифий даражаси эса ўз навбатида жамиятнинг умумий ҳолатини ўзгартиради. Янгиланган ахлоқий етуклик ва ижтимоий онг жамият тараққиётини белгилайди ва ялпи тараққиётнинг янгидан-янги имкониятларини вужудга келтиради. Таъкидлаш жоизки, **ҳар бир янги авлод янги тарихни тақозо этади, уни яратади, такомиллаштиради.**

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин долзарб муаммолардан бири - янги тарихий шароитларда ўзгараётган жамиятга муносиб ҳар томонлама

¹ Қаранг. Маркс К. «Капиталь». Избранные произведения. Т. - 3. М., - 1967.

² Қаранг. Монтескье. «Избранные произведения». Госполитиздат. М., - 1955.

³ Қаранг. Фрейд З. «Методика и техника психоанализа». Госиздат М., - 1923.

⁴ Қаранг. Бердяев Н. «Смысл истории». Изд. «Мысль». М., - 1990.

⁵ Каримов И.А. «Ўзбекистон: миллий истиқдол, иқтисод, сиёсат, мафкура». 1-жилд. «Ўзбекистон». Т. - 1996.

сгук ва баркамол кишиларни тарбиялаш эди. Бу ўз навбатида бир неча ўн йиллар мобайнида халқдан ўз маънавий мулки ва маданий меросидан беғоналаштириб келинган. синфий-партиявий мафкура томонидан таъқиқланган маданий бойликларни қайтариш ва тиклаш ҳамда янада камол топиши учун кенг имкониятлар очилгн вазибаларидан иборат эди. Ўзбекистон Президентги И.А.Каримов ўзининг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» китобида «Ўзбекистоннинг миллий-маданий жиҳатдан гоят ранг-баранглиги, миллий ўзлигини англаш ва маънавий қайта тикланишнинг кучайиб бориши билан узвий бирликда жамиятни янгилаш, уни очик жамиятга айлантириш учун қудратли омил бўлиб хизмат қилади ва республиканинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилиши учун қулай шароитларни вужудга келтиради»,¹ деб кўрсатган эди.

Дарҳақиқат, ижтимоий-сиёсий ҳаётда амалга оширилган ялпи маънавий янгиланишлар комил инсон шахсини таркиб топтириш учун зарур шарт-шароитларни юзага келтирди ва истиқлол йўлини ҳар томонлама мустақамлаш учун халқни ялпи сафарбар қила олиш имконини берди. Шунинг учун ҳам мамлакат раҳбари И.А.Каримовнинг истиқлолнинг дастлабки пайтиданок бу борада зарур чоралар кўрилишининг таппаббускори ва собитқалам амалиётчиси сифатида нечоғли катта масъулиятлар юки остида фаолият кўрсатиб келганлиги, миллат озодлиги йўлида юксак филоийлик ва сиёсий жасорат намоён этганлиги равшанланади.

Қадриятлар маълум бир халқнинг кўн минг йиллик тарихий-маданий тажрибаси сифатида шаклланиган турмуш тарзи, тафаккури маҳсули бўлиб дунёга келади. Халқимизнинг азалий удумлари, урф-одатлари, анъаналари, инсоний ва миллий мансублик ифодасидир.

Қадриятлар муайян миллат ва халқларнинг шонли ва мусибатли ўтмиши, тарихий-маданий тажрибалари, сабоқлари, сурур ва бахтиёр дамларининг ифодаси сифатида намоён бўлса урф-одатлар, расм-русум ва маросимлар турмуш тарзининг шаклий кўринишлари сифатида халқ ҳаётининг маънавий-ахлоқий негизларини ташкил этади.

Қадриятлар ҳамиша муайян фаолиятлар тарзида намоён бўлиб, кишиларнинг воқеликка бўлган муносабатлари мазмунини ифода этади ҳамда уларнинг феъл-атворлари, саъй-ҳаракатлари йўналишларини белгилайди.

Кўпқиррали ислохотлар даврида, жамият менталитети тублан ўзгараётган. тузум янги мазмун ва тартиботларга кираётган бир пайтда аҳоли маънавий-руҳий эҳтиёжларига мос келувчи, халқни истиқболга етакловчи ҳаётбахш интилишлар ифодаси булган гоьлар ва мақсадлар билан қуроллантириш катта аҳамиятга эгадир.

Шундай экан, ислохотлар самараси халқ дунёқараши, маданий ва маънавий қадриятларига онгли муносабати билан бевосита боғлиқ ҳодисадир. Агар янгиланишлар одамлар онги ва дунёқараши, қалби ва руҳияти орқали ўзини намоён этса, у яшовчан ва самарали бўлади. Шунинг учун ҳам Ўзбекистонда давлатнинг янгиланишлар стратегияси сифат жиҳатидан ўзгараётган жамият, янгича тафаккур асосида вужудга келаётган ижтимоий гуруҳларнинг қадрият мўлжаллари билан уйғуналашиб кетган.

Маданият ва маърифатнинг устивор ҳодиса сифатида талқин этилиши маънавий воқелик сифатидаги тақомиллашув жараёнининг чин инсонийлик моҳиятини белгилайди. Инсон айна ана шу қадриятлар орқали камолотга этади.

¹ Каримов И.А. «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура». 1-жилд «Ўзбекистон». Т. - 1996. 42-бет.

ҳаётда, жамиятда ўз мавқеига, ўрнига, нуфузига эга бўлади. Инсон фаолиятлари маҳсули айтиш ана шу маънавият ва маърифат орқали қадриятга айланади.

Президент И.А.Каримовнинг қадриятлар устиворлиги концепцияси худди ана шу жиҳатлар туфайли ҳам қимматли. У маънавиятни, маърифатни жамиятнинг йўналтирувчи кучи деб билади. Ана шу нуқтаи назардан ҳам «**Мен маърифатли жамият қурмоқчиман**» дейди. Маърифатли жамиятда эса инсон, маънавият, ахлоқ, тафаккур мезонлари ҳал қилувчи мазмун касб этади. Шунинг учун ҳам И.А.Каримов мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ «**Маънавий соғлом, кучли жамиятгина ислоҳотларга тайёр бўлади**»¹ деган эди.

Мамлакатимиз Президенти мамлакат истиқболига доир талбирлар тизими билан эълон қилинган эди, унинг энг аввало юксак маърифат ва маданият мамлаката бўлиши, шу асосда барча ислоҳотларнинг маърифий негизини яратиб нуқтаи назардан иш тутади. Юртбошимиз иқтисодга, ҳуқуқий ва сиёсий ислоҳотларга, шунингдек жаҳон муаммоларини ҳал этиш, тинчликни таъминлаш масалаларига ҳам маърифий кўз билан қарайди, юксак маданий ва умуминсоний қадриятлар талаблари асосида ёндошишга даъват этади. Ана шу жиҳатларни ҳисобга олган И.А.Каримов «**Илмий ва маданий соҳадаги мавжуд имкониятларни сақлаб қолиш, қайта тиклаш, кўпайтириш мақсадида бундан буён фундаментал фаннинг, маданият ва санъат муассасаларининг моддий-техника базасини ривожлантириш ва мустаҳкамлашга, ақлий ва ижодий меҳнат ходимларининг обрўини оширишга давлат томонидан зарур маблағлар ажратилаверади**»,² - деган эди. Ўтиш даврида иқтисодий жиҳатдан бир мунча қийинчиликлар сезилаётган бир пайтда маънавий ҳаётимизга давлат эътиборининг устивор мавқе касб этиши инсоний гамхўрликнинг ёрқин кўринишидир.

9. Тарихий хотирани тиклаш ва янги тарихни яратиш концепцияси

Янги тарихий давр маърифат даври, маърифатлилиқ даври сифатида вужудга келмоқда. Истиқлол ғоялари асосида бош ислоҳотчилиқ вазифасини бажарётган давлат одамлар онги ва тафаккурида туб бурилишлар ясаш, ҳар қандай ислоҳотларни фуқаролар онги, тафаккури ва қалби орқали ўтказиш йўлини танлади. Ана шу йўл одамларнинг ўтмишга, бугунга ва келажакка муносабатларини ўзгартириш, муайян мафаатларга ёндошиш психологиясини янгилаш орқали аста-секинлик билан уларни маърифатли, комил инсон қилиб вояга етказишга олиб боради. Фуқароларнинг маърифатлилиги орқали маърифатли жамият барпо этилади.

Тарихий тафаккур ва тарих фалсафаси маърифатли жамият қуришнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади. Зотан, ўтмишни англаш, уни тўғри тушуниш орқали кишилар онги ва руҳиятида жиддий ўзгаришлар ясашга, шу орқали ҳаётни, турмуш тарзини, охир-оқибатда эса жамиятни маънавий ислоҳ қилишга эришилади. Буни нималарда қуриш мумкин?

Биринчидан, тарихни англаш орқали ҳаётни англаш, инсоннинг инсонлигини англаш қобилияти шаклланади.

Иккинчидан, тарихий тафаккур ва тарих фалсафаси орқали бугунги ҳаёт мазмуни чуқурроқ тушунилади ва истиқболни қуриш фалсафаси дунёга келади.

¹ Каримов И.А. «Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида». «Ўзбекистон». Т. 1. - 1995.

² Каримов И.А. «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура». 1-жилд. «Ўзбекистон». Т. 1. - 1996. 332-333-бетлар.

Бу ҳар бир инсоннинг ўзига хос тафаккур тарзини шакллантириш орқали шахс сифатидаги феноменини вужудга келтиришга, феъл-атворининг шаклланишига хизмат қилади.

Учинчидан, тарихни ўрганиш орқали мустамлакачилик таъсирида ва коммунистик зўравонлик мафқураси натижасида ўзлигини йўқотган, ўз қадр қимматини буткул унутган **фуқарони уйғонишга, ўзлигини англашга, ўз ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қила оладиган баркамол шахс сифатида** шаклланишга даъват этади.

Тўртинчидан, аجدодлари буюк бўлган, жаҳон цивилизацияси ва инсоният тараққиётига жуда катта ҳисса қўшган маданиятга дахлдор фуқаро қалбида ўтмишни ўрганиши орқали миллий гурурининг уйғониши мамлакат мустақил тараққиёт йўлини танлаган бир пайтда катта ижтимоий-маънавий қудрат ва улкан сиёсий ирода кучи бўлиб хизмат қилади. Ана шу англаш жараёни инсоннинг ўзини-ўзи янгилашга, ўзини-ўзи маънавий тозалашга, ўзини ўзи ислоҳ қилишига олиб келади.

Бешинчидан, ҳар бир фуқарони маънавий-руҳий ва ахлоқий жиҳатдан янгилаш орқали жамиятни янгилаш, турмуш тарзини янгилаш каби ғоятда чуқур, кенг миқёсли ислоҳот амалга оширилади. Бу бутунги ислоҳотлар даврида қилинаётган кўп қиррали ўзгартишларнинг асосий омили сифатида кадриятга айланади.

Ўзликни англаш, энг аввало, ўтмишни ўрганишдан, тарихни билишга эҳтиёж сезишдан бошланади. Дарҳақиқат, ўзини англаётган, ўзини тушунаётган ҳар бир одам қандай оилада дунёга келгани, ўз аجدодлари кимлар бўлгани, ота-боболари нималар билан шуғулланишгани ва қандай умр кечиришганини билиб олишга интилади. Уларнинг фазилатлари ва мерослари билан фахрланиб яшайди.

Ўз наслу насабини билиш, келиб чиқишини ўрганиш кишининг ҳаётда омонатлигини ва айни чоғда тасодифий эмаслигини тушунишга имкон беради. Шу билан бирга атроф-муҳит, уни ўраб турган олам хусусида ўйлашга ундайди.

Дарҳақиқат, оламни талқин этиш тафаккуримизни бойитишнинг дунёқарашимизни кенгайтиришнинг муҳим йўллари билан биридир. Оламни англаш ҳисси инсоннинг ўзлигини англашга, ўзлигини тушунишга, олам ва одам ҳақида ўйлашга доимий тарзда даъват этиб туради. У жами инсонларга хос бўлган идрок ва иродани уйғотадиган мўъжизавий куч ҳамдир. Биз оламни қанчалик кенг ва чуқур англасак, инсон ва инсоният оламини шунчалик кўпроқ тушунишга, моҳиятини англашга, инсон ва ҳаёт, инсоният ва мавжудод ўртасидаги муносабатларни ўрганишга, ҳулласки, инсоният тарихи билан қизиқишга ҳаракат қиламиз.

Аслини олганда тарих фақат ўтмиш ҳақидаги маълумотлар ёки тушунчаларни ифодалаш билан чекланмайди. Унинг буюк қудрати, тарбиявий кучи, мураббийлик моҳияти ўтмишни ўрганиш, талқин этиш орқали бугунни баҳолаш, бугунни англаш, бугунги одамларни тушуниш ва уларни йўлга солиш борасидаги фикрларни, ғояларни ўзида мужассам этганида намоён бўлади. Президент И.Каримов тарихга апа шу нуқтаи назардан қарайди ва унинг барча имкониятларини инсон маънавиятига тўла сафарбар этиш зарурлигини асослаб беради. Юқоридаги хулосалар ва мушоҳалаларни ҳисобга олиб, тарихшуносликни Юртбошимиз том маънодаги инсоншунослик сифатида талқин этиб, уни комил инсон шахсини таркиб топтириш ишига йўналтиради.

Гегель ибораси билан айтганда, тарих фалсафаси бу дунёқарашлар, тарихий тафаккур ва тарих хотираси ҳақидаги фандир.¹ У маънавий феномени, руҳият феномени сифатида инсон ва тарихий тафаккур ўртасидаги боғлиқликни ўрганади.

Агар чиндан ҳам тарихли маънавийят ва руҳият феноменига айлантирсак, аниқроғи, уни шундай идрок этиб, шундай тадқиқ этсак, яна ва яна ўтмишни сана ва воқеалар орқали эмас, инсон орқали ўрганишга эҳтиёж сезамиз. Охиروқибатда инсон тарихнинг яратувчиси, иштирокчиси, дунёга келтирувчи энг олий хилқат эканлигини ва бу рад этиб бўлмас ҳақиқат, тенгсиз қадрият эканлигини тан оламиз.

Инсоният тарихи бу ҳар биримизга боғлиқ бўлган, ўзлигимизни кўрсатадиган, бизнинг олис шажарамизни, наслу насабимизни, инсоний қадру қимматимизни белгилайдиган муқаддас ва мўътабар воқелиқдир. Биз уни шундай тунунишимиз ва шундай қабул қилишимиз керак. Агар ўтмишимизга шундай муносабатда бўлсак, ана шу юксакликдан туриб унга қарасаккина, тарих айни тафаккур маҳсулига айланган тақдирдагина бизни маънавий жиҳатдан бойитиши, руҳиятимизга қудрат бахш этиши мумкин бўлади. Ана шу жиҳатдан қараганда бутун ҳаёт шажарасини давом эттираётган, узига хос тарих яратаётган одамларнинг дунёқарашлари, маънавий-руҳий кечинмалари, инсонлик шаъни нималарга боғлиқлиги, унинг илҳизлари қаёқларга етиб бориши ва қандай маънавий сарчашмалардан озуқа олаётганлиги аниқ бўлади ва у бевосита тарих ва тарихшунослик билан боғлиқ эканлиги кўзга яққол таълиланади. Агар тарих чиндан ҳам фалсафа ва тафаккур маҳсулига айланган бўлса замондошларимизнинг ўтмиши кимларга бориб тақалиши аён бўлади ва ҳаётда ўз ўрнимизни белгилашимизга, ўзимизнинг кимлигимизни англаб олишимизга ёрдам беради.

Гегель таъбирига кўра тарих давлатчиликдан бошланади. «Халқ давлат қурилишисиз ҳеч қандай тарихга эга эмас»² - дейди ашюма. Ана шу нуқтан назардан қараганда, миллий давлатчилик тарихимизнинг қарийб уч минг йиллигини нишонлаш арафасида турган халқимиз ўз тақдирини бутун инсоният тақдири, кишилик тарихи тақдири билан боғлиқ ҳолда кўради. Айни ана шу тақдирлошлик, айни ана шу инсоният тарихининг ибтидоси билан боғлиқлик бутун бутунлай янги жамият қураётган халқимиз қиёфасини кўрсатмоқда. Ўзининг қадимий миллий давлатчилик анъаналари билан жаҳон давлатчилиги илғор тажрибаларини уйғунлаштириб, синтезлаштирилган ҳолда «Ўзбек модели»ни дунёга тақдим этмоқда. Ўзбек халқининг феномени жаҳон меҳвариди пайдо бўлмоқда.

Ўзбек халқи тарихи, унинг кечмиши бевосита тарих фалсафаси ва тарихий тафаккур орқали бутун одамларни уйғотмоқда, улар диққатини ўзига тортмоқда. Замондошларимиз онги, қалби орқали бутун ўтмиш ўз ютуқлари ва нуқсонлари билан яхлит ҳолда жонланмоқда. Шу асосда халқимизнинг маънавий қудратига, руҳий таянчига айланмоқда, олис истиқболни белгилашда ўта муҳим омил сифатида хизмат қилмоқда.

Президент И.А.Каримов «Биз юртимизни янги босқичга, янги юксак маррага олиб чиқмоқчи эканмиз, бунда бизга ёруғ ғоя керак. Бу ғоянинг замирида халқимизнинг ўзлигини англаши ётади. Ҳаққоний тарихни билмасдан туриб эса узлиқни англаш мумкин эмас»,³ дер экан, бу билан фикр камёблиги, онг ва

¹ Қаранг Гегель. «Философия права». Издательство «Мысль». М., - 1990.

² Қаранг Гегель. «Философия права». Издательство «Мысль». М., - 1990.

³ Каримов И.А. «Биз келажакимизни ўз қудимиз билан қураимиз». 7-жилд. «Ўзбекистон». Т., - 1999. 153-бет.

тафаккур танқислиги пайтида, туб ислоҳотларни амалга ошириш зарур бўлиб қолган бир шароитда **инсонни уйғонишга, ўзлигини англашга** даъват этмоқда. Айни ўзликни англаш инсоннинг ўтмиши ва ажодларига қизиқишидан бошланишини уқтиряпти.

Масаланинг яна ҳам муҳимроқ томони шундаки, инсон тафаккури ва онгини янгилаш жараёнига давлатнинг ўзи ҳомийлик қилмоқда. Унга шароит яратиб бермоқда. Истиқлол даврида инсон, ниҳоят, тарихга маънавият мезони, миллий уйғониш омили сифатида қарамоқда.

Жамиятни бир ҳолатдан иккинчи бир ҳолатга ўтказиш, мавжуд турмуш тарзини синдириб ташлаб, бутунлай янгича шароитни вужудга келтириш энг аввало онг ва тафаккур билан боғлиқлигини алоҳида уқтирар экан. Президент И.А.Каримов «**Жамият тараққиётининг асоси, уни муқаррар ҳалокатдан қутқариб қоладиган ягона куч - маърифатдир**»¹ деган эди. Ана шу концепция И.А.Каримов сиёсатининг ва бош ислоҳотчилик вазифасини бажарётган давлатимиз стратегиясининг асосини белгилайди.

Тараққиёт мантини, нивелизация эҳтиёжлари шундай. Биз ўтмишда яшамаслигимиз, уни такрорламаслигимиз, аксинча, уни ўрганишимиз, талқин этишимиз ва аниқ хулосаларга келиб яшашимиз керак. Айни ана шу хулосалар асосида истиқболимизни белгиланамиз, ўзимизни ҳам, жамиятни ҳам маънавий жиҳатдан камолотга стқазинимиз даркор. **Биз ўтмишни тиклаш, тарих ҳақиқатини ўз ўрнига қўйиш орқали тафаккуримизни бойитамиз, тушунчаларимизни кенгайтираимиз, ҳаёт фалсафаси орқали ислоҳотлар фалсафасини, ислоҳотлар моҳиятини чуқурроқ англай бошлаймиз. Натижада ўз-ўзимизни ислоҳ қиламиз, ўз-ўзимизни янгилаймиз, ҳаётни янгилаймиз. Унинг мазмунини бойитамиз. Зотан, миллий истиқлол мафкурасининг, давлатимиз олиб бораётган кенг миқёсли ислоҳотларнинг илмий-назарий, сиёсий ва амалий аҳамияти ана шундадир.**

10. Ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий воқеликни англаш концепцияси

Ижтимоий-сиёсий воқеликни англаш жамиятни ислоҳотларга тайёрлаш, фуқароларнинг ўзгаришлар жараёнида оммавий иштирокини таъминлаш ҳодисаси билан бевосита боғлиқдир. Англаш ҳолати онг ва тафаккурдаги янгиланиш жараёнининг бошланиши, янгиланаётган ҳаёт ва туб бурилишлар назариясини тушуниш, уни ҳаётга татбиқ этиш, амалга оширишга интилишни ўзида мужассам этган маънавий-руҳий ҳолат ҳамдир. Шунинг учун ҳам Президент И.А.Каримов **мен инсоннинг инсонлигини уйғотмоқчиман**, - деган эди.

Фикрий боқимандалик, ақлий танбаллик турмуш тарзига айланган бир пайтда фуқароларда янгиланишга доир фаоллик рағбатини уйғотиш, катта ижтимоий, иқтисодий ва маънавий ҳодиса ҳисобланади. Фрейд айтганидек, новаторлик, динамика ва энергетик омиллар ҳаракат уйғунлигини, яъни янгиланган интилиш, инсоннинг тадрижий камолоти, етуклик эволюцияси, ҳатти-ҳаракатларнинг фаоллашуви инсондаги уйғониш жараёни қандай кечаётганлигини белгилайди. Инсон ҳаётда инерт, мўрт ва қарахт яшаб ўтиши, яъни бутунлай ҳеч нарсани англамаслиги ёки англаш олди жараёнларида бўлиши ё бўлмаса том маънодаги англаш ҳолатларига эришиши билан фарқланади. Ушбу

¹ Каримов И.А. «Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз». 7-жилд. «Ўзбекистон». Т., - 1999, 135-бет.

хусусиятларни аниқлаш жамият аъзоларининг фаоллик даражаси кўламини аниқ-равшан белгилашга йўл очади.

Истиқлол йўлига киришимиз ана шу онгли жараённи бошлаб берди. Истиқлолнинг дастлабки йиллари руҳий парокандалик, маънавий озурдалик, иқтисодий танглик ва сиёсий бўҳронлар даври бўлганлигига ҳам фақатгина мамлакатнинг мустақил тараққиёт йўлидаги зиддиятлари сабаб эмас. Бу бевосита фуқароларнинг мазкур ижтимоий-сиёсий жараёнлар моҳиятини аввалига англамаслигини, кейинчалик қисман англаш жараёнларини бошдан кечиришини ва аста-секинлик билан эса воқеликни тўла англаш жараёнига фаол равишда, оммавий тарзда кириша бошлаганлигини кўрсатади.

Мустақиллик азалдан инсониятнинг орзу-умидлари, армон ва изтиробларининг ижобати, рўси сифатида намоён бўлади. Дарҳақиқат, инсон табиатнинг гулгожи сифатида ҳаммиша озодлик ва хурриятга ингилиб яшайди. У ҳаммиша ҳар жиҳатдан ўзини эркин ҳис қилишга, таҳдиқасиз турмуш кечиришга эҳтиёж сезади. Шунинг учун ҳам кишилик тарихи турли даврларда Ер шарининг барча минтақаларида озодлик учун кураш ҳодисаларини кўп кўрган. Ана шу ҳолатнинг ўзи инсон орзу-умидлари ва ироаси орқали тарихий жараён мазмуни ва моҳиятини белгилайди.

XX аср интиҳосида дунёнинг қарийб учдан бир қисмида мисли кўрилмаган ҳодисалар содир бўлди. Социализм деб аталган тоталитар тузум, коммунистик мафкура инқирозга учради. Жаҳонга, Ер юзига ҳоқими мутлоқликни даъво этган СССР барбод бўлди. Пировард натижада эса унинг таркибига кирган иттифоқдош республикалар том маънодаги мустақил давлатлар мақомига эришдилар.

Ижтимоий-сиёсий, тарихий жараёнлар шу даражада тезлашдики, у аҳоли турли табақалари ошги, тафаккури ва маънавий-руҳий ҳолатлари манзарасида кескин тафовутларни юзага келтирди. Ижтимоий воқелик ўзгаришлари тарихий жараён ва воқеалар мантиғи юз бераётган ҳодисаларга нисбатан бир-биридан тубдан фарқлаувчи муносабатлар силсиласини таркиб топтирди. Халқимизнинг мутлақ кўпчилиги орзу-умидларини ифодаловчи истиқлол йўлига шубҳа билан қаровчилар, танлаган йўлимиздан аввал ташвиқотлар орқали, охир оқибатда эса жаҳолат воситасида зўрлаб оғдиришга уринувчилар ҳам пайдо бўлдилар. Аммо, тарих тажрибаси шунга гувоҳки, ҳақ йўли ҳаммиша тантана қилиб келган. Ҳақ йўли эса муроса ва малора йўлидир. Тинчлик учун, ватан равнақи, эл-юрт омонлиги учун халқимиз ҳаммиша курашиб келгандир.

Президент И.А.Каримов «Миллатимиз тарихи ҳақидаги ҳақиқат юртимизнинг фидоий, ўз йўлидан, маслагидан, сўзидан қайтмайдиган фарзандларига очилиши лозим. Билишимиз шарт бўлган саҳифаларни кунт билан варақлаш ҳаммамиз учун ҳам қарз, ҳам фарз», чунки «Ўзбек миллати азалдан ўз фикр-зикри, ўз истиқлоли учун курашиб яшаган. Бунга мўзий гувоҳ».¹ - деганда ана шу ҳолатни назарда тутади. Халқимизнинг узоқ тарихи у ўз ўлмишида озодлик, истиқлол учун тинимсиз кураш олиб борганидан далолат эканлигини таъкидлайди.

Истиқлол - ҳар бир халқнинг мустақил камолот йўли, миллатлараро тоғувлик ўзаро ҳурмат, бир-бирини сиёсий ва иқтисодий тан олиш, мамлакат фуқаролари ўзаро муносабатида ҳам, жаҳон давлатлари ўртасидаги алоқаларда ҳам умуминсоний муносабаглар мантиғи ва тамойилларига таяниш, умуминсоний турмуш мезонлари асосида яшаш демакдир.

¹ Каримов И.А. «Биздан овоз ва обод Ватан қолсин». 2-жилд. «Ўзбекистон». Т., - 1996, 92-бет.

Истиқлол - эркин дунёқараш, эркин тафаккурга суяниб яшаш салоҳияти ҳамдир. Эркинлик эса ўзгалар эркига тажовуз қилмасдан ўз йўлини онгли танлаш, истиқболини равшан кўриш ҳамдир.

Мустақиллик - муқаддас ҳодиса бўлиб, ҳар бир халқнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш билан боғлиқ бўлган истиқболи ҳақида ўйлаш ҳуқуқи ва шу ҳуқуқни амалиётда фаол бажариш билан боғлиқ жараёндир.

Мустақил яшашга, мустақил фикрлашга, ўз тақдирини ўзи белгилашга, ўз ҳаётини ўзи изга солишга қодир одам зиддиятларни енгишга мағонат билан киришади, дунёнинг шиддатли муаммолари бўрони қаршисида довдираб қолмайди. Шахс эркинлиги, давлат мустақиллиги ва дахлсизлиги бевосита фуқаро қалби орқали жамиятда мустаҳкам ўрин эгаллайди, истиқболга даъват этувчи қудратли кучга, жамият аъзоларининг ҳар бири учун бош маъво, устивор сиёсат моҳиятига эга бўлади. Ана шунда у беқиёс қадриятга айланади.

Мустақиллик мустамлакачиликнинг ҳар қандай шаклини, у тақозо этадиган зўравонликларни инкор этади. Айни пайтда мустақиллик жаҳон гираққиётининг илғор тажрибалари асосида ўз равнақининг ўзига хос тамойилларини ишлаб чиқриш билан бирга ягона замин, ягона макон тақдирини белгилашда узаро ҳамкорликнинг янги, сифат жиҳатидан юқори бўлган, умуминсоний манфаатларга мос келадиган андозаси асосида яшаш демакдир. Агар у ҳамкорликни, ўзаро ҳамжиҳатлик, давлатлараро ва минтақалараро сиёсий, иқтисодий, ижтимоий муносабатларни қарор топтирмаса, ўз қобиғида қолиб кетиши, миллий маҳдудлик доирасидан чиқолмаслиги мумкин. Шунинг учун ҳам истиқлолнинг ана шу ҳаёт тажрибасидан ўтган тамойиллари ҳамма вақт долзарб бўлиб қолаверади.

Шу боисдан ҳам **Мустақиллик** - онгли яшаш, воқеликка онгли муносабатни қарор топтириш мезопидир. Айни пайтда у ижтимоий-сиёсий ҳаракатлар забтининг, интилишлар ва қобилиятларнинг доимий тарзда, узлуксиз кучайишини тақозо этадиган ҳодисадир. Бу айниқса, собиқ иттифоқ таркибидан ажралиб чиққан мустақил республикалар, хусусан, Ўзбекистон ҳаётида муҳим аҳамият касб этади.

Истиқлол йўли бизга ўзлигимизни англади. У баравж ҳаракатдаги динамик жараён сифатида қоғиб қолган тушунчаларимиз қобиғини синдириб юборди. Фикрлаб яшашга, онг ва тафаккур орқали кун кўришга даъват этди. Зотан, ўзини англаган оламни англайди. Оламни тушуниш - одамни тушуниш, демакки, ҳаётнинг мазмунини идрок этиш демакдир. Инсон ўзининг бутун моҳиятини, инсонлигини қанчалик чуқур тушунса, яшашнинг мазмун-моҳиятини ҳам шунчалик чуқур англайди.

Ўзлигини англаган киши оламнинг бор ранг-баранглигини, ҳаёт мазмунини, бу маконда ўзини фақат тириклик ва мавжудлик белгиси сифатида эмас, аксинча, табиатнинг бетакрор мўъжизаси эканлигини англай бошлайди. Маърифатга эҳтиёжсизлик, хурофот ва жаҳолатга берилиш, манқуртлик - ўзлигини ва оламни унутиш эканлигини чуқурроқ англайди. Демак, англаш жараёни орқали маънавий етукликка, комилликка интилади.

Мустақилликнинг асосий қадриятларидан бири унинг ижтимоий, маънавий моҳияти бевосита омма фикрини уйғотишда, халқнинг утмиши, бугуни ва келажаги ҳусусида қайғуриш ҳиссини кучайтиришда кўринади.

11. Үзгараётган замон ва миллий истиқлол ғояси концепциясининг иншоб чиқилиши

Мафкура ҳақида турли даврларда турли фикрлар ўртага ташланган. Унинг сафарбарлик, йўналтирувчилик, даъваткорлик жиҳатлари инсоният тарихида ҳар хил шаклларда кўзга ташланади. Тарихда мафкурани ҳаддан тапқари ва бир ёқлама бўртириб юбориш, унга оломонларча, кўр-кўрона эргашиш каби салбий ҳодисалар эса мафкуравий ақидапарастликка олиб келганлиги ҳам сир эмас.

Ҳар қандай мафкуранинг сафарбарлик кучи, таъсирчанлиги, инсонпарварлиги ва ҳаётлиги бевосита макон ва замон, олам ва одам муносабатларини қай даражада ўзига мужассам этганлиги, маълум бир маконда асрлар мобайнида шаклланган турмуш тарзи, анъаналар, урф-одатлар, ақидалар асосида дунёга келган маънавий-ахлоқий мезон ва руҳий ксчинмалар инобатта олинганлиги билан боғлиқ.

Албатта, мустақилликнинг ўтган даври бугун ошгимиз ва тафаккуримизни анча-мунча янгилади. Жумлалан, ҳаётга муносабатларимиз ўзгарди, келажакка ишончимиз ошди ва мамлакатимизнинг келажаги буюк бўлишига қатъий имон келтиряёмиз. Бу - масаланинг **бир томони**.

Масаланинг **иккинчи томони** шундаки, мустақил тараққиёт жаҳон ҳамжамияти дастурхони атрофидан муносиб ўринга эга бўлиш, ўз сўзи, ўз нуқтаи-назари, ўз неъматлари билан тенгларнинг тенги сифатида мулоқотларга киришиш масъулиятини ҳам халқимиз гарданига қуйди. Ватан ўз гарданига далил олган бу онир юк - ўз халқи тақдири ва унинг истиқболини белгиландек катта масъулиятни ҳам шараф билан уйдаламоқда. Эркин ва озод бўлгач, ўзини имизни англаш зарураги, ўз қадру қимматимиз, инсонлик моҳияти хусусида ҳам, олий мақомлари ҳақида ҳам ўйлай бошладик..

Учинчидан, инсон руҳ ва тафаккур эгаси бўлган мавжудод сифатида ўзининг тенгсиз қобилиятини, чексиз имкониятларини рўйга чиқариш учун шароит яратилди. Энди ҳар бир фуқаро ўзини озод ҳис этиш, эркин фаолият кўрсатиш орқали яратувчилик қобилиятини шакллантиришга, том маънода ўзининг тақдирини ўзи белгилаш орқали жамият тақдирини белгилашга дахлдор эканлигини англай бошлади. Ҳар бир кишида жамият ҳаётига дахлдорлик, миллат ва мамлакат тақдирига бефарқ бўлмаслик ҳисси шакллана бошлади.

Президент И.А.Каримов истиқлол йўлининг пировард мақсади маърифатли жамият қуришдир, - деган эди. Дарҳақиқат, маърифатли халқни енгиб бўлмайди. Маърифатли халқни йўлдан оздириб, бошқа йўлга солиб бўлмайди. Чунки маърифатли халқ ўз ҳаётини ақл-идрок билан қуради, ўз ҳаёт йўлини ақл билан танлайди. Халқни катта ақл, катта тафаккур орқали танлаган йўлидан оздириш учун унга тенг келадиган ва ҳатто, ундан ҳам кучлироқ бўлган ақл-идрок керак бўлади. Шунинг учун маърифатли жамият, маърифатли халқ ҳаминша ўз аҳдига содиқлик, танлаган йўлига собитлик, истиқболга эса катта ишонч билан яшайди.

Миллий ғоя, миллий онг миллий анъаналар, урф-одатлар ва турмуш тарзи асосида шаклланади. Одамлар умуминсоний қадрият даражасига кўтарилган миллий манфаат атрофида онгли равишда, ақл-идрок йўриғи билан жипсашадилар. Натижада ушбу интилишлар мажмуи миллий истиқлол ғояси орқали миллион-миллион кишиларни ўз ортидан эргаширади.

Даврлар ўтаверади, замонлар ўзгараверади. Бироқ халқ дунёқараши, миллатнинг маънавий-руҳий қиёфаси, моҳият ва мазмуни авлоддан-авлодга кўчиб,

янги бўёқлар, янги мўлжаллар касб этган ҳолда давом этаверади. Бу боқий ва узлуксиз жараён миллат феномени сифатида фуқаро ҳис-ғуйгулари, ақидалари ва муносабатларини, руҳий оламини ўзида ифода этади. Президент И.А.Каримов миллий истиқлол ғояси халқ маънавиятини миллат маданий ривожигаги шу давомийлик, ворисийлик ва узвийликни ипобатга олсагина, унга таянсагина, миллий руҳият ва миллий кайфиятни ўзида мужассам этсагина яшовчан ва таъсирчан бўлишини алоҳида уқтиради. Миллий давлат масалалари жамият мақсадларига, жамият белгилаган мўлжаллар оддий инсонлар орзу-ўйларига айланган ҳолагина ижтимоий-сиёсий жараёнлар ортга қайтмас хусусият касб этади. Бу тенденция эса жамият аъзоларининг барчасини ўз оёғида ўзи мустақкам туришига. «озод бўлсанг озод бўлишга, мустақил бўлсанг мустақил бўлишга»,¹ фикрлаб яшашга, онгли идрок, тафаккур асосида ҳаёт қуришга даъват этади. Айни пайтда, миллий истиқлол ғояси давлат, жамият ва шахс учун ҳаётбахш куч манбаига узлуксиз ва поёнсиз таъсир имкониятларига эга бўлади.

Шу боисдан ҳам мамлакатимиз Президентини И.А.Каримов миллий онг, миллий ўзига ҳослик миллатга мансубликни юқори даражада англашдан келиб чиқиши масаласига алоҳида урғу беради. Зеро, қачонки, халқ ўз тарихий тараққиёти даврида миллат бўлиб шаклланиб, унга мансубликни орийат, қадр-қиммат ва қадрият даражасида англаса, уни ҳимоя қилишга, асраб-авайлашга интилади.

Натижага ҳар бир фуқаронинг умумий мақсадлар ва манфаатлар йўлида бирлашиб яшанига, бирлашиб курашишига имкон яратилади. Ана шунда бошқа ҳар қандай бегона ғоялар йўли тўсилади. Одамлар сохта жаҳолат ва ганимлик ёювчи мафкуравий тазйиқлар ва турли жоҳилий даъватларга ишонмай қўйилар.

Турли ғоявий хуружлар авж олаётган ва бизнинг энг муқаддас ғояларимизга ва мақсадларимизга таҳдид солаётган бир пайтда фожиалар солидир бўлмасидан илгарироқ унинг олдини олишнинг энг тўғри ва ягона йўли ҳам бегона ва сохта ғояларга қарши кенг ижтимоий маконда **ғоявий иммунитетни** кучайтиришдир.

Президент И.А.Каримов «Фидокор» газетаси муҳбири саволларига жавобларида худди ана шу масалани долзарб қилиб кутаради ва бегона ғоялар ўз таъсирини ўтказолмайдиган, унга қарши кураша оладиган **иммунитет** зарурлиги ғоясини Ўзбекистон ғосиёсий маконига мувофиқлаштирган ҳолда асослаб беради. Жумладан, у «**Ҳар қандай касалликнинг олдини олиш учун, аввало, киши организмда унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимиз юрагида она Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарур**»,² - дейди.

Айни мафкуравий иммунитет жамият ҳаётининг энг нозик жиҳатларидан. фуқароларнинг ҳис-ғуйгуларидан, мақсад ва интилишларидан, маънавий-маърифий ва руҳий-ахлоқий даражасидап келиб чиқади. Агар миллий истиқлол ғояси инсонлик шаъни билан боғлиқ бўлган ҳиссиётдан, маънавий интеллектуал салоҳиятлардан келиб чиқсагина инсонни бошқаради, йўлга салади.

Коммунистик мафкура исканжасидан озод бўлганимиздан сўнг, мустақил тараққиёт йўлига кирганимиздан буён доимий тарзда турли ғоялар ҳаётимизга бостириб киришга ҳаракат қилмоқда. Йиллар мобайнида мисқоллаб тартибга

¹ Каримов И.А. «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт - пировард мақсадимиз». 8-жилд. «Ўзбекистон» Т. - 2000., 494-бет.

² Ўша жойда.

гуширган ҳаётимиз ва турмуш тарзимизни издан чиқаришга ҳаракатлар қилинмоқда. Қарийб уч минг йиллик тараққиётимизда ота-боболаримиздан қолган буюк меросни англай бошлаган бир пайтимизда унинг барчасини барбод қиладиган таҳликали ғоялар қуршаб олмақда. Ана шундай ғайриинсоний ғояларга қарши турадиган қудратли, имонли, миллий ғуруримиз, инсоний шаънимиз билан боғлиқ бўлган миллий ғояга умумжамиyat эҳтиёжи кучайиб борди. Бу ғоят муҳим ижтимоий-сиёсий аҳамиятта эга бўлган эҳтиёжни мустақиллигимиз ташаббускори ва раҳнамоси Президент И.А.Каримовнинг ўзи қондиришга жазм этиб, ватанни асраш, мустақилликни ҳимоя қилиш ва озод ҳам обод жамият қуриш истиқболлини ифодаловчи миллий ғоя концепциясини ишлаб чиқди ва амалиётга фаол синдиришга бош-қош бўлмақда. Вақт миллий истиқдол ғояси юрт тинчлиги, эл омонлиги, ватан равақи учун ҳаётий зарурат, тараққиёт кафолати, буюк келажак пойдевори эканлигини кўрсатиб берди. Дарҳақиқат, юртбошимиз ҳақли равишда уқтирганидек, **«Ҳозирги замондаги энг катта хавф - инсонларнинг қалбини ва онгини эгаллаш учун узлуксиз давом этаётган мафкуравий курашдир. Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсага ҳал қилади»**.¹

XX аср цивилизацияси дунёни ақл-идрок билан забт этиш тамойилини ҳозирги замон тараққиётининг ўзига хос тенденциясига, геополитик мавқеларга эга бўлишнинг устивор хусусиятига айлантирди. Шунинг учун ҳам бутун давлатлар қудрати, мамлакатлар салоҳияти ядровий полигонлар билан эмас, ғоявий, мафкуравий полигонлардаги салоҳият билан улчанади. Бугунги ижтимоий-сиёсий таъсирлар жараёнини чуқур сиёсий донишмандлик билан башорат қилган Президент И.А.Каримов бу ҳақда шундай деган эди: **«Ҳозирги вақтда қудратли давлатлар ва муайян сиёсий марказлар ўз мақсадларига эришиш учун, аввало, забт этмоқчи, ўз таъсир доирасига олмоқчи бўлган мамлакатларнинг аҳолиси онгини ўзига қарам қилишга интилади»**.²

12. Ижтимоий муроса муҳитини шакллантириш концепцияси

Ўтиш даврида кўп миллатли мамлакатда миллатлараро муроса муҳитини яратиш катта ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга. Айниқса Ўзбекистонда 130 дан ортиқ миллат ва элганта мансуб турли дунёқараш ва турмуш тарзига эга бўлган аҳоли яшайдиган, 10 дан ортиқ диний конфессиялар фаолият кўрсатаётган мамлакатда ижтимоий муроса муҳитини яратиш фавқулодда муҳим аҳамият касб этади. Мазкур муаммо мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ ҳал этилиши долзарб масала сифатида давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Президент И.А.Каримов мамлакатда юрт тинчлигини таъминлаш ва барқарор муҳитни яратиш, миллатлараро муносабатларни мувофиқлаштириш эҳтиёжларидан келиб чиқиб унинг назарий асосларини ишлаб чиқди ва амалиётга фаолият билан жорий эта бошлади. **Натижада мамлакатимизда ижтимоий муроса - мувозанат концепцияси дунёга келди.**

Дарҳақиқат, жамиятда муайян ижтимоий меъёрларга эга бўлиш, турли диний ва ғоявий қарашдаги аҳоли табақалари интилишларини уйғунлаштириш, уларни мамлакат тараққиётини белгилайдиган ғоя атрофида бирлаштириб

¹ Каримов И.А. «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз» 8-жилд. «Ўзбекистон» Т., - 2000. 491-бет.

² Ўша жойда.

йўналтириш фавқулодда катта салоҳият тақозо этиши равшан. Айни чоғда умумий фикрларга келиш ҳар бир инсон эркинлиги, шахсий талаблари ва рағбатини бўғиш ҳисобидан бўлмаслиги ҳам зарур. Зеро, **инсон илоҳий ва табиий қисматига кўра мутлақ бетакрор ҳодисадир.** Абу Мансур ал-Мотуридий мазкур масалага алоҳида урғу бериб инсонга берилган муқаддас ҳуқуқлардан бири ихтиёрий танлов, меъёрий мувозанатга интилиш ва ҳақни ўз рағбатига кўра топа билиш салоҳияти эканлигини таъкидлайди ва «... барча амалларни, хусусан, меъёрлар, эътиқодлар, қоидалар, фаолиятларни Аллоҳ яратади, аммо уларнинг барчасини инсон танлайди ва ўз ихтиёри билан амалга оширади. Танлаш ва ихтиёр қилиш жараёнларида инсоннинг масъулияти, эътиқодий жавобгарлиги намоён бўлади».¹ - дейди.

Дарҳақиқат, миллатидан, ирқидан ва дунёқарашидан қатъий назар мамлакат фуқароси ўз эҳтиёжларини қондириш учун барча имкониятларга эга бўлиши, ўз ҳаётини ихтиёрий танлов асосида йўлга қўйиши керак. Айни пайтда у жамиятда барқарорлик мувозанатини сақлаш, муросага келиш ва бир-бирини тушунтириш, баҳсли томон далилларига алолат мезонлари билан ёндошиш, умумий ҳамжиҳатлик руҳини таркиб топтиришга ўз ҳиссасини қўшиши лозим.

Жамият янгиланаётган, миллий ва умуминсоний қадриятлар тикланаётган бир пайтда турли миллатлар ўртасидаги муносабатлар, миллатлараро тотувлик масаласини янгича тамойиллар воситасида ҳал этиш кун тартибидagi энг муҳим масаладир.

Инсон манфаатларини ҳимоя қилишни умумжаҳон меъёрларига тенглаштириш, унинг ҳуқуқларини стандартлаштириш ва дунёнинг онг илгор ўлчамлари билан мувофиқлаштириш Ўзбекистонда давлат ислоҳотчилик сиёсатининг устивор йўналишларидан бирига айлантирилди. Жумладан, Ўзбекистон. «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси»² «Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция»³ «Хотин-қизларга нисбатан камситишларнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги конвенция»⁴ «Халқларнинг тинчликка доир ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция»⁵ «Дин ва эътиқод асосидаги муросасизлик ва камситишларнинг барча шакллари тугатиш тўғрисида декларация»⁶ «Ирқий камситишларнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги халқаро конвенция»⁷ ва бошқа халқаро ҳужжагларга қўшилди. Бу Ўзбекистонда жамиятни барқарорлаштириш ва ижтимоий муроса концепциясини амалга оширишда муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда.

Шўролар даврида мазкур муаммони ҳал этишнинг фақат бир йўли, яъни **узлуксиз прессиинг - доимий тазйиқ, куч билан таъсир кўрсатиш усуллари қўлланиб келинди.** Демократик тартиботлар, ҳуқуқий давлатчилик тамойиллари эса мазкур масала ижросини жамият кучи ва имкониятлари орқали амалга оширишни тақозо этади. Бу эса жуда мураккаб, онг билан боғлиқ бўлган, вақт тақозо этадиган маънавий, маърифий ва руҳий ҳодиса. Хусусан, тоталитаризм

¹ Қаранг Р.Убайдуллаева, М.Бекмуродов. «Асрлар қаъридан келаётган садо...». Ал-Мотуридий таълимоти ва унинг X-XII асрларда Мовароуннаҳр маданиятида тутап ўрни. Маърузалар тўплами. УзФА. Тошкент. 1999 йил. 43-бет.

² Қаранг. «Ўзбекистон и международные договора по правам человека». Сборник международных договоров по правам человека к которым присоединилась Республика Узбекистан. «Адолат». Т., - 1998. 9-бет.

³ Уша манба. 16-бет

⁴ Уша манба. 411-бет.

⁵ Уша манба. 584-бет.

⁶ Уша манба. 591-бет.

⁷ Уша манба. 470-бет.

иллатлари, мафкуравий яккаҳоқимлик, миллатларни ассимиляция этиб йўқ қилиш, сунъий «урчитилган» ягона совет халқини вужудга келтириш сиёсати исқанжасида узоқ йиллар яшаган халқларни янги шароитда ихтиёрий негизларда яқинлаштириш. улар тафаккурида ўзгариш ясаш анча мураккаб ҳодиса эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Кўпмиллатли Ўзбекистонда миллатлараро муносабатларни мувофиқлаштириш ва муросавий мувозанатни юзага келтиришнинг мураккаб жараёни катта заҳматлар эвазига амалга оширилди.

Миллатлараро муносабатларни барқарорлаштириш ўтиш даври учун устивор вазифа бўлиб, этник муаммоларни ҳал этишда давлат фақат адолатга таянсагина, унинг сиёсатида миллий, ирқий, диний мансублигидан қатъий назар яхлит мамлакат фуқароси тақдири қамраб олинсагина миллий тотувлик ҳодисаси умуминсоний қадриятга айланали.

Ўзбекистонда миллий ва миллатлараро муносабатларни муайян тизим сифатида тартибга тушириш, бу жараёнларни демократик тамойиллар воситасида бошқариш худди ана шу асосларда амалга оширилди. Натижада, мустақилликнинг дастлабки йилларида рўй бериши муқаррар бўлган мураккаб сиёсий бўҳронлар, иқтисодий тангликлар, маънавий-руҳий парокандаликларнинг олди олинди, вужудга келиши мумкин бўлган фожеаларга жуда катта сиёсий қатъият билан барҳам берилди.

Миллатлараро муносабатлар оламларнинг турмуш тарзи, дунёқараши, онги, фикрлаш тарзи билан боғлиқ бўлган мураккаб воқеликдир. Ўтиш даврида ижтимоий-сиёсий ҳодисалар моҳиятини тўғри ва теран англаш, ундаги ўзгаришлар жараёнини ўз вақтида баҳолаш, мангикий ёндошувларни амалга ошириб бориш муҳим аҳамиятга эга. Агар жамият аъзолари умумий мақсад йўлидаги ғояларни бевосита ўз тақдири билан боғлиқ ҳолда анласалар, ҳар бир фуқаро ўз тақдирини жамият тақдири, узи яшаётган мамлакат тақдири билан боғлиқ ҳолда тушунса мамлакат аҳолиси ўртасида яхлит ижтимоий бирлик вужудга келади. Ана шундай маънавий-руҳий яқиллик ҳолати эса жамиятда умумий ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

Миллатлараро тотувлик бу шунчаки балоидпарвоз, яқин ўтмишимиздаги жарангдор, ҳаётдан узилап сохта дўстлик ва зўрма-зўраки қардошлик туйғуси эмас. Аксинча, у конкрет ҳаёт муаммолари, тириклик эҳтиёжи, ҳар бир фуқаро кундалик турмуш талаблари билан боғлиқ булган ва ана шу талаблар, эҳтиёжлар қай даражада қондирилаётгани билан узвий боғланган, серқирра ҳаётнинг барча жабҳаларини ўзига мужассам этган ижтимоий-маънавий ҳодисадир.

Миллатлараро тотувлик - сиёсий ҳодиса сифатида. Ўтиш даврининг мураккаб тўлғоқ ҳолатларида ўзгараётган воқеликнинг барча зиддиятлари, қийинчиликларига сабр-бардош, матонат, ички ирода кучини қарши қўя оладиган, онгли ва фаол фуқаролар жамиятини таркиб топтириш, уларнинг ғоявий-мафкуравий бирлигини таъминлашга эришиш фавқулудда муҳим аҳамият касб этади. Зеро, угиш даврида давлат ижтимоий ўзгаришлар жараёнида бош ислохотчилик вазифасини бажараётган бир пайтда унинг сиёсий иродаси, аҳоли турли табақалари манфаатларини ўзида мужассам этган сиёсий стратегияси ана шу муаммоларни нечоғлиқ, оқилона ҳал эта оланлиги билан баҳоланади. Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ечими ўтиш даврида нафақат жамият зиммасидаги долзарб муаммо, балки давлат сиёсатининг ҳам муҳим бўғинига айлантирилди.

Миллатлараро тотувлик - иқтисодий ҳодиса сифатида. Моҳияти ва мазмунига кўра мутлақо янги жамиятни барпо этиш асносида иқтисодий

тангликлар мавжуд бўлган бир пайтда одамларнинг диний мансубликлари, ақидалари, миллий таркибидан қатъий назар мамлакат фуқароси сифатида уларнинг рўзгор имкониятлари, иқтисодий ҳолатларидан келиб чиққан ҳолда кундалик турмуш эҳтиёжларини ижтимоий алолат юзасидан тенг равишда қондириб туриш муҳим аҳамиятга эга. Адолатли иқтисодий сиёсат мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг моҳиятини, мазмунини, самарасини ва истиқбол миқёсларини белгилайди. Аҳолини табақавий ва эътиқодий, миллий мансубликларидан қатъий назар амалга оширилаётган иқтисодий кумак сиёсати уларни умумий тақдир ва умумий истиқбол манфаатлари доирасида яқинлаштиради ва бирлаштиради.

Миллатлараро муносабатлар - ижтимоий ҳодиса сифатида. Тирик жоннинг ҳаётга интилиши, яшаш учун курашиши омиллари ижтимоий барқарорликдан, ижтимоий таъминотдан ҳақли равишда манфаатдор бўлиш учун курашга доимий равишда даъват этиб турали. Zero, мамлакатнинг ҳар бир фуқароси ўз давлати ва жамиятининг барча имкониятларидан, моддий ва маънавий неъматларидан фойдаланишга ҳақлидир. Ижтимоий муносабатлар жамият янгиланаётган бир пайтда эскича қарашлар билан энди шаклланаётган янги ёндошувлар ўртасида табиий кечувчи коллизиялар мажмуидан иборат бўлади. Реал борлиқни янгича идрок қилиш орқали унинг моҳиятини англаш, мавжуд зиддиятлар илдизларини тўғри белгилаш ва ижтимоий муроса йўлларига онгли чиқа олиш ўтиш даврини бошдан кечираётган камдан-кам мамлакатларга насиб қилгани тарихдан маълум. Миллатлараро тоғувлик тамойиллари ижтимоий тенглик ва адолат маҳсули сифатида умуммиллий менталитет тизимини, дунёқарашлар уйғунлигини юзага келтирувчи улкан ижтимоий моҳиятга эга бўлган ҳодиса ҳамдир.

Миллатлараро муносабатлар - маънавий-ахлоқий ҳодиса сифатида. Миллат ўз-ўзини англаш, маънавий тикланиш жараёнларида миллий маҳдудлик ва худбинликка йўл қўймаслиги муҳим аҳамиятга эгадир. Миллий уйғониш жараёнини бошдан кечираётган ҳар бир халқ ўзининг миллий қадриятларини умуминсоний қадриятлар билан боғлиқ ҳолда ҳис қилиши лозим. Миллатнинг миллат сифатида англаши даставвал инсоннинг инсон сифатида ўз-ўзини англашидан бошланади. Акс ҳолда миллий маҳдудлик, миллий калондимоглик, миллий мансублиги орқали ўзига бино қўйиш иллаглари авж олади.

Миллий қадриятлар инсоннинг инсон сифатида англаши, ўз-ўзини ҳимоя қила олиши, эришган зафар йўли ва мағлубиятлари, ситамли дамларининг ёдномаларидир. Ҳар бир халқ умуминсоний дунёга ўзининг ана шу тарихий дастури билан кириб келади. Инсониятнинг умумий тарихи ҳам миллий қадриятлар силсиласи, якуний мажмуидан иборатдир. Инсон ўзини башариятнинг узвий бир бўлаги деб ҳис этиши орқали миллий биқиқлик, тор манфаатпараслик, худбинлик ботқоғидан халос этади. Шундагина у олам ва олам ўртасидаги муносабатлар, алоҳидлик ва умумийлик ўртасидаги боғлиқликлар ҳақида уйлашга қолдир бўлади. Ана шу маънавий, интеллектуал-руҳий, ахлоқий имкониятлар инсонни ҳар қандай тор доиралардан кенг дунёга олиб чиқали.

Инсонийлик деганда фақат шахснинг жамиятга кўчувчи ҳиссасинигина тушунмаслик керак. Ҳозирги замон шахси жамият эришган маънавий мулк, бойликлар заҳираларилан нечоғли самара билан фойдаланишига кўра баҳоланади. Тўлақонли шахс жамиятга берувчи фойдалари ва жамиятдан олувчи манфаатлари нисбатини теран англовчи ҳамда ўз амалиётида бу нисбатда мувозанат бузилмаслигига қатъий риоя этувчи фаол субъектдир. Шу боисдан ҳам

мамлакат фуқароси ўз онгли эҳтиёжлари, интилишлари хоҳиш-истагига қараб жамиятдан ўзининг маънавий мўлжаллари доирасида манфаатлар олиши табиий жараёнлир. Бу жараён қуйилаги йўналишларда ўз ифоласини топади:

Сиёсий соҳада бу фуқародан сиёсий фаоллик, ўз хоҳиш-иродасини, мақсад ва интилишларини умумжамят ва умумхалқ манфаатлари билан муштарак ҳолда ҳамда ана шу уйғунлик масъулиятини чуқур англаган тарзда сиёсий йўллар билан амалга оширишни, юксак сиёсий савияни талаб қилади. Бу эса ўз навбатида янгилашишлар моҳиятини чуқур англашни тақозо этади. Шахснинг ижтимоий-сиёсий жараёнлардаги ҳиссаси жамият ҳаётида фаоллиги билан белгиланади.

Ахлоқий соҳада бу фуқароларнинг маънавий-ахлоқий мезонлари, хатти-ҳаракатлари, ҳаётга муносабатларида кўзга таппланади. Фуқароларнинг маънавий-ахлоқий етуклик даражаси миллатлараро муносабатлар орқали, турли миллат вакилларининг умумий мақсад йўлидаги бирлашуви билан боғлиқдир. Президент И.А.Каримовнинг «**Ватан ягонадир, Ватан биттадир**», «**Шу азиз Ватан бирчамизники**», «**Ватан саждагоҳ каби муқалласдир**», «**Биздан озода ва обод Ватан қолсин**», «**Савоб ишни ҳар ким қилиши керак, савоб ишни ҳар кун қилиш керак**» деган пурҳикмат даъватлари ана шу мақсадни рўёбга чиқаришга қаратилган. Ушбу гоа замирида миллати ва элатидан қатъий назар умумий хонадон - Ўзбекистон тақдирини учун жавобгарлик туйғуси ҳар бир фуқаронинг сиёсий масъуллик ва маънавий дахлдорлик ҳисси билан бевосита боғлиқ.

Диний соҳада бу Президент И.А.Каримов «**Аллоҳ қалбимизда, юрагимизда**» деб турли диний эътиқодлар ва маслаклардаги фуқароларнинг Аллоҳ ягоналиги орқали **Ватан ягоналиги, макон ягоналиги, илоҳий ва дунёвий қарашларнинг муштараклиги хусусидаги илмий қарашни илгари суради**. Зеро, инсон ва маънавият, одам ва олам, макон ва замон ўртасидаги муносабатларни уйғунлаштириш замирида бутун жамиятни барқарорлаштириш имкониятлари мужассамдир. Шу тариқа Аллоҳнинг ягоналигига имон келтириш орқали унинг бандаларидаги турли эътиқодлар, хилма-хил қарашлар ва муносабатларни барқарорлаштириш ва уйғунлаштириш концепциясини асослашга йўл очилади. Бунда жамиятни маънавий-руҳий жиҳатдан барқарорлаштириш масаласи инсон сўклини ва комиллиги билан боғлиқ ҳолда тушунилади. Диний-маърифий савия жамият тараққиётининг муҳим омилли даражасига кўтарилади.

Ҳозирги кўнга келиб республикамизда 1800 дан ортиқ диний ташкилот мавжуд. Ўзбекистон Мусулмонлари илораси, Рус Православ черкови Тошкент ва Ўрта Осиё Епархияси, Евангелие, Христиан Бапгистлари черковлари Иттифоқи, Рим-католик черкови, Тулик Инжил христианлар Маркази, Ўзбекистон Библия жамияти шулар жумласидандир. Мамлакатимизда «**Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўтрисида**»¹ Қонуннинг янги таҳририни ҳаётга тадбиқ этиш натижасида:

- диний ташкилотларнинг ноқонуний равишда фаолият юритишларига чек қўйилди;
- диний ташкилотлар фуқароларнинг реал эҳтиёжларига бевосита хизмат қила бошлади;
- диний ташкилотларга хорижий фуқароларнинг раҳбарлик қилишларига барҳам берилди;
- мамлакатда аҳолининг маънавий ҳаёти учун ёт ва зарарли бўлган диний секталарнинг ёйилиб кетиши олди олинди;

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 1998 йил, 5-6-сонлар.

- диний таълим тизими қонуний асосда қайта куриб чиқилди;
- мамлакатда диний адабиётларни чоп этиш ва тарқатиш ишлари тартибга солиб, бу фаолият мамлакатимиздаги диний муассасалар томонидан амалга оширилиши белгилаб берилди;
- диний фундаментализм ва экстремизмга қарши кураш олиб бориш учун ҳуқуқий пойдевор яратилди.¹

Эстетик соҳада бу маданиятлар ўртасидаги муносабатларни ўз ичига олади. Бугун мамлакатимизда барқарор ривожланаётган маданиятлар ҳамкорлиги, турли миллатлар ўртасидаги маданий муросадан ижтимоий муросага, жамиятда мувозанат концепциясининг амалиётига айланмоқда. Ҳинд, араб, турк, рус ва европа кинофильмларининг, турли мамлакатлар санъати, хусусан, кўшиқчилигининг илғор намуналари Ўзбекистонга кириб келаётганлиги миллий маданиятимизга соя ташламаётганлигидан, аксинча, миллий маданиятнинг жаҳон маданияти цивилизацияси билан уйғунлашиб бораётганлигидан далолат беради.

Турмуш тарзидаги бағрикенглик бу турли миллат вакиллари миллий анъаналари, урф-одағларининг ўзаро таъсири, уларнинг ўзаро яқинлашуви натижасида ижтимоий мувозанатни барқарорлаштириш демакдир. Бугун мамлакатда фаолият кўрсатаётган 80 дан ортиқ миллий-маданий марказларнинг фаолияти худди ана шу мақсадга йўналтирилган.

13. Толерантлик ва ижтимоий ҳамкорлик концепциясининг яратилиши

Ўзбек халқининг бағрикенглиги миллат менталитетига хос фазилатдир. Халқимизнинг ҳаётга катта иштиёқ билан ёндошуви, табиат ва жамиятга хос барча кадриятларга чуқур ҳурмат билан муносабатда бўлиши турли эл ва элатлар вакиллари, маслаги ва характери, ғоявий қаранглари ранг-баранг бўлган фуқаролар билан мулоқотларга кириша олиши ҳамда бу муносабатларни мустаҳкамлай билиши миллий фазилатга айланган. Президент И.А.Каримов томонидан назарий асосланган толерантлик концепцияси халқимизнинг асл табиати, феъл-атвори, миллий менталитети моҳиятидан келиб чиқади. Ўтиш даврида эса **халқимизнинг миллий руҳи, психологиясини айнан ифодаловчи бу концепция мураккаб вазиятларда жамиятда барқарорликни сақлашга маънавий асос бўлиб хизмат қилди.**

Кўп минг йиллик таърибамиздан маълумки, миллий толерантлик халқимизнинг метиндек мустаҳкам сабр-бардоши, бағрикенглиги оғир вазиятларни енгиб чиқишда айниқса асқотиб келди. Шу боисдан ҳам миллатлараро муносабатларни барқарорлаштиришдаги энг қийин шароитларда ҳам умумий хонадон - бутун мамлакат тақдири ҳар бир фуқаро тақдири билан боғлиқ ҳолда гуноҳилди ва масалага ана шу нуқтаи назардан ёндошилди.

Халқимиз толерантлиги Ўзбекистонда миллий ҳамжиҳатлик руҳини тарқиб тонтирди. Турли миллат вакиллари Ўзбекистонни ўз ватани деб ҳис эта бошлаб, миллий маданияти, санъати, диний муносабатлари ва этиқодини намойиш этишда кенг имкониятларга эга бўлдилар. Ўзбекистонда ип юритаётган 80 дан ортиқ миллий-маданий марказлар ва уларнинг фаолиятлари ана шундан далолат беради. Мамлакатимизда турли миллий маданиятларнинг ривожланиши

¹ Қаранг. Ш. Миनावаров. «Дин ва давлат муносабатлари». «Ҳамжиҳатлик ва бағрикенглик - ҳаёт омили» гуллами. Байналмилал маданият маркази. Т., - 2001, 75-бет.

нафақат турли халқларни этник ўзига хослигини сақлаб, уни такомиллаштириш имконини беради, балки уларда ватан яғоналиги, жамиятнинг ички бир бутунлигини қалбдан ҳис этишларига маънавий шарт-шароитлар барпо этади.

Президент И.А.Каримов мамлакат фуқаролари бирлигини таъминлаш ва турли миллатлар ўртасидаги муносабатларни барқарорлаштиришнинг сиёсий, ижтимоий ҳамда маънавий жиҳатлари хусусида гапирар экан: «**Ўзбек халқи руҳининг тикланганлиги, миллат маънавий-ахлоқий идеалларининг шаклланиши чуқур миллийлик билан умуминсонийлик чамбарчас боғлиқ бўлган ҳодисадир. Ўзбекистонда яшайтган халқлар, ўзига хослигини йўқотмаган ҳолда, умуминсоний руҳиятга, ҳуқ-атвор фалсафасига эга бўлмоқдалар. Бу эса мустақиллик йиллари мобайнида миллатлараро тотувиқ манбаи бўлиб келган яғона маънавий-руҳий негизни вужудга келтирди**»¹ - деган эди.

Демак, юрт тинчлиги, ватан равнақи, халқ манфаати миллати, элати ва диний мансублигидан қатъий назар барча учун бирдай тегишлидир. Ўзбекистонда яшайтиган ҳар бир фуқаро, ана шу Ватан тақдирига дахлдорлик ҳиссининг кучайтирганлиги, юрт тақдири билан ўзининг тақдирини уйғун англаши мамлакат ва халқ камолоти, истиқболи учун юксак масъулият ҳиссини туйиши муҳим фазилатга айланди. Айтиш мумкинки, ана шу туйғу Ўзбекистон фуқароларини бир-бирига яқинлаштирди, маънавий яқдиллигини таъминлади.

Демократик тамойиллар чуқурлашиб бораётган, эркин шахс ва эркин фуқаро шаклланаётган бир пайтда юқоридаги фазилатлар алоҳида аҳамият касб эта боради. Ватан туйғуси, эл-юрт ташвишини қалбига кўчирган фуқароларгина жамиятда эркинлик ва озодлик тушунчаларини чуқур англайди, унинг асл моҳияти, том маъно-мазмунини англаб, демократия имкониятларини суниестемол қилимайди.

Бугун жамиятимизда миллий турур ва миллий ифтихорнинг юксак маданият ва юксак ахлоқ категориялари билан синтезланган шакли вужудга келди. Худбинлик, ёввойиланган миллатчилик, сохта мағрурлик, калондимоглик, бошқаларни камситиш эвазига ўзини устун қўйиш қабилидаги ғайриинсоний қусурлар барҳам топди.

Халқларнинг ўзлигини англаш жараёни, қадимий анъаналар, урф-одат ва маросимларни ўзлаштириш орқали миллий хусусиятларнинг такомиллаштирилиши ўша миллатга мансуб бўлган шахснинг миллий-маданий даражасининг ривожланишига олиб келади. Айни пайтда аҳолининг миллий-маданий даражаси печоғлик ошгани сари глобал муҳит, яхлит оламга дахлдорлик ҳисси кучая боради. Яхлит оламдан ажралиб қолиш уни таназзулга олиб келиши муқаррар эканлигини англайди. Ана шу ички маданий янгиланиш, баркамоллаштиш жараёни янги одамни англаш шахсни глобаллашув жараёнига олиб киради. Ўзлигини англаган шахс тор тушунчалар қобигидан чиқиб, ўз миллий қадриятларини дунёвий қўлавлар, умуминсоний қадриятлар даражасига кўтара билади.

Миллий маданиятлар тараққиёти бутун мамлакат яхлит маданиятининг тараққиётига бевосита ижобий таъсир кўрсатади. Ҳар бир этнос ўзининг этник хусусиятларини намоён қилиш орқали бутун сайёрадаги тараққиётга боғлиқ бўлган, умуминсоний қадриятларга айланган маданиятни бойитишга муваффақ бўлади. Ҳар қандай миллий маданият ўз даврининг тарихий тараққиёти билан боғлиқ бўлган жаҳон маданиятини анламасдан, уни қабул қилмасдан, унга эргашмасдан тараққий топмайди. Ҳар қандай миллатнинг бошқа бир миллат

¹ Каримов И.А. «Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида». 6-жилд «Ўзбекистон». Т., - 1998, 129-бет.

маданиятини урганишга қодирлик даражаси фуқаронинг ички маданиятидан, яқка-яқка шахсларнинг маданий-маърифий даражасидан иборат бўлган яхлит миллат менталитетидан келиб чиқади. Бу яқин қўшни маданиятларнинг ҳаётийлигини, яшовчанлигини, айна пайтда таъсирчанлигини кўрсатади. Шу билан бирга ана шу миллат маданияти умумжаҳон маданиятининг бир бўлаги сифатида ўз қиёфасини кўрсатишга қодир бўлади. Ана шундай ҳолатнинг ўзи бир миллатнинг бошқа миллат қадриятларини англашга, асрашга, ўзаро муносабатларини барқарорлаштиришга хизмат қилади.

Миллатчилик, ирқчилик, шовинизм тоталитаризм моҳиятини белгилаб берадиган маънавий-ижтимоий иллатлар булиб, миллий маданият тараққиётига зомин буладиган ғайриинсоний ҳодисалардир. Этнократик кайфият миллатни таназзула олиб келади, миллий худбинлик кайфиятларининг чуқурлашишига, бошқа миллатларнинг камситилишига, улар имкониятларининг чекланишига сабаб бўлади.

Миллатчилик, шовинизм, тоталитар режим натижасида вужудга келган миллий маданиятларни қамалга олиш тизими барбод бўлди. XX аср сўнггида вужудга келган жуда катта қадрият, умуммиллий ва умуминсоний неъмат ана шу билан белгиланади. XX аср фан-техника тараққиёти, коинотни забт этиш, ҳарбий-техника ва қирғин қуроллари ишлаб чиқаришнинг ҳайротомиз ривожи орқали инсон тафаккури ва ақл-идроки, даҳолик қудрати билан бирга миллий тараққиётни барбод этиш, миллатларни қамалда сақлаш, улар устидан ҳукмронлик қилиш иллатларини ҳам кўрсатди. Айна пайтда бу нуқсонлар соғлом инсоний тафаккурдан ва соғлом ғоялардан узоқдалиги сабабли ўзини ўзи барбод этди. Натижада XX асрнинг сўнгги ўн йиллигида миллий равнақ, миллий ўзлигини англаш, миллий тараққиёт даврининг янги босқичи вужудга келди. Бу миллий, умуминсоний ва дунёвий маданиятнинг ривожланишига ҳамда XXI аср цивилизациясига замин яратди.

Халқаро ижтимоий муносабатлар доираларида тобора фаолроқ иштирок этаётган Ўзбекистон давлатлараро ижтимоий ҳамкорлик муносабатларида ўзига хос ва ўзига мос йўлдан бормоқда. Мамлакатимиз Президент И.А.Каримов ижтимоий ҳамкорлик жараёнларининг давлатимиз равнақи учун нечоғли зарурлигини таъкидлаган ҳолда, қуйидаги муҳим масалаларга алоҳида эътибор қаратди: «Ўзбекистон бир вақтнинг ўзида турли даражаларда - дунё миқёсида ва минтақа кўламида - интеграция жараёнларида қатнашсада, аммо бир муҳим қоидага: бир давлат билан яқинлашиш ҳисобига бошқасидан узоқлашмасликка амал қилади. Биз бир субъект билан шерикчиликнинг мустаҳкамланиши, бошқалар билан шерикчилик муносабатларининг заифлашувига олиб келишига қаршимиз. Шу сабабли Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидаги интеграциялашуви серқирра жараёндр».¹

Ижтимоий ҳамкорлик жараёнлари нафақат давлатлараро даражада, балки минтақалараро ҳамда жамоалараро кўламларда ҳам фаол амал қилиб келади. Ҳозирги замон ижтимоий жараёнлари таҳлилига тизимий ёндошсак, унда давлатлараро мулоқотлардан кўра ташиқлотлараро муносабатлар кўламлиги таркибининг изчил тараққий этаётганлигига амин бўламиз. Муайян мамлакатлар ҳудудларида илдири оғиб, бугун юксак суръатлардаги ривожланиш босқичига ўтган қатор халқаро ташиқлотлар, йирик банклар, концернлар, корпорациялар ўз иқтисодий, молиявий ҳамда маънавий-интеллектуал салоҳиятлари даражаларига

¹ Каримов И.А. «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари». «Ўзбекистон», Т., - 1997, 299-бет.

кура, баъзи мамлакатларнинг умумий ижтимоий-иқтисодий имкониятларидан ҳам бир неча баробар устун мавқееларга эга бўлиб бормоқдалар. Ҳозирги замон жамияти учун хос хусусиятлардан бири ҳам, ижтимоий ҳамкорликлар негизга қурилган йирик халқаро ташкилотлар мақсиднинг ортиб бориши, давлатлар эса олиб борилаётган ташқи ва ички сиёсатнинг, нодавлат ташкилотлар, фирмалар юритаётган фаолият йўналишлари билан мувофиқлаштирилиб бориши тенденцияларидан иборатдир. Шу боисдан ҳам ижтимоий ҳамкорлик ҳодисаси нафақат муайян иқтисодий-ижтимоий алоқалар, мулоқотлар манбаи, балки ҳар қандай ижтимоий тизимлар, тузилмалар юзага келишининг дебочаси, негизи ҳамдир.

Ижтимоий ҳамкорлик ҳодисасига муайян тизим сифатида ёндашув, унинг энг муҳим жиҳатлари, характерли қирраларини, тизим ясовчи белгиларини аниқлашни тақозо қилади. Мазкур ҳодисани тавсифловчи хусусиятлар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- ижтимоий ҳамкорлик жараёнида иштирок этгаётган жамоаларда оқилона меъёр, адолат мезонлари амал қилади;

- ижтимоий тенгсизликнинг ҳар қандай кўринишлари барҳам топади;

- жамоа аъзолари иш билан таъминланади ва фаровонлик имкониятларига кенг йўл очиб берилади;

- жамоа ва жамиятда тинчлик, мурося вазияти барқарорлашади. кишиларнинг ҳаёт кечиришлари ва фаолиятлари учун қўлай ижтимоий-сиёсий муҳит юзага келади;

- жамоа аъзоларининг маънавий-интеллектуал, маданий савияларининг доимий такомиллашиб боришига эҳтиёжлар ортиб боради;

- жамоа ва жамиятда ташкилотларaro ҳамда давлатларaro мулоқотлар доираси кенгайиб, бевосита ташкилот ҳамда фуқароларaro муносабатлар тизими таркиб топади;

- жамоа ва жамият аъзолари тор миллатчилик ёки маҳаллийчилик манфаатлари доирасида фикрлаш даражасидан юксалиб, жамоаларaro ҳамда жамиятларaro фикрлаш малакасига эга бўладилар.

Ижтимоий ҳамкорлик жараёнларининг муайян мамлакат доирасида амал қилишига а) давлат тузилмалари; б) сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотлари; в) оммавий ахборот воситалари, радио, телевидение; г) диний оқимлар ва уларнинг ташкилотлари; д) ҳуқуқ-тартибот идоралари, армия; е) норасмий ташкилотлар; ж) касба уюшмалари ва бошқалар фаол таъсир ўтказиб келади.

Ҳозирги ижтимоий-сиёсий жараёнлар, миллатларaro муносабатларнинг эволюцияси, тадрижий ривожланиш бошқичлари Ўзбекистонда яхлит миллий-маънавий муҳит шаклланаётганлигидан, миллати ва элатидан қатъий назар ҳар бир фуқаро ана шу муҳитдан манфаатдор бўлаётганидан далолат бермоқда. Манфаатдорлик туйғуси эса ўзаро ҳурмат, юксак маданият, етуклик ва комилликка интилиш орқали мазмунан бойиб бормоқда.

ХУЛОСА

Жамиятга ялпи ўзгаришларнинг юз бериши халқнинг ана шу янгилашнилар жараёнларида ижтимоий воқеликнинг объекти ва субъекти сифатида фаол иштирок этиши билан чамбарчас боғлиқ ҳодисадир. Мамлакатимизда баравж суръатларда амалга ошаётган ялпи ўзгаришлар, давлатнинг ички ва ташқи ҳосийсий муҳитлардаги фаолияти янги тарихий шароитларда янги тафаккур маҳсули сифатида дунёга келди. Янги тафаккур

муҳим тадрижий бурилишлар, инсон онги ва руҳиятидаги туб янгиланишлар, турмуш тарзидаги ўзгаришлар ифодаси сифатида таркиб топди. Президент И.Каримов ана шу жараёнларнинг аввалида унинг амалиётда қандай намоён бўлиши, ривожланиш босқичлари ва истиқболи хусусида чуқур мантиқ билан сугорилган илмий назария яратиб, мамлакатимизнинг умумий тараққиётини тизимий тарзда равнақ топишига асос сола билди.

Ўтиш даврида, яъни янгиланишлар шароитида давлат ва жамият қурилиши муаммоларини ҳал этишда сиёсий етакчининг ўрни, унинг ислоҳчилик салоҳияти фавқуллода муҳим аҳамият касб этади. Чунки, мавжуд тузум сиёсий етакчининг шахси, интеллектуал кучи, маънавий салоҳияти, феъл-атворидаги қатъияти, собитқадамлиги, жасорати, фикрлаш тарзи, дунёқарashi ва воқеа-ҳодисаларга муносабатига қараб шаклланади.

Соҳибқирон Амир Темур яхлит давлатни вужудга келтириш орзу-истаги билан яшамаганида ёки унинг ўрнида бошқа бир одам тахт тепасига келганида XIV ва XV асрлардаги буюк юксалишлар юз берармиди? Заҳириддин Муҳаммад Бобур Ҳиндистонда турли дин, мазҳаб ва ақидалар билан яшаётган тарқоқ халқларни бирлаштириб, буюк давлатга, қудратли империяга асос солди. Бутун Ер шарининг улкан бир қисмида фан, маданият ва санъатни ривожлантириб, одамларнинг тафаккур тарзи ва дунёқарашини бутунлай бошқа ўзганга буриб юборди. Ана шу нуқтаи назардан мавжуд тарихий жараён ва туб янгиланишлар ҳодисасига баҳо берар эканмиз, айтиш мумкинки, И.А.Каримов жамиятни тубдан ўзгартирувчи, янги давлат ва янги жамиятни барпо этувчи донишманд шахс, тарихий ва ижтимоий феномен сифатида майлонга келди. **У сиёсий, ташкилий, ғоявий ва бошқа турли маъмурий жиҳатлардан жуда мустаҳкамланган, янгича яшашни мутлақо истамайдиган тузум томирлари чирмашиб кетган бир шароитда янгича тафаккур ва янгича яшаш тарафдори ва ана шу дастурни ижтимоий амалиётга изчил жорий этиш ташаббускори ҳамда ташкилотчиси бўлиб майдонга чиқди.** Юртбошимиз эскилик билан тинмай курашиб, янгилликни машаққат билан онгимизга сингдириб келмоқда. Унинг новаторлик кучи мамлакатни бир тузумдан иккинчи бир тузумга ўта ҳушёрлик, донолик, танланган йўлнинг тўғрилигига қатъий ишонч билан, барча соҳадаги ислоҳотларни изчиллик ва қатъият билан жорий этишга интилишидек ноёб қобилияти намоён бўлмоқда.

Дарҳақиқат, миллий истиқлол эволюцияси, янгиланишларнинг тадрижий ривожланиши давлат ва жамият қурилишидаги яъни ислоҳотлар И.А.Каримов томонидан амалга оширилаётган изчил сиёсат маҳсулидир. Янгиланишлар жараёни Президент И.А.Каримов сиёсий тафаккури, иқтисодиётни баҳолаш истеъдоди, ижтимоий воқеликни теран таҳлил этиш ва умумлашмаларга кела олиш каби ноёб қобилияти маҳсули сифатида дунёга келди.

Тарих тажрибаси шундан гувоҳлик берадики, жамиятни бир ҳолатдан иккинчи бир ҳолатга ўтказиш, асрлар мобайнида шакланган турмуш тарзини босқичма-босқич, изчил ўзгартириш, тарихий тараққиётнинг бурилиш нуқтасида фаолият кўрсатиш инсониятни буюк ўзгаришларга, тубдан янгиланишларга олиб келади. Президент И.А.Каримов худди ана шундай тарихий жараённи бошлаб берди ва бу оқимнинг бутун кўлами ва моҳиятини мушоҳада этиб, ижтимоий воқеликни таркибий ва мазмунан ўзгартириш концепциясини ишлаб чиқди.

Президент И.А.Каримов томонидан ишлаб чиқилган янгиланишлар назарияси ва туб ислоҳотлар концепцияси давлат ва жамият қурилишинини кўйидаги соҳаларида ўзининг аниқ ифодасини топди ва амалий натижаларини

кўрсатди. Ижтимоий янгиланишлар жараёнларининг ҳуқуқий асосларини яратиш борасида кенг қуламдаги фаолиятлар амалга оширилди. Жумаладан:

1. **Давлат қурилиши соҳасида:** Ўзбекистон Республикасининг «Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикаси Референдуми тўғрисида», «Давлат рамзлари тўғрисида», «Маҳаллий ҳокимият идораларини қайта ташкил этиш тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини қабул қилиш тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида»ги қонунлари;

2. **Миллий хавфсизлик, мудофаа ва қонуңчилик соҳаларидаги ислоҳотларга доир:** Ўзбекистон Республикасининг «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида», «Муқобил хизмат тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасининг ҳарбий доктринаси тўғрисида», «Миллий хавфсизлик концепциясини тасдиқлаш тўғрисида», «Фуқаро муҳофазаси тўғрисида», «Терроризмга қарши кураш тўғрисида», «Судлар тўғрисида», «Прокуратура тўғрисида», «Фуқаролар мурожааги тўғрисида», «Адвокатура тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида», «Давлат солиқ хизмати тўғрисида», «Давлат божхона хизмати тўғрисида»ги қонунлар;

3. **Иқтисодийёт, саноат ва аграр соҳалардаги ислоҳотларга доир:** Ўзбекистон Республикасининг «Ижара тўғрисида», «Биржа ва биржа фаолияти тўғрисида», «Тадбиркорлик ва тадбиркорлик фаолиятининг кафолатлари тўғрисида», «Мулкчилик тўғрисида», «Кооперация тўғрисида», «Ташқи иқтисодий алоқалар тўғрисида», «Кичик ва хусусий тadbиркорликни ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш тўғрисида», «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида», «Бюджет тизими тўғрисида», «Фермер хўжалиги тўғрисида», «Деҳқон хўжалиги тўғрисида», «Ер колекси тўғрисида», «Қишлоқ хўжалиги кооператив (ширкат хўжалиги) тўғрисида», «Темирйўл транспорти ҳақида», «Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида», «Автомобиль йўллари тўғрисида», «Стандартлаштириш тўғрисида», «Архитектура ва шаҳарсозлик қурилиши тўғрисида», «Алоқа тўғрисида»ги қонунлар;

4. **Фан, таълим, маданият ва ижтимоий соҳалардаги ислоҳотларга доир:** Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий ҳимоялаш тўғрисида», «Бандлик тўғрисида», «Давлат пенсия таъминоғи тўғрисида», «Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида», «Таълим тўғрисида», «Вижлон эркинлиги ва лийний ташкилотлар тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасида Ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида», «Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида», «Кадрлар тайёрлаш миллий Дастури тўғрисида»ги қонунлар Инсон манфаатлари йили, Оила йили, Аёллар йили, Оналар ва болалар йили ва давлат дастурлари;

5. **Жамиятни эркинлаштириш соҳаларидаги ислоҳотларга доир:** Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида», «Жойларда маҳаллий ҳокимиятлар тўғрисида», «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида», «Сиёсий партиялар тўғрисида», «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида», «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида», «Ахборот олиш кафолатлари ва эркинликлари тўғрисида», «Журналистик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги¹ қонунлар ва бошқалар шулар жумласидандир.

Президент И.А.Каримовнинг жамиятни тубдан янгилаш концепциясини инсоният тарихининг турли даврларида, турли мамлакатларида юз берган туб ўзаришлар, кескин бурилишлар ҳодисасига қийёслаш мумкин.

---

¹ Қаранг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси 1991-2000 йиллар.

Президент И.А.Каримов Ўзбекистонда жамиятни тубдан янгилатиш назарияси ва кўп қиррали ислохотлар концепциясини яратиши жиҳатидан Америка Қўшма Штатлари давлатининг асосчиси ва унинг биринчи Президенти Жорж Вашингтон, Америка иқтисодий тараққиётига жуда катта илмий-назарий ва амалий таъсир кўрсатган ислохотчи, Президент Авраам Линкольн, жамиятни эркинлаштириш ва демократия назариясининг асосчиларидан бири, Президент Томас Жефферсон, Индонезияда мустамлакачиликка қарши курашган, миллий бирлик ва мамлакат тараққиётининг турли босқичлари тўғрисида қатор асарлар ёзган Аҳмад Сукарнолар билан бир қаторда туради. Францияда Шарль де Голль, Ҳиндистонда Жавахарлаъл Неру, Маҳатма Ганди, Туркияда Мустафо Камол Отатурк, Цейлонда Саломон Банларанакис, Мисрда Жамол Абдул Носир ва бошқалар ўзининг сиёсий фаолияти, янгиланишлар концепциясини ишлаб чиқиши билан жаҳон тараққиётида қанчалик кучли таъсир кўрсатган бўлса, Президент И.А.Каримовнинг давлат сиёсатини инсон манфаатларига хизмат қилдириш, тинчлик маданиятини қарор топтириш, ижтимоий ҳамкорлик доираларини кенгайтириш борасидаги қарашлари, амалий концепциялари дунё ижтимоий-сиёсий жараёнларининг инсонийлашуви тенденцияларини мустақамлашда шунчалик муҳим ҳисса бўлиб кўшилмоқда. Айни пайтда жаҳон ислохотчилиги тажрибаси «Ўзбек модели» пайдо бўлганлигини тани олимоқда.

Ўзбекистонда давлат тузуми ва жамиятни тубдан янгилатишлар концепцияси ўтган даврда динамик тарзда ривожланиб, такомиллашиб борди. Туб ислохотлар назарияси давлат - жамият - инсон тизимида вужудга келди ва раванқ топди. Бу тизим қуйидаги янгиланишлар ҳосил этувчи концепциялар мажмуи воситасида яхлитлик ва тўлақонлилик касб этди.

Ўтиш даврида давлат ва жамиятдаги ижтимоий-иқтисодий хаотик ҳолатларни тартибга солиш, аномия ҳолатларини жамият томонидан қабул қилинган умумий меъёрларга келтиришга қаратилган концепция;

- янги давлатчилик тизимини вужудга келтириш концепцияси;
- иқтисодий соҳада таркибий ўзгаришларнинг тадрижий амалга ошириш концепцияси;
- ижтимоий ҳимоя тизимининг инсон ва оила манфаатларига энг мақбул ва самарали хизмат қилдириш концепцияси;
- миллий ҳафсизлик ва мудофаа концепциясининг тинчлик ва барқарорликка хизмат қилдириш концепцияси;
- ижтимоий-сиёсий, маънавий ва иқтисодий муҳитни эркинлаштириш концепцияси;
- кадрлар устиворлиги концепциясининг яратилиши;
- маънавият-ижтимоий тараққиётнинг ҳаракатлантирувчи кучи концепциясининг асосланиши;
- тарихий хотирани тиклаш ва истиқлол тарихини яратиш концепцияси;
- ўзгараётган ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий воқеликни англаш концепцияси ва огоҳликка даъватнинг ялпи идрок этилиши;
- миллий истиқлол гоёси концепциясининг ишлаб чиқиши ва унинг жамиятни улғу мақсадлар йўлида уюштирувчилик ролининг асосланиши;
- жамиятдаги турли ижтимоий гуруҳлар, диний, этник ва сиёсий маслақдаги фуқаролар ўртасида ижтимоий мурося муҳитини шакллантириш концепцияси;
- толерантлик ва ижтимоий ҳамкорлик концепциясининг яратилиши.

Мазкур концепциялар бир томондан, мамлакатимизда амалга оширилаётган янгиланишлар жараёнини яхлит тизим сифатида бошқаришга имкон берган бўлса, иккинчи томондан бу жараёнларни тадрижий тарзда, ижтимоий бўҳронларсиз мақсадли йўналтириш имконини берди.

Бироқ, шунини айтиш керакки, мамлакатимизда ижтимоий фанлар тараққиётининг ҳозирги аҳволи талаб даражасида эмас. Янгиланиш илғаб олиш, янги тарихий жараёнларни, ижтимоий-сиёсий ўзгаришларни ўз вақтида таҳлил этиш ва баҳолашда сусткашлик қилинмоқда. Ваҳоланки, бу халқимиз сиёсий онгини ошириш ва ижтимоий фаоллигини кучайтиришда муҳим аҳамиятга эга. Сиёсатшунослик, иқтисод, ҳуқуқ, фалсафа, жамиятшунослик ва давлат қурилиши соҳасида қилинаётган ишлар ҳозирги ўзгаришлар ва янгиланишлар суръатидан орқада қолмоқда, ўзгараётган воқелик моҳиятини очиб беришда оқсамоқда. Ана шу нуқтаи назардан қараганда, Президент И.А.Каримов томонидан илмий жамоатчилик олдига муҳим вазифалар сифатида қўйилаётган долзарб масалалар, янги гоълар, концепциялар ўзининг назарий ривожини ва амалий ифодасини суст топаётир.

Ҳуқуқий демократик давлатни барпо этиш, фуқаролик жамиятни шакллантириш концепцияси бевосита жамиятда барқарор мувозанатни вужудга келтириш жараёни билан боғлиқ. Зотан, қонунсизлик жамиятдаги мавжуд ижтимоий мувозанатнинг бузилиш вазиятини келтириб чиқаради.

Ўзбек халқининг ўзига хос жиҳати шундаки, у алоқатга, муроСага, бошқарилишга мойил бўлган халқдир. У фаол ва онгли бошқариш орқали янгидан-янги имкониятларини кўрсатадиган халқ ҳамдир. Айни ана шу бошқарилишга мойил кайфият халқ характери, миллий руҳият қонун устиворлигини, кучли қонунчилик тизимини яратишни тақозо этади. Ана шу нуқтаи назардан қўйидаги масалаларни ҳал этиш зарур деб ҳисоблаймиз.

Биринчидан, мавжуд қонунларни қайта кўриб чиқиш, уларни ҳозирги замоннинг тез ўзгараётган жараёнларига, ижтимоий-сиёсий янгиланишлар эҳтиёжига мувофиқлаштириш лозим.

Иккинчидан, жаҳон тараққиётида глобаллашув жараёни ривожланиб бораётган бир пайтда биология, табибат, ген инженерияси, экология, маънавият, информатика, «Хайтек» - юксак технологияларнинг жамият ва инсон ҳаётига тобора чуқур кириб бораётганлиги, фанларнинг ёки соҳаларнинг ўзаро яқинлашуви, бир-бирига боғлиқлиги, бир-бирининг тараққиётига дахлдорлик жиҳатлари кучаяётган бир шароитда уларни жамият тараққиёти ва инсон ҳаётига яқинлаштирадиган ҳаётий ва ишловчан қонунлар тизимини вужудга келтириш бутунги куннинг долзарб вазифаларидандир. Чунки, Ўзбекистон жаҳон глобаллашув жараёнига фаол кириб бораётган экан, ўзининг буюк келажагини жаҳон цивилизациясининг узвий бир бўлаги сифатида тасаввур қилаётган экан, ана шу жараёнларни жамият билан боғлиқ ҳолда фаоллаштирадиган қонунчилик тизими зарур. Жамият билан боғлиқлик халқ урф-одатлари, анъаналари турмуш тарзи мантиғи билан мутаносиб иш тутишни тақозо этади. Зотан, улуғ аллома Абу Наср Форобий «Яхши қонунлар яхши анъаналардан келиб чиқади»,¹ - деб айтган эди.

Ўзбекистонда шаклланаётган янги ижтимоий тартиботлар, кенг кўламли фаолиятлар ва ҳатти-ҳаракатларни мақсадли ва режавий йўналтириш тажрибаси жаҳон ислоҳчилик тажрибаларини янада такомиллаштирди. Ўзбекистонда шахс эркинлиги, шарқона ахлоқ, олоб меъёрлари доирасида амалга ошиб ҳатти-

¹ Форобий А.Н. «Фозил одамлар шаҳри». А.Қодирий номидан халқ мероси нашриёти. Т.. - 1990.

ҳаракатлар эркинлиги қонунларга ҳурмат, қонунга бўйсуниб яшаш тамойилларининг устунлиги орқали кафолатланади. Жамиятда таркиб топган барқарорлик муҳитини сақлаш. **ижтимоий мурося мувозанатини изчил таъминлаш ана шу икки жиҳат, яъни халқ турмуш тарзи, анъаналари ва ҳуқуқий меъёрлар, қонунларнинг чамбарчас бирликда амал қилишини тақозо этади.**

Мамлакатимиз ПрезидентИ И.А.Каримов илгари сураётган ғояларнинг ҳаётда ўз инъикосини тўлароқ топиши, бу ғояларнинг халқ манфаатлари йўлида янада самаралироқ хизмат қилиши учун ижтимоий амалиётдаги фаолиятларимизнинг меъёрий асосларини фаолроқ яратиш йўлидан боришимиз учун қуйидаги йўналишларда қонунлар тизимини ишлаб чиқиш ва тақомиллаштириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

- Ўзбекистон Республикасининг «Уюшган жиноятчиликка ва коррупцияга қарши кураш тўғрисида»;

- «Вояга етмаганлар назоратсизлиги ва ҳуқуқбузарлигининг олдини олиш, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш давлат тизими тўғрисида»;

- «Интеграл микросхемалар топологияларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш тўғрисида»;

- «Давлат санитария назорати тўғрисида»;

- «Сурункали алкоғолизм ва гиёҳвандликка мубтало бўлган беморларни мажбурий даволаш тўғрисида»;

- «Маданий қадриятлар тўғрисида»;

- «Илмий-техник ахборот тўғрисида»;

- «Экология экспертизаси тўғрисида»;

- «Гидрометорология тўғрисида»;

- «Экологик ахборот олиш эркинлиги тўғрисида»;

- «Интеллектуал мулк тўғрисида»;

- «Фан ва илмий фаолият тўғрисида»;

- «Фавқулодда вазият тўғрисида»ги Қонунлар тизимини яратиш зарур.

Хуллас, янгиланишлар жараёни Президент И.А.Каримов сиёсати, унинг иш услуби, жаҳон сиёсати тараққиётига қўшаётган ҳиссасини доимий тарзда гадқиқ этиб боришни тақозо этади. Илмий жамоатчилик эътиборига ҳавола этилаётган ушбу гадқиқотда мазкур мавзуни муайян тизим сифатида комплекс урганишга, уни яхлит ҳолда тўлақонли ва гизимий гадқиқ этишга интилидик.

Зеро, Президент И.А.Каримов томонидан яратилган яъни ҳаёт дастурлари, янгиланишлар концепцияси **кеча, бугун ва эртдан** иборат катта воқеликни яхлит идрок этишга йул очади. Янгиланишлар концепцияси ўзбек халқини жаҳон ҳамжамияти лаврасилан муносиб ўрин олишга, ўзлигини англашга, озод ва обол жамият қуришга, юртимизни буюк маърифат мамлакатига айланттиришдек муқаддас мақсадларимизга эришишда абадий ва қудратли маёқ бўлиб йўлларимизни чароғон этиб туради.

**ЛИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ ВА ХУЛОСАЛАРИ
КУЙИДАГИ МОНОГРАФИЯ, ДАРСЛИК, РИСОЛА ВА МАКОЛАЛАРДА ЎЗ
ИФОДАСИНИ ТОПГАН:**

КИТОБЛАР ВА РИСОЛАЛАР

1. Жураев Н. *Уйғоқ нигоҳ*. Т.: Ўзбекистон, 1995, 151-б.
2. Жураев Н. *Юксалиш*. Т.: Ўзбекистон, 1995, 151-б.
3. Жураев Н., Иброҳимов А., Султонов Х. *Ватан туйғуси*. (ҳаммуаллифликда) Т.: Ўзбекистон, 1996, 394-б.
4. Жураев Н. (Қосимов Н.) *Мустақиллик - курашлар даври*. Т.: Ўзбекистон, 1997, 97-б.
5. Жураев Н. *Агар огоҳ сен...* Т.: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни, 1998. 253-б.
6. Жураев Н. *Ўзбекистон тарихи*: 11-синф учун дарслик. (ҳаммуаллифликда). Т.: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни, 1998. 368-б.
7. Жураев Н. *Агар огоҳ сен...* (туллирилган, қайта ишланган 2-нашри). Т.: Ёзувчи, 1998. 272-б.
8. Жураев Н. *Тарих фалсафаси*. Т.: Маънавият, 1999. 192-б.
9. Жураев Н. *Тиклениў*. Т.: Нукус: Билим, 1999. 171-б. (Қорақалпоқ тилида).
10. Жураев Н. *Ўзбекистон тарихи*: Академик лицейлар учун ўқув дастури Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Ўрта махсус ва касб-ҳунар таълими маркази. Т.: 1999. 28-б.
11. Жураев Н., Файзуллаев Т. *Истиқлол ва тарихий жараён*. Т.: Ғ.Фулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2000. 95-б.
12. Жураев Н. *Мустақил Ўзбекистон тарихи*: 3-китоб. Ҳаммуаллифликда. Т.: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни, 2000, 558-б.
13. Жураев Н., Файзуллаев Т. *Ўзбекистон тарихи*: 11-синф учун дарслик. - Туллирилган, қайта ишланган 2-нашри. Т.: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни. 2000. 412-б.
14. Жураев Н. *Мафкуравий иммунитет*. Т.: Маънавият. 2000. 15- б.
15. Жураев Н. *Ўзбекистан тарыхи*: 11-синф учун дарслик. Ҳаммуаллифликда. Нукус: Билим, 2000, 380-б. (Қорақалпоқ тилида).

16. Жўраев Н. *Ўзбекистон тарихи*: Академик лицейлар учун ўқув дастури/Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълими вазирлиги тасдиқлаган. - Т.: 2000. 30-б.

ТЎПЛАМЛАРДАГИ МАҚОЛАЛАР

1. Жўраев Н. *Миллий ҳавфсизликнинг Ўзбекистонга хос тамойиллари*. //Мустақил Ўзбекистон: фалсафа ва ҳуқуқ фанларининг долзарб муаммолари. ЎзФА Фалсафа ва ҳуқуқ институти, - Т.: 1996, б. 64-66.

2. Жўраев Н. *Тарихнавислик: янги назар*. //«Ўзбекистон тарихи: янги назиҳа. Жадидалар ҳаракатидан миллий мустақилликка қадар». «Эльдинур» нашриёт уйи. -Т.: 1998, б. 83-88.

3. Жўраев Н. *Давлат бошқаруви тизимида янги усулларнинг қарор топиши*. //«Ўзбекистоннинг янги тарихи. Концептуал-методологик муаммолар» мавзuidaги республика илмий-назарий анжумани материаллари. - Т.: Академия, 1998, б. 339-343.

4. Жўраев Н. *Тарихнавислик: иллатлар ва сабоқлар*. //«Ўзбекистоннинг янги тарихи. Концептуал-методологик муаммолар» мавзuidaги республика илмий-назарий анжумани материаллари. - Т.: Академия, 1998, б. 348-353.

5. Жўраев Н. *Огоҳликка даъват*. //Огоҳ бўлайлик: тўплам. - Т.: Академия, 1999. б. 50-58.

6. Жўраев Н. *Ўзбекистон: кўҳна дунёга янги назар*. //Огоҳ бўлайлик: Тўплам.-Т.: Академия, 1999, б. 80-88.

7. Жўраев Н. *Яққалам мамлакат*. //Юртимиз тинчлиги энг катта бойлигимиздир: Тўплам.-Т.: «Шарқ» нашриёт - матбаа концерни бош қархирияти, 1999. б. 10-15.

8. Жўраев Н. *Мустақил Ўзбекистон Республикасининг миллий-ахлоқий тамойиллари*. //Миллатлараро ҳамжиҳатлик - барқарорлик омили: Тўплам. Ўзбекистон Республикаси Байналмилал маданият маркази. - Т.: 1999, б. 10-13.

9. Жўраев Н. *Истиқболга даъват*. //Ўзбекистон ХХI асрга интилмоқда: Тўплам. Президент И.Каримов нутқига шарҳлар. -Т.: Ўзбекистон. 2000, б. 41-48.

10. Жўраев Н. *Сийёсий соҳадаги нутқлар*. //Ўша манба. б. 49-61.

11. Жўраев Н. *Халқаро терроризм ва минтақавий можаролар*. //Ўша манба, б. 90-106.

12. Жўраев Н. *Эркинлаштириш - жамиятни демократлаштиришнинг дастлабки босқичи*. //Ўша манба, б. 115-122.

13. Жўраев Н. *Маънавий покланиш ва миллий қадриятларнинг тикланиши.* //Мустақил Ўзбекистон тарихининг дастлабки саҳифалари. ЎзФА Тарих институти. -Т.: «Шарқ» папирёт-матбаа концерни, 2000, б. 111-136.

ЖУРНАЛЛАРДАГИ МАҚОЛАЛАР

1. Жўраев Н. *Тириклик таянчи.* (Мухаррир минбари). //Мулоқот. - 1991, 8-сон, - б. 1.
2. Жўраев Н. *Юракларда истиқлол руҳи.* (Мухаррир минбари). //Мулоқот.- 1991. 11-сон. - б. 1.
3. Жўраев Н. *Уйғониш фасли бу!* //Мулоқот, - 1992, 1-сон, - б. 3-6.
4. Жўраев Н. *Кутилмаган саволлар.* //Мулоқот, - 1992, 7-8-сон, - б. 19-24.
5. Жўраев Н. *Мустақиллик маърифати.* //Мулоқот, - 1993. 9-10-сон,- б. 10-13
6. Жўраев Н. *Халқ иродасини енгиб бўлмайди.* //Мулоқот, - 1996, 3-сон,- б. 11.
7. Жўраев Н. *Саодат салтанати ва салтанат саодати.* //Мулоқот, - 1998, 1-сон, - б. 2-6
8. Жўраев Н. *Демократия ва тарихий жараён.* //Мулоқот, - 1998. 1-сон,- б. 12-19.
9. Жўраев Н. *Тараққиётнинг «Ўзбек модели»:* (ҳаммуаллифликда) //Жамият ва бошқарув, - 1998. 1-сон,- б. 4-7.
10. Жўраев Н. *Миллий истиқлол мафқураси: Шаклланиш жараёни.* //Шарқ маънавлари,- 1998. 3-4-сон. -б. 4-8.
11. Жўраев Н. *Етти йил мўъжизаси ёки XXI асрга назар.* //Мулоқот, - 1999, 1-сон,- б. 7-10.
12. Жўраев Н. *Тарих фалсафаси: тушунча, моҳият ва сийёсат.* //Мулоқот,- 1999. 2-сон,- б. 2-9.
13. Жўраев Н. *Янги асрга даъват.* //Мулоқот.- 1999, 5-сон, б. 2-5.
14. Жўраев Н. *Терроризм - инсоният ҳаётига таҳдид.* //Жамият ва бошқарув,- 1999, 1-2-сон,- б. 4-7.
15. Жўраев Н. *Демократиянинг ижтимоий мазмуни.* //Мулоқот,- 1999, 6-сон. -б. 2-5.
16. Жўраев Н. *Миллий истиқлол мафқураси.* //Жамият ва бошқарув,- 1999, 3-4-сон,- б.4-7.
17. Жўраев Н. *Саккиз йил Сабоғи.* //Жаҳон адабиёти,- 1999, 9-сон. -б.4-12.

18. Жўраев Н. *Президент - ватан ва миллат тимсоли*. //Мулоқот,- 2000, 1-сон. -б.2-5.

19. Жўраев Н. *Халқаро терроризм ва миллий истиқлол мафқураси*. //Хўжалик ва ҳуқуқ, - 2000, 1-сон. -б.10-15.

20. Жўраев Н. *Маънавият-миллат қиёфаси*. //Қонун ҳимоясида, - 2000, 2-сон. -б.8-11.

21. Жўраев Н. *Миллий уйғониш руҳи*. //Мулоқот, - 2000, 4-сон. -б.3-7.

ИЛМИЙ КОНФЕРЕНЦИЯЛАРДАГИ МАЪРУЗАЛАР

1. Жўраев Н. *«Миллий ҳавфсизликнинг Ўзбекистонга хос тамойиллари»*. ЎзФА Фалсафа ва ҳуқуқ институтининг «Фалсафа ва ҳуқуқ фанларининг долзарб муаммолари»га бағишланган илмий конференцияси. 1996 йил, май.

2. Жўраев Н. *«Мустақил Ўзбекистон Республикасининг маънавий - ахлоқий тамойиллари»*. «Миллатлараро ҳамжиҳатлик - барқарорлик омиди» мавзуида илмий-амалий семинар. Ўзбекистон Байналмилал маданият маркази. Т. - 1999 йил, январь.

3. Жўраев Н. *«Тарих фалсафаси ва сийёсат»*. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузурдаги Давлат ва жамият қурилиши академияси Ўзбекистоннинг янги тарихи маркази. «Ўзбекистоннинг янги тарихи. Концептуал-методологик муаммолар» мавзуидаги республика илмий-назарий анжумани. Т. - 1999 йил, 7 январ.

4. Жўраев Н. *«Мустақиллик - миллий тараққиётнинг асоси»*. «И.А.Каримов асарлари асосида талаба ва ўқувчиларни маънавий-ахлоқий гарбиялаш вазифалари» мавзуида ўтказилган илмий-амалий конференция. Т. - 1999 йил, 28 январ.

5. Жўраев Н. *«Мустақиллик маънавияти - давлатчилигимизнинг негизи»*. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси. «Миллий ғоя ва демократик жамият тараққиёти» мавзуидаги илмий-амалий конференция. Т. - 1999 йил, 10 феврал.

6. Жўраев Н. *«Терроризмнинг инсоният тараққиётига таҳдиди»*. Тошкент Давлат Шарқшунослик институти. «Диншунослик асослари» фани ўқитилишининг бутунги кундаги долзарб масалалари» мавзуида ўтказилган малака ошириш курсининг дастури: Т. - 1999 йил, 17 март.

7. Жўраев Н. *«Ўзбек миллий маънавияти ва жаҳон тараққиёти»*. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълими вазирлиги, Олий ва ўрта махсус мактаб муаммолари институти, Тошкент Давлат Техника университети. «Ўзбек халқи маънавиятининг жаҳон маданияти тараққиётида туганган ўрни ва

миллий кадрлар тайёрлашдаги аҳамияти» мавзусидаги Республика илмий-назарий конференция. Т. - 1999 йил, 2-3 апрел.

8. Жўраев Н. *«Турон маданияти ва миллий истиқлол мафқураси»*. Ўзбекистон Бадий Академияси Санъатшунослик илмий-тадқиқот институти. «Турон маданияти: тарих, маънавий мерос ва санъат» мавзуида илмий-назарий анжумани. Т. - 1999 йил, 19 май.

9. Жўраев Н. *«Ўзбекистон давлатининг оила ва аёлларга кўрсатаётган тамхўрлиги»*. Халқаро Амир Темура Хайрия жамғармаси Тошкент вилояти бўлими. Республика оила илмий-амалий маркази. «Темурийлар даври ижтимоий-сиёсий ҳаётида оила, аёллар мавқеи ва миллий тарбия муаммолари». Республика илмий-амалий анжумани. Т. - 1999 йил, 23 сентябр.

10. Жўраев Н. *«Проблемы повышения политической активности населения»*. «Ўтиш даври жамиятларида демократлаштириш» мавзуидаги халқаро конференция. Т. - 1999 йил, 23-24 сентябр.

11. Жўраев Н. *«Навоийни англаш»*. Алишер Навоий туғилган қуни муносабати билан шоир ҳайкали олдидаги тантанали йиғилишда сўзланган нутқ. Тошкент. 2000 йил, 9 февраль.

12. Жўраев Н. *«Чингиз Айтматов феномени»*. Ёзувчи ва жамоат арбоби Ч.Айтматовнинг 70 йиллигига бағишланган тантанали йиғилишда сўзланган нутқ. Бишкек. 1999 йил, 12 май.

13. Жўраев Н. *«Миллий гоа - фаолиятимиз мезони»*. А.Икромов тумани ҳокимлигининг илмий-амалий анжумани. Т. - 2000 йил, 17 май.

14. Жўраев Н. *«Вилоятда ижтимоий ҳаёти демократлаштириш ва эркинлаштиришда ҳокимият вакиллик органларининг роли»*. «Вилоятда ижтимоий ҳаётни демократлаштириш ва эркинлаштиришда ҳокимият вакиллик органларининг роли» мавзуидаги семинар-кенгаши. Бухоро шаҳри. 2000 йил, 24 июн.

15. Жўраев Н. *«Марказий Осиё цивилизацияси ва Ч.Айтматов»*. Адиб Ч.Айтматов билан Марказий Осиё маланияти Ассамблеясида ўтказилган анжуманда сўзланган нутқ. Тошкент. 1999 йил, 14 октябрь.

16. Жўраев Н. *«Ўзбекнома»нинг маърифий - маънавий аҳамияти»*. «Ўзбекнома» - мустақиллик зафарномаси мавзусида маънавий-маърифий анжуман. Тошкент Давлат Ҳуқуқшунослик институти. Т. - 2000 йил, 22 сентябр.

17. Жўраев Н. *«Терроризм - инсон ҳаётига таҳдид»*. «Эгали юрт эркини бермас» мавзуида «Филокорлар» миллий демократик партиясининг илмий конференцияси. Т. - 2000 йил, 29 сентябр.

18. Жўраев Н. *«Маънавият ва давр талаби»*. «Маънавий сабоқларнинг бутуни ва келажаги» мавзуидаги илмий-амалий анжумани. Т. - 2000 йил, 13 октябрь.

19. Жураев Н. «*Буюк аجدодлар руҳи бизни қўласин*». Ўзбекистон жаҳон тиллари университетининг илмий-амалий анжумани. Т. - 2000 йил, 16-17-ноябрь.

ДИССЕРТАНТНИНГ ИЛМИЙ ИШЛАРИ ТЎҒРИСИДА ФИКР ВА МУЛОҲАЗАЛАР БИЛДИРИЛГАН ТАКРИЗ ВА МАҚОЛАЛАР:

1. *Юксалиш*. Фуломов С., Ҳакимов Н. //Халқ сўзи, 1996, 19 январь.
2. *Тараққиётимиз таҳлили*. Хоназаров Қ. //Ўзбекистон овози, 1996, 20 январь.
3. *Юксалиш рисоласини ўқиб...* Аҳмаджонов Ф. //Миллий тикланиш. 1996, 13 феврал.
4. *Юксалиш кўзгуси*. Тўраев Б., Ортиқов М. //Маърифат, 1996, 17 февраль.
5. *Восхождение*. Туленов Ж. //Учитель Узбекистана, 1996, 13 марта.
6. *Дориломон кунлар*. Норматов К. //Ишонч, 1996, 26 март.
7. *Шынга кетерелу*. Туленов Ж. //Нурлы жол, 1996, 13 апрель.
8. *Мустақиллик таҳлили*. //Меҳригиёҳ, 1996, 20 апрель.
9. *Тафаккур - истиқлол эҳтиёжи*. Норматов К. //Ўзбекистон мағбуоги. 1996, 3-сон.
10. *Юксалишнинг мунаввар йўли*. Нурматов М. //Халқ сўзи, 1996, 22 май.
11. *Юксалиш сари*. Шермухамедов С. //Ўзбекистон овози, 1996, 18 июнь.
12. *Она юрт мадҳи*. («Ватан туйғуси» асарини барча умумтаълим мактабларида, янги турдаги ўқув муассасаларида, ўқув юртлиарида, ўқитувчилар малакасини ошириш институтида урганиш учун тавсиялар). Тузувчилар: М.Ф.Лафасов. Халқ таълим вазирлиги Фан ва малака ошириш бўлими бошлиғи, тарих фаъллари номзоди, доцент Қ.Йуллошев, Қори Ниёзий номли Ўз ПФИТИ директори муовини, филология фаъллари номзоди, доцент. «Маърифат» газетаси. 1997 йил 15 февраль.
13. *Мустақиллик мафқураси*. Комитов Н. //Халқ сўзи, 1997, 27 февраль.
14. *Истиқлол доирасидаги фароғат*. Гофуров И. //Миллий тикланиш. 1997, 11 март.
15. *Мустақиллик буюк неъмат*. Шермухамедов С. Т.: Ўзбекистон.- 1997.
16. *Огоҳликка даъват*. ас-Салом Ф. //Ўзбекистон овози. 1998, 30 январь.

17. *Раҳнамо*. Комилов Н., Қуронов М. //Миллий тикланиш, 1998, 3 март.
18. *Огоҳлик саодати*. Жўраев С. //Туркистон, 1998, 7 март.
19. *Истиқлолнинг муҳим таҳлили*. Хидиров Х. //Маърифат, 1998, 7 март.
20. *Сийёсий фанларда янги ҳодиса...* Жумаев Р. //Ишонч, 1998, 24 март.
21. *Янги уйғониш даври асосчиси*. Саидов А. //Хуррият, 1998, 25 март.
22. *Сийёсатишуносликда янги йўналиш*. Файзуллаев Т. //Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1998, 3 апрель.
23. *Саодат йўли*. Жўраев С. //Туркистон, 1998, 27 май.
24. *Ажиб бир ғурур ҳисси*. Олим С. //Халқ сўзи. 1998, 21 май.
25. *Садоқат ва эътиқод меваси*. Файзуллаев Т. //Мулоқот, 1998, 5-сон.
26. *Миллий истиқлол - мамлакат йўлбошчиси тикланган салтанатнинг болалик фасли*. Сатторов М. //Ҳамкор. 1998, 22 август.
27. *Миллий истиқлол - мамлакат йўлбошчиси тикланган салтанатнинг болалик фасли*. Сатторов М. //Ҳамкор. 1998, 11 сентябрь.
28. *Миллий истиқлол - мамлакат йўлбошчиси тикланган салтанатнинг болалик фасли*. Сатторов М. //Ҳамкор. 1998, 26 сентябрь.
29. *Миллий истиқлол - мамлакат йўлбошчиси тикланган салтанатнинг болалик фасли*. Сатторов М. //Ҳамкор, 1998, 10 октябрь.
30. *Миллий истиқлол - мамлакат йўлбошчиси тикланган салтанатнинг болалик фасли*. Сатторов М. //Ҳамкор, 1998, 24 октябрь.
31. *Ижодий жасорат*. Қувондиқов И. //Ўзбекистон матбуоти. 1998, 5-сон.
32. *Огоҳликка даъват*. Раҳмонов Р. //Гулистон. 1998, 6-сон.
33. *Инсоний тарих фалсафаси*. Комилов Н., Қуронов М. //Халқ сўзи, 1999, 21 декабрь.
34. *Тарих фалсафаси*. Норматов К. //Ишонч, 1999, 29 декабрь.
35. *Истиқлол ва тарихий жараён*. Тоиров А. //Фидокор, 2000, 1 июнь.
36. *Тарих рақамлар фани эмас*. Карвонли Ш. //Маърифат, 2000, 25 октябрь.

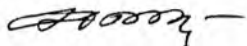
37. *Тарих ҳаққонийлиги билан қадрли.* Хидиров Х. //Маҳалла. 2000, 6 декабрь.

38. *Ўзбекистоннинг янги тарихи.* Норматов К. //Алолат, 2001, 19 январь.

39. *Мустақил Ўзбекистон тарихи.* Абдуазизова Н. //Соғлом авлод, 2001, 25-31 январь.

40. *Мустақил Ўзбекистон тарихи.* Хидиров Х. //Ўзбекистон овози, 2001, 30 январь.

41. *Мустақиллик солномаси.* Норқулов Н., Хидиров Х. //Маърифат, 2001, 3 февраль.

РЕЗЮМЕ
Докторской диссертации Жураева Нарзуллы Касымовича на тему
«Создание, эволюция и применение на практике
концепции обновления в Узбекистане»

Последнее десятилетие XX века дало отчет новому времени в истории человечества. Положен конец угрозе холодной войны в мире. Разрушился социализм, основанный на идеях тоталитаризма и насилия. Потерпели крах идеи национализма, расизма, фашизма и идеологии коммунизма. В истории человечества начался новый этап освобождения человека и общества, процесс коренных обновлений.

В потоке процессов общепланетарных изменений Узбекистан добился высоких результатов как страна с неповторимой программой социально-политических, духовных обновлений. Узбекистан проявил себя в качестве государства, оказывающего сильное влияние на прогресс человечества и новой цивилизации. С целью более глубокого познания, оценки и анализа глобальных обновлений в Узбекистане выработаны точные научно-теоретические обобщения. В целях системного, целевого преобразования политической, социальной, духовной сфер, а также выработки концепции обновления создана теория коренных реформ. В этом непосредственно выражаются своеобразная активность и политические возможности руководителя страны.

Процесс общих обновлений в Узбекистане ведется по двум взаимосвязанным направлениям. **Во-первых**, перемены, процессы проводимые в образе жизни и менталитета народа, и процессы происходящие внутри страны в экономической, политической, духовной, социальной сферах. **Во-вторых**, стабилизация сил, противостоящих друг другу на международной арене, переход от коллизийной культуры к культуре сотрудничества, мира, консенсуса, толерантности. углубление межконфессиональных отношений в межнациональных, межгосударственных отношениях, создание международных организаций в борьбе против терроризма, наркобизнеса, экстремизма и др.

В исторически крайне короткий период Узбекистан как государство выработал механизм оценки, анализа, происходящих событий и разработал концепцию оптимального включения в мировые социально-политические процессы.

Создана правовая основа независимости Узбекистана. Принята новая Конституция. Национальная государственная система создана на основе синтеза перелового опыта традиционной и мировой государственности. Введены новые формы управления обществом исходя из учета местных, региональных и национальных особенностей Узбекистана. Произошли коренные изменения в системе местного государственного управления. Расширены полномочия органов самоуправления и негосударственных организаций.

Появилась система многопартийности, углубляются здоровые демократические процессы. В Узбекистане происходит активный процесс становления системы обеспечения прав и свобод человека. Полностью реформирована судебная ветвь власти.

Определено главное направление государственной политики в области обеспечения социальной стабильности - сильная социальная защита населения. Рассмотрены меры обеспечения межнационального согласия. Разработана концепция национальной безопасности. Создана современная система

Вооруженных Сил, способная обеспечить территориальную целостность и спокойствие страны.

Создана «узбекская модель» экономических реформ. Разработаны принципы стабильности макроэкономики, денежно-кредитной политики. Сформированы понятия собственности, право собственности. Появился класс собственников. Создана новая система приватизации.

В Узбекистане разработана концепция духовно-правственного очищения, восстановления национальных ценностей. Формируется идеология национальной независимости. Разработаны меры выхода из духовного кризиса. Большое внимание уделено историческим лицам, ученым и великим полководцам, например Амиру Темуру, в осмыслении сущности национальной независимости и идей независимости. Повысилась роль обучения и воспитания в построении нового общества, в восстановлении национальных обрядов, ценностей и традиций. Продолжается процесс коренного реформирования этой сферы.

Независимый Узбекистан превратился в полноправный субъект международного права. Он занимает своеобразное и присущее ему место среди стран СНГ. Разработаны стратегические направления более глубокого развития дружественных отношений со странами Центральной Азии.

Появились узбекские принципы формирования в стране гражданского общества и построения правового демократического государства. Достигнута политическая, экономическая, социальная стабильность. Через духовно-правственное очищение, восстановление национальных ценностей создается личность периода независимости. Это большое историческое и социальное событие.

Исследовательская работа охватывает эти широкие перемены, проводимые в Узбекистане. Она выполнена в виде научного доклада и сборника изменений, целостного анализа. Диссертационная работа состоит из введения, 13 глав, заключения и списка литературы.

Во введении говорится об актуальности темы, степени изученности этой проблемы, о цели и задачах диссертации, её методологической и теоретической основ, научной новизне, о теоретическом и практическом значении.

В основной части диссертации анализируются процессы изменения социальных явлений, разрешения аномической ситуации в обществе, регулирования социально-экономических преобразований, ликвидация хаотических положений на уровне государства и общества в условиях Узбекистана.

В работе рассматривается концепция Президента И.А.Каримова по созданию системы новой государственности, принципов претворения структурных изменений в экономической сфере и изучение этих задач на практике.

Автор опирается на очень сложную, но человечную идею Президента И.Каримова коренного, без «содроганий» обновления общества в переходный период, обеспечения стабильной, без падения уровня жизни населения. Данная теория взята отдельно как объект исследования.

Важное место в политической деятельности И.Каримова занимает концепция обороны и стабильности, теория национальной безопасности, что требует отдельного изучения, научно-теоретического анализа.

Концепция либерализации общества, свободного гражданина и создание свободного общества даёт возможность углублению демократических принципов.

Созданная Президентом И.Каримовым концепция приоритета ценностей продвигает идею «духовность - сила, приводящая в движение общество» здесь, несомненно, искоренения зависимых, подвластных качеств, будет служить созданию идеи о социально активной личности.

Восстановление исторической памяти и концепция создания новой истории послужило для развития чувства национальной гордости и научно-теоретической основой для народа, у которого прошлое равно с возникновением человечества, народу, который внес свой вклад в культуру и просветительство и оказавший сильное влияние на мировую цивилизацию.

Теория Президента И.Каримова социального, экономического и политического понимания основывается на принципе «я хочу пробудить в человеке человечность». Концепция национальной идеологии, национальной независимости появилась на свет в связке с идеей самосознания.

Большое политическое, социальное, духовное значение имеет создание социальной среды, особенно в такой стране, как Узбекистан, где проживает более 130 национальностей, где действует более 10 религиозных конфессий. Концепция Президента И.Каримова о примирении и толерантности ценна именно этим свойством, что служит основой стабильного развития и прогресса.

В данной исследовательской работе с научно-теоретических позиций анализируется создание концепции реформ обновления, процессы совершенствования и применения их на практике, даются соответствующее заключение и практические рекомендации.

Summary
of the doctorate dissertation made by Juraev Narzulla Kosimovich on the topic:
"The Concept of Renovation in Uzbekistan: Creation,
Development and Implementation"

The last decade of the XXth century gave a start to a new time in the history of mankind. A cold war came to an end. Socialism based on the ideas of totalitiorism and violence collapsed. The ideas of nationalism, rasism, fashism and ideology of communism failed. In the history of mankind a new stage of the process of radical renovations, of making a person and a society free has begun. As the country with the unique programme of social, political and spiritual renovations and acting in the stream of processes of the universal changings Uzbekistan has achieved high results. The country realized itself as a State making a meaningful impact on the progress of mankind and a new civilization. With the aim of deeper investigation, assessment and analysis of global renovations there have been worked out precise, scientific and theoretical generalizations.

With the aim of systematic, purposeful transformation of political, social, spiritual spheres as well as working out of the concept of renovation, the theory of radical reforms has been created. The peculiar activity and political abilities of the leader of the country are directly expressed in it.

In Uzbekistan the process of general renovation is being provided in two mutually binded directions. Firstly, the changes, processes are being conducted in the way of life and mentality of people; they take place inside the country, in economic, political, spiritual and social spheres.

Secondly, stabilization of forces, resisting each other in the international arena. transition from collisional culture to a culture of cooperation, peace, consensus, toleration, the deepening of inter-confessional relations in international, interstate relations, the creation of international organizations in the struggle against terrorism, drugbusiness, extremism etc. are taking place.

Historically in an extremely short period Uzbekistan as a state has worked out a mechanism of assessment, analysis of the current events and worked out the concept of optimal inclusion into the world social and political processes.

The judicial basis for Uzbekistan's independence has been created. The new constitution was adopted. The national state system is formed on the synthesis of advanced experience of traditional and world stateship. There have been introduced the new forms of governing the society. They took into account local, regional and national peculiarities of Uzbekistan. The radical changes in the system of local state government have taken place. The authorities of selfgoverned bodies and non-governmental organizations have been widened.

The multi-party system has appeared and sound democratic processes are deepening. An active process of setting up the system of human rights and freedoms' guaranties is taking place in Uzbekistan. The judicial branch of power has been totally restructured.

The main direction of the state policy in the field of securing social stability has been determined. It is a strong social security of the people. Measures for securing interethnic concord armed forces able to secure territorial integrity and peace in the country has been created. An "Uzbeks" model of economic reforms has been developed as well as the principles of stable macroeconomics, monetary and credit policy. The

concept of property, right of ownership has been formulated. The owners as a class have emerged. A new system of privatization has been developed.

The conception of moral and spiritual purification and revival of national values has been developed. The formation of ideology of national independence is in process. Measures to overcome spiritual crisis have been developed. Much attention is being paid to great personalities of the past, scientists, commanders, such as Amir Temur, in view of the essence of the idea of national independence. Education acquired more significant role in building up the new society, in the revival of national traditions and values. The deep reformation process is going on in this sphere.

Independent Uzbekistan has become a subject of international law enjoying full rights. It occupies its own specific place among the CIS countries. The strategy for the further development of friendly relations with the Central Asian countries has been developed.

There appeared Uzbek principles of the formation of civil society and jural democratic state. Political, economic and social stability has been achieved. A new personality of the period of independence emerges on the basis of moral and spiritual purification and revival of national values. This is an event of great historical and social significance.

The research deals with all these great changes taking place in Uzbekistan. It is presented in the form of a scientific report, collection and integral analysis. The dissertational work consists of the introduction, 13 chapters, the conclusion and the reference list.

The introduction deals with the actuality of the theme, the degree of its exploration, purpose and tasks of the thesis, its methodological and theoretical basis, scientific novelty, theoretical and practical importance.

In the main part of the thesis the author analyzes the process of accepting by the society of general rules, the regulation of chaotic social and economic processes in the state and in the society in Uzbekistan.

The work views the President Karimov's concept of the creation of the system of a new state, principles of realization of structural changes in economics in the theory and practice.

The author backs up a complicated but human idea of the President Karimov about the radical renewal of the society in transition period without any "shaking": providing stable life for the people without decrease of their living standard. The given theory is taken separately as the object of research.

The concept of defence and stability, the theory of national security occupies the important place in the political activity of I.Karimov, that requires the separate research, the scientific and theoretical analysis.

The conception of liberalization of society, free citizen and creation of the free society gives the possibility to deepen the democratic principles.

The conception of priority of values, created by the president I. Karimov, promotes the idea: "spirituality is the force which makes the society move". The eradication of dependent qualities will serve the idea of socially active personality.

The revival of the historical memory and the conception of creating the new history have served for the development of the feeling of national pride and the scientific and theoretical basis for the people, whose past started with civilization, the people, who made the contribution to the culture and enlightenment and greatly influenced the world civilization.

The President I. Karimov's theory of social, economic and political conception is based on the principle "I want to awaken the humanity in a man." The conception of national ideology appeared to the world in bundle with idea of self-consciousness.

The creation of social environment has the great political, social, spiritual significance, particularly in such country as Uzbekistan with more than 130 nationalities and more than 10 religious confessions.

The President I. Karimov's conception about conciliation and toleration is valuable just because of the quality, that serves as the basis for stable development and progress.

In this research the creation of the concept of renovation reforms, the processes of improvement and their realization have been analysed from the scientific and theoretical positions. The appropriate conclusion is drawn and the practical recommendations are proposed in the dissertation.

Подписано к печати 27.04.2001
Зак. 317. Объем усл. 2,1. Тираж 150
Отпечатано в тип. УДАП РУ.